

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	6
Sayı	Issue	3
Yıl	Year	2023

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.3

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Volkan ALPTEKİN, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.
Doç. Dr. Burcu ILGAZ, Akdeniz Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BADEM, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Canan TİFTİK, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÜZGÜN, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay YILMAZ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih IŞIK, Muş Alparslan Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Merve ÖZBAY, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Parisa ALİZADEHFANAELOO, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Serap AKDU, Gümüşhane Üniversitesi.
Dr. Mehmet Bahri SAYDAM, Doğu Akdeniz Üniversitesi.
Öğr. Gör. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN, Bingöl Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İLGEN, Rauf Denktaş Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.3

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Bir Araştırma

(A Research on Alternative Tourism Potential of Karabakh and East Zangezur Regions)

Karim HUSEYN-ZADA, Serpil KOCAMAN

ss.304-318.

Araştırma Makalesi

Bolu'nun Sürdürülebilir Turizm Gelişiminin Yerel Halkın Tutumlarına Göre İncelenmesi

(Investigation of Bolu's Sustainable Tourism Development According to the Attitudes of Local People)

Murat ÖDEMiŞ

ss.319-340.

Araştırma Makalesi

Öğretmenlerin Duygusal Emek Gösterimleri Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi

(Examination of Teachers' Views on Demonstrations of Emotional Labor)

Yılmaz ORTAÇ, Kemal SÜRME, Cevdet AKIN, Mehmet ALTAY, İrfan ORTAÇ

ss.341-354.

Araştırma Makalesi

Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Dengesi ve Sonuçları

(Work-Life Balance and Results in School Administrators)

Erdal GÜZEL, Duygu GÜZEL, Murat YILDIRIM, Mahmut Salih TAŞPINAR

ss.355-368.

Araştırma Makalesi

Girişimcilik ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Gelişen Piyasalar Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme

(Entrepreneurship and Foreign Direct Investments: An Empirical Analysis on Emerging Markets)

Oğuzhan GÜMÜŞ, Emine Beyza SATOĞLU

ss.369-383.

Araştırma Makalesi

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun İşten Ayrılma Niyetine Etkisi

(The Effect of Attention Deficit and Hyperactivity Disorder on Turnover Intention)

Özge TURHAN

ss.384-397.

Araştırma Makalesi

Çil Turşusu Üzerine Nitel Bir Araştırma

(A Qualitative Research On Çil Pickle)

Ali ŞEN, Kenan DAL

ss.398-409.

Araştırma Makalesi

Kıbrıs Meyhane Lezzetlerinin Gastronomi Turizmi Bağlamında İncelenmesi

(Investigation of Cypriot Tavern Tastes Within the Context of Gastronomy Tourism)

Özlem ALTUN, Servet Nasıfoglu ELİDEMİR

ss.410-426.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(3): 304-318.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1185](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1185)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Bir Araştırma

Karim HUSEYN-ZADA, Doktora Öğrencisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya, e-posta: karim.huseynzada@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6863-2237>

Dr. Öğr. Üyesi Serpil KOCAMAN, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Antalya, e-posta: serpil.kocaman@alanya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2037-7441>

Öz

Turizm pazarında gelişmekte olan destinasyonlarda alternatif turizm türlerinin ağırlık kazanması ve eski destinasyonlarda yeni ürün türlerinin oluşması, gelecekte alternatif turizme olan talebin artacağını göstermektedir. Alternatif turizmin geliştirilmesi, sadece turistik destinasyonların değil, turistik olmayan alanların da gelişmesine yardımcı olacak ve bu bölgelerin ülke gelirinden paylarını almasını sağlayacaktır. Çalışmada, Ermeni işgalinden kurtarılmış önemli doğal ve kültürel kaynaklara sahip olan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm potansiyelleri araştırılmıştır. Araştırma, Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin özellikle mevcut alternatif turizm alanındaki sorunları ve potansiyeli hakkında fikir oluşturması, bu potansiyelin daha da geliştirilmesiyle birlikte bölgelerin kalkınmasında sağlayabileceği katkının vurgulanması açısından önemlidir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anket, 180 kişi ile yüz yüze gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi, dark turizm ve agro turizm başta olmak üzere alternatif turizm potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Karabağ Turizm Bölgesi, Doğu Zengezur Turizm Bölgesi.

Makale Gönderme Tarihi: 06.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 11.03.2023

Önerilen Atıf:

Huseyn-Zada, K. ve Kocaman, S. (2023). Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Bir Araştırma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 304-318.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(3): 304-318. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1185](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1185)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**A Research on Alternative Tourism Potential of Karabakh and East Zangezur
Regions**

Karim HUSEYN-ZADA, Ph.D. Student, Alanya Alaaddin Keykubat University, Institute of Graduate Programs, Antalya, e-mail: karim.huseynzada@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6863-2237>

Assistant Prof. Dr. Serpil KOCAMAN, Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Tourism, Antalya, e-mail: serpil.kocaman@alanya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2037-7441>

Abstract

The increase in alternative tourism types in developing destinations in the tourism market and the emergence of new product types in old destinations show that the demand for alternative tourism will increase in the future. The development of alternative tourism will help the development of not only touristic destinations but also non-touristy areas and will ensure that these regions receive their share of the country's income. In this study, the geographical locations and alternative tourism potentials of Karabakh and East Zangezur regions, which have very important and cultural resources that were liberated from the Armenian occupation, were investigated. The research is important in terms of forming an idea about the problems and potential of Karabakh and East Zangezur regions, especially in the field of alternative tourism and emphasizing the contribution that it can provide to the development of the regions with the further development of this potential. As a data collection technique, the survey method was preferred in the research. The survey was conducted one-on-one to be applied to 180 people in total. The obtained data were analyzed in SPSS 26.0 program. As a result, it has been concluded that Karabakh and East Zangezur regions have sufficient alternative tourism potential.

Keywords: Alternative Tourism, Sustainable Tourism, Karabakh Tourism Region, East Zangezur Tourism Region.

Received: 06.01.2023

Accepted: 11.03.2023

Suggested Citation:

Huseyn-Zada, K. and Kocaman, S. (2023). A Research on Alternative Tourism Potential of Karabakh and East Zangezur Regions, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 304-318.

GİRİŞ

Dünyanın en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerinden biri turizm sektörüdür. Turizm, ülkelerin hem sosyal hem de ekonomik kalkınmasında büyük önem taşımakta, ülke gelirlerinin oluşmasında ve dış ticaret dengesinin korunmasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda turizmin bir entegrasyon unsuru olarak geliştirilmesi çağımızın gerekli konularından biri haline gelmiştir. İstihdama ve ödemeler dengesine katkı sağlayan turizm sektörü bölgesel kalkınmayı hızlandırmak için kalkınmayı sanayi merkezlerinden kırsal alanlara taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan bazı ülkelerde turizm için sunulan ürün ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, turizmde rekabet avantajına ve yeterli paya sahip olmasına bağlıdır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002:185). Bu bağlamda gelişmekte olan ülke olarak Azerbaycan ekonomisi için turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, yoksulluk, işsizlik, az gelişmiş bölgelerin kalkınması ve diğer sorunlarla başa çıkmak için stratejik öneme sahiptir.

Dünya turizminin üretimdeki payı yıldan yıla artmakta ve aynı zamanda turizm hareketleri gelişmiş ülkelerin çok olduğu batıdan, gelişmekte olan ülkelerin olduğu doğuya doğru olumlu yönde değişmektedir (Liu, 2003:470). 2009 ile 2019 arasında, uluslararası turizm gelirlerindeki reel büyüme (%54) dünya GSYİH'sindeki büyümeyi (%44) oranında aşmıştır (UNWTO, 2020). Özellikle rekreasyon değerleri ile seçilen ülkelerin dünya turizmindeki payı artmaktadır. Ülke için önemli olan gelir artışlarının yanı sıra, alt ve üst yapıya yapılan yatırımların artması, sağlık ve güvenlik sektöründeki olumlu gelişmeler genel olarak turizmin gelişmesinde önemli faktörlerdir (Sharpley, 2000:7).

Gerçekleşen küreselleşme sürecine bağlı olarak tüketici tercihleri de çağın gereklerine göre değişmektedir. Bu da sonuç olarak turizm talebinde değişikliklere yol açmıştır. Azerbaycan'da alternatif turizm türlerinin gelişmesi, ülkenin az gelişmiş bölgelerindeki turizm potansiyelinin ortaya çıkarılmasında, ürün çeşitliliğinin ve hizmet kalitesinin artırılmasında önemli bir potansiyele sahiptir. Turizm sektörüne yatırım yapan ülke sayısı arttıkça, güçlenen rekabet ortamı giderek daha zorlu hale gelmekte ve Azerbaycan'da alternatif turizmin gelişimine yönelik sorunların ve bölgesel boyutların araştırma konusu olarak seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Azerbaycan'da son yıllarda yapılan düzenlemeler ve uygulamaya konulan yenilikler ülkenin diğer alanlarda olduğu gibi turizmde de olumlu sonuçlar yaratmaya başlamıştır. Ülke, uluslararası seyahat ve turizm rekabet indeksinde 148 ülke arasında 39. sıraya yükselmiştir. 2019 rakamlarına bakıldığında, ülkeye 3,17 milyon yabancı turist giriş yaptığı görülmektedir. 2019 yılı turist harcamaları 2,97 milyar manat (1,747 milyar dolar), konaklama ve yiyecek içecek gelirleri ise 1,97 milyar manat (1,158 milyar dolar) olmuştur (İslamzade ve Büyükipçekçi, 2021:109). Araştırmanın temel amacı işgalden yeni kurtulan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm türlerinin potansiyelini araştırmak, bu alandaki mevcut durumu değerlendirmek ve sonuç olarak bu potansiyelin bölgelerin kalkınmasındaki önemini incelemektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Alternatif Turizm

Turizm, muazzam ekonomik ve sosyal faydaları olan, istihdam sağlayan ve GSYİH'yi artıran ekonomik bir kurtarıcı olarak kabul edilmesine rağmen, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde çok çeşitli sorunların kaynağı olarak görülmektedir. Turizme çokuluslu şirketlerden gelen yatırımın büyük bir kısmının, elde edilen gelirler yoluyla geri dönmesinin yarattığı ekonomik sızıntı bu sorunlardan biri olarak ifade edilebilir (Smith, 1989:214). Turizmin, çalışan nüfusun bileşimini geleneksel tarım endüstrilerinden hizmete dayalı turizm ve ağırlama endüstrilerine

dönüştürerek, toplumu ve kültürel kimliği rahatsız ettiği bilinmektedir (Macleod, 2004:112). Bu durum, turizmde yeni bir bakış açısı olarak alternatif turizmi gündeme getirmiş ve pek çok kişi tam olarak tanımlayamasa da içgüdüsel olarak turizmde bu dönüşümü kabul etmiştir. Yine de alternatif turizmin evrensel olarak kabul edilmiş veya yaygın olarak benimsenmiş bir tanımının bulunmaması şaşırtıcıdır. Alternatif turizm, destinasyon bölgeleri ve nüfusları üzerinde kitlesel hareketlerle kıyaslandığında olumsuz etkileri daha az olan bir turizm anlayışını ifade eder (Ateljevic, Morgan ve Pritchard, 2007:56). Bu yeni turizm biçimi, turizmin en istenmeyen türü olan “kitle turizmi” ya da “geleneksel turizm”e alternatif bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Isaak, 2010:26). Diğer bir ifade ile alternatif turizm, geleneksel, klasik kitle turizmi faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmak ve birçok yeni turizm ürününü bir araya getirmek için oluşturulmuş bir turizm türüdür (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011:65). Alternatif turizm kavramı, alıştığımız ve herkesin bildiği geleneksel kitle turizminden farklı bir ürünün sunulmasını ifade etmektedir (Aydın ve Eren, 2019:36). Geleneksel kitle turizmi (mass tourism), “önceden organize edilmiş, hizmetlerinin birleştirilerek fiyatlandırıldığı, grup halinde belirli yerlere seyahat organizatörü firmalarca düzenlenen turizm türü” olarak tanımlanmaktadır (Bahar, 2003:151). Alternatif turizm, geleneksel turizme alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle genel kabul görülmüş kurallara göre geleneksel turizm “sert”, alternatif turizm ise daha çok “yumuşak” olarak nitelendirilmektedir (Cheia, 2013:57). Söz konusu turizm anlayışı, modern turizm endüstrisinin ayrılmaz bir parçasıdır.

1970’lerden bu yana küresel neoliberalizmin yayılması, neoliberal bir çevreye dayalı turizm sektörlerinin yönlendirilmesine ve dönüştürülmesine katkıda bulunmuştur (Bianchi, 2009:489). Alternatif turizm ile ilgili konular, alternatif turizm biçimlerinin kitle turizmine bir tepki ve eleştiri olarak yükselmeye başlamış ve 1980’lerin sürdürülebilirlik tartışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Cornelissen, 2005:26). Gelişmekte olan ülkeler açısından alternatif turizm, daha katılımcı, adil, kültürel ve çevresel olarak uygun bir turizm geliştirme biçimini teşvik etmek olarak görülebilir (Rogerson, 2004:18). Turizme alternatif yaklaşımlar, baskın neoliberal küreselleşmeye meydan okuma bağlamında değerlendirilmelidir (Higgins-Desbiolles, 2012:46).

Bireysel turizm, 1950-1960 yılları arasındaki dönemin turizm açısından ideali anlamak için en iyi seçenek olarak görülse de 1970’lerde akademik çevreler kitle turizminin yıkıcı doğasını ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel gibi birçok açıdan tartışmaya başlamıştır. 1980’lerde daha kabul edilebilir alternatifleri olan seçenekler ortaya çıkmış ve bunun mantıklı bir sonucu olarak alternatif turizm kavramı, turizm literatüründe yerini almaya başlamıştır (Higgins-Desbiolles, 2008:357). Bu alternatifler, bölgelerin yerel mimarilerindeki bozulmalar, artan hava ve gürültü kirliliği, doğal alanların aşırı kullanımı ve tahribi, kitle turizminin neden olduğu kültürel yozlaşma gibi turizm üzerindeki olumsuz etkilere yanıt olarak 1980’lerde ortaya çıkmıştır (Arslaner ve Erol, 2017:426). Bu bilgiler ışığında alternatif turizmin ortaya çıkmasına zemin oluşturan faktörleri şu şekilde sıralanabilir (Yıldız ve Gökhan, 2008:42);

- Olumsuz çevresel etkilerin turizm için ne kadar tehlikeli olduğunu anlamaya başlamak,
- Verimsiz kullanım ve kalitelerinin bozulması ile doğal kaynakların azalması,
- Turizmde sürdürülebilir kavramının ortaya çıkması ve gelişmeye başlaması,
- Yapılan çalışmalar sonucunda turizmin mevsimlik bir sektör olmaktan çıkması,
- Klasik turizm anlayışında yenilik ihtiyacının ortaya çıkması ve bu nedenle turistlerin niş turizm alanlarına yönelmeye başlaması,
- Tüketicilerin çevreye karşı daha duyarlı hale gelmesi,
- Turistler turizmi benimsemeye ve yeni turizm türleri aramaya başlaması.

Literatürde henüz net olarak tanımlanmayan alternatif turizm kavramı, ‘yumuşak turizm’, ‘yeşil turizm’, ‘doğa odaklı turizm’, ‘eko-turizm’, ‘gezi turizmi’, ‘sürdürülebilir turizm’ ve bunlar gibi bir çok turizm türleri ile karşılaştırılmaktadır (Cohen, 1987:13). Alan yazında alternatif turizm

kavramının özel ilgi turizmi ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (Kılıç ve Kurnaz, 2010:47). Alternatif turizm, yerel nüfusun turizm faaliyetlerini kontrol altına alarak doğal kaynakların korunması, kaliteli bir çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ekonomik fayda sağlanmasına yönelik faaliyetler bütünüdür (Jallad, 1998:27). Alternatif turizmin tanımları ve kriterleri dikkate alınarak, kavramın özellikleri ve ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Arslaner ve Erol, 2017:428);

- Kitle turizmi ile karşılaştırıldığında, bu tür turizm faaliyeti küçük ölçeklidir. Bu nedenle bu tür turizm faaliyetleri düzenlenirken küçük turist grupları veya bireysel turizm faaliyetleri tercih edilmektedir.
- Bölgenin mirasının ve doğal çevresinin korunmasını sağlar.
- Farklı yerlerin çekiciliği ile öne çıkan turizme uygun yerlerin gelişimini kolaylaştırır.
- Bölgenin ekonomik fırsatlarını ve gelecekteki potansiyelini değerlendirmeye yardımcı olur.
- Yerel hizmetlerin durumuna ilişkin bir değerlendirme sağlar.
- Pazarlama, iletişim ağlarının gelişimini teşvik eder.
- Yerli halk ve kültür burada ana avantajlar olarak kabul edilir.
- Bölgenin geçmiş ve şimdiki durumunu dikkate alarak doğal, tarihi ve kültürel kaynakları korur.
- Tüm paydaşların sürece uygun olarak geliştirme sürecine katılımını içerir.

Sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak geliştirilebilecek potansiyele sahip bir turizm faaliyeti alternatif turizm kapsamına alınabilir (Blamey, 2001:18). Alternatif turizmin birçok çeşidi vardır. Bu türlerden bazıları; açık hava doğa turizmi, kültür turizmi, termal turizm, nehir ve göl sporları turizmi, av turizmi, mağara turizmi, macera turizmi, gastronomi turizmi, inanç turizmi ve diğerleridir (Smith ve Eadington, 1992:34).

Günümüzde turizm, dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen endüstrilerinden biridir. Bu hızlı büyüme, turizm ürünlerinin ve dolayısıyla turizm alanının çeşitlenmesini sağlamaktadır (Butler, 1992:8). Turizm faaliyetlerindeki yoğunluğu sadece yılın belirli aylarında değil, yılın diğer aylarına da kaydırarak döviz kazancının veya turizm gelirlerinin artması, turizm yatırımlarının daha verimli kullanılması ve daha birçok olumlu sonuç, alternatif turizm seçeneklerinin ana odak noktası olmasını gerektirmektedir (Gürdal, 2014:42). Doğal kaynakların korunması, daha iyi bir çevreye sahip olmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011:95). Akoğlan ve Bahçe'ye (2012) göre, alternatif turizm özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Cheia, 2013:58);

- Küçük ölçekte uygulanır.
- Yerel halk bu sürece hâkim olmalıdır.
- Birçok tarihi, doğal ve kültürel kaynağın korunmasını kapsar.
- Geliştirme süreci kapsamlı iş birliğini içermelidir.
- Özellikle yerel nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir.
- Yerel halk ve ziyaretçiler arasında doğrudan olumlu bir etkileşim sağlamaktadır.
- Bireysel turizm faaliyetleri, grup turizm faaliyetlerine göre tercih edilmektedir.

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeli

Kafkas Dağları ile çevrili Azerbaycan Cumhuriyeti, nehirleri, gölleri, ovaları, Hazar Denizi, birçok iklim türü ve zengin tarihi-mimari kaynakları ile turizm potansiyeli yüksek bir ülkedir. Azerbaycan'ın turizm endüstrisinin hızlı gelişimi için zengin kaynaklara sahip bir ülke olduğunu

belirtmek gerekir. Bunun temel nedeni, her şeyden önce Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik ve coğrafi olarak elverişli bir konumda bulunmasıdır (Hasanov ve Safarov, 2005:248).

Karabağ Zaferi'nden sonra, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınma modelinin yeni gerçeklere uygun olarak iyileştirilmesi, yönetimin daha esnek ve etkin bir şekilde düzenlenmesi gerekmiştir. Azerbaycan topraklarının Ermeni işgalinden kurtarılmasından sonra, Cumhurbaşkanı, ekonomik bölgelerin yeni bölünmesini onaylayan ve ülke ekonomisini yönetmek için stratejik mekanizmaların yenilenmesini başlatan önemli bir kararname imzalanmıştır. Bu kararname ile kurtarılan toprakları restore etme, gelecekteki kalkınmalarını sağlama, gerekli altyapıyı oluşturma ve nüfusu kendi topraklarına geri döndürme konularında geniş çaplı önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Bu etkinliklerin daha verimli şekilde düzenlenmesinde yeni ekonomik bölgelemenin stratejik önem taşıyacağı düşünülmektedir (İsmayılov, 2013:19). Karabağ bölgesinin kurulduğu günden bu yana kendine has özellikleri, istihdam biçimleri, doğal kaynakları, zengin tarihi ve kültürel mirası ile anıldığı bilinmektedir (Cabbarov, 2017:25). Şuşa, Hankendi, Ağcabedi ve Berde şehirleri ile birlikte Ağdam, Füzuli, Terter, Hocavend ve Hocalı şehirleri de tarihsel olarak Karabağ'a aittir. Aynı zamanda Karabağ bölgesi, güçlü bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bir dağ silsilesi ile çevrili Zengezur bölgesi 1861 yılında kurulmuş ve bu bölgenin doğu kısmı Azerbaycan'da yer almaktadır. Doğu Zengezur bölgesi Kelbecer, Kubadlı, Cebail, Laçın ve Zengilan şehirlerini içermektedir. (Əlirzayev, 2010:32). Bu tarihsel gerçekler ve faktörler bağlamında yaklaşıldığında, bölgedeki ekonomik ilkelerin modern gerçeklere uyarlanması ve düzenlenmesi önemlidir (İsmayılov, 2009:28).

Karabağ ve Doğu Zengezur Azerbaycan'ın en güzel bölgelerinden biridir. Büyüleyici doğası, zengin manevi ve kültürel gelenekleri ile bu bölgeler, birçok önde gelen Azerbaycanlı bilim adamı, şair, yazar, sanatçı, müzisyen ve şarkıcının doğum yeridir. Karabağ, Azerbaycan müziğinin beşiğidir. Azerbaycan folklorunun en eski ve en nadide örneklerinden biri olan yüzlerce müzik eserleri Karabağ'da yapılmıştır. Karabağ ve Zengezur Azerbaycan'ın en eski tarihi bölgelerindedir. 1968'de Karabağ'daki Azılı Mağarası'nda bulunan kalıntılar, bu bölgede 250-300 bin yıl öncesine kadar yaşayan insanlara işaret etmektedir. Bu kadim toprakların zengin doğası ve doğal kaynakları her zaman ilgi odağı olmuştur (İbrahimova, 2020: 76).

Ne yazık ki, yaklaşık 30 yıllık işgalin bir sonucu olarak, bu alanlardaki kaynaklar tahrip olmuştur. Buradaki kültür merkezleri, müzeler ve tarihi eserler zarar görmüş ve antik değeri olan değerli eşyalar Azerbaycan'dan çıkarılmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nın son günlerine kadar Karabağ'ın çeşitli bölgelerinde yasadışı arkeolojik kazılar yapılmış ve bulunan eserler yurtdışına çıkarılmıştır. Karabağ ve Doğu Zengezur'un turizm potansiyeli çok zengindir. Ekoturizm, dağ turizmi, kış turizmi, av turizmi, sağlık turizmi gibi birçok turizm türünün gelişmesi için tüm olanaklara sahiptir (Hüseynov ve Əfəndiyeva, 2007:48). Azerbaycan'ın kadim bir tarihe sahip olan bu bölgesinin turistik yerleri ile turistlerin ilgisini çekecek kendine ait flora ve faunası, tarihi, kültürel ve dini anıtları, eski kaleleri, köprüleri, ormanları, mutfağı vardır. Doğal kaynaklar açısından zengin olan Karabağ'da ayrıca ekstrem turizm, agro-turizm, yeşil turizm gibi çeşitli türlerin düzenlenmesi de mümkündür (Əziz Ələkbərli, 2007:17). Bütün bunlar, turizmin gelişimi için büyük bir potansiyel taşımaktadır. Büyük bir turizm potansiyeline sahip olan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri söz konusu turizm türleriyle birlikte alternatif turizm açısından da önemli bir konumda bulunmaktadır. Bölgelerin turizm potansiyeli dikkate alındığında geliştirilebilecek alternatif turizm türlerinden bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

Yayla Turizmi

Azerbaycan dünyada var olan 11 farklı iklim tipinden 9'una sahip bir ülkedir. Ekvator ve Kutup iklimleri dışında kalan bütün ılıman iklim şartları yıl boyunca bu bölgede yaşanmaktadır. Bu

nedenle bölgede her mevsim yayla turizmüne dönük faaliyetlerin yapılabilmesi mümkündür (Seferov ve Hesenov, 2006:263).

Spor Turizmi

Günümüzde, turizm ve spor arasındaki etkileşim büyümektedir. Her iki sektör de modern gereksinimler doğrultusunda küreselleşen bir ekonomide hızla gelişen endüstrilerdir (Aydın ve Eren, 2019:45) Turizm sektöründeki gelişme hızının artmasıyla beraber, insanları sadece güneş, kum ve deniz unsurlarını içeren kitle turizm faaliyetlerine değil, aynı zamanda daha ilginç olduğu düşünülen yeni turizm türlerinin arayışına da yöneltmektedir. Turistlerin kitle turizminden farklı olarak gördüğü turizm türlerinden biri de “spor turizmi”dir. Spor turizmi, insanların spor etkinliklerini izleyerek vakit geçirmek için evlerinden çıkmaları veya bu etkinliklere katılmak için doğrudan seyahat etmeleri sonucunda meydana gelen etkinliklerin tümüdür (Bilalov, 2006:37). Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri dünyada popülerliği ile öne çıkan ve çok geniş bir kitleye sahip olan futbol, voleybol, boks, güreş, bisiklet ve golf gibi sporlar için yüksek potansiyele sahiptir. Söz konusu faaliyetlerle ilgili yakın gelecekte projelerin hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

İnanç Turizmi

Karabağ ve Doğu Zengezur turizm bölgelerinde tarihi camiileri, türbeleri, Alban Hristiyan kiliseleri inanç turizmi için önemli potansiyele sahiptir. Gutlu Musa türbesi, Genceser Manastırı, Ağoğlan Manastırı, Qiyaslı Camisi, Ağdam Cuma Camisi, Aşağı Gövher Ağa Camisi, Saath Camisi, Çöl Gala Camisi, Mardinli Camisi, Dondarlı Camisi, Merdinli Camisi, Hacı Alekber Camisi, Qacar Camisi, Dedeli camisi, Karahanbeyli Camisi ve diğerleri bu turizm bölgelerinin inanç turizminde potansiyel olarak kullanılacak eserler arasındadır (Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi, 2022).

Tarih ve Kültür Turizmi

Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri tarihi, maddi ve kültürel anıtları, zengin edebiyatı, sanat ve müzik kültürü bakımından zengindir. İnsanların emeği sonucu oluşan ve bölge yaşamında yaygın olarak kullanılan Karabağ el sanatının büyük ve zengin bir tarihi vardır. Karabağ’da bulunan kap, silah ve süs eşyaları sadece tarihi bir gerçek değil, aynı zamanda onu hazırlayan sanatkarın ustalığı hakkında da değerli bir bilgi kaynağıdır. Yapılan sanat eserleri arasında öyleleri vardır ki, üzerlerinde olan çizim ve süslemelerle dönem insanların örf ve adetleri, dini inançları ve hatta kıyafetleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Karabağ halk sanatı tarihi, etnografik ve sanatsal özellikleri giysilere de yansımıştır. Bu özellik hem belirli bir şekle sahip giysilerde hem de süslemelerinde olduğu kadar sanatsal nakış, dokuma ve örgülerde de kendini gösterir (Soltanova, 2015:45).

Karabağ ve Doğu Zengezur, tarih ve kültür turizmi potansiyeli açısından; Beyler Evi, Han Kızı Natevanın Sarayı, İbrahimhalil Han Sarayı, Şuşa Kalesi, Karabağ Han Sarayı, Selim Kervansarayı, Üzeyir Hacıbeyli’nin Evi, Bülbül’ün Ev Müzesi, Molla Penah Vakıf Türbesi, Ağdam Devlet Dram Tiyatrosu, Şahbulak Kalesi ve başka birçok tarihi ve kültürel eserleri ile önemlidir. 2020 yılının sonlarından itibaren bu eserlerin birçoğunun restore edilmesine başlanmıştır.

Mağara Turizmi

Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri Azerbaycan'ın mağara turizm potansiyeline sahip turizm bölgelerindedir. Mağara turizmi açısından önemli potansiyele sahip Karabağ bölgesi Hocavend'de bulunan Azıh Mağarası, 8 koridoru ve 600m. uzunluğu ile dikkat çeken mağaraların başında gelmektedir. Koridorlarının bazıları 20-25 metre yüksekliğindedir. Zar ve Tağlar mağaraları da mağara turizmi ile ilgilenen ziyaretçiler için önemli potansiyele sahiptir (Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi, 2022).

Termal Turizm

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgeleri termal şifalı sular açısından zengin bir bölgedir. Deniz seviyesinden 2225 metre yükseklikte bulunan "İstisu" termal suyu Doğu Zengezur bölgesinde Kelbecer'in batı kesiminde yer alır. Birçok hastalığın tedavisinde önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Laçın'de "İlüksu", Şuşa'da "Turşsu", Zengilan'da "Kotursu" ve bölgenin diğer kısımlarında çok sayıda termal, şifalı sular bulunmaktadır (Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi, 2022).

Ekolojik Turizm

Coğrafi konumu ve zengin doğası bakımından renkli olan Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgeleri bisiklet, trekking, yaban hayatını gözlemleme, doğa yürüyüşleri, botanik bahçe gezileri, kırsal ve çiftlik alanlarında turizm, paraşüt, zipline, balık tutma, akarsu oyunları vb. çok sayıda birbirinden farklı faaliyet ile ekolojik turizm potansiyeline sahiptir.

YÖNTEM

Araştırmanın temel amacı, Azerbaycan'ın işgalden kurtulan Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgeleri'nin alternatif turizm potansiyeline ilişkin yerli turistlerin bakış açılarını incelemek ve bölgelerin alternatif turizm potansiyeline dikkat çekmektir. Bu amaca uygun olarak, bu bölgeleri ziyaret eden yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizmine ilişkin görüşleri alınmıştır. Araştırma, işgalden kurtarılan bölgelerin alternatif turizm potansiyeli hakkında fikir oluşturması, bu potansiyelin geliştirilmesinin turizme ve ülke ekonomisine sağlayabileceği katkıların öneminin vurgulanması ve bu alanda mevcut sorunlara çözüm önerileri getirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, Azerbaycan'ın Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri ile sınırlıdır. Araştırma evrenini yalnız yerli turistler oluşturmakta olup, yabancı turistler çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırmada ana kütlenin belirlenmesinde en yaygın örnekleme yöntemi olan kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem kullanılarak örnekleme seçiminde herhangi bir sınırlama getirilmemiş ve sonuç olarak ulaşılabilindiği kadar yerli turiste ulaşılması hedeflenmiştir. Anket, 2022 yılı Mart-Mayıs aylarını kapsayan dönemde Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerini ziyaret eden yerli turistlere uygulanmış ve sonuç olarak toplanan 220 anketten 180 tanesi geçerli sayılarak değerlendirilmeye alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Çalışmada, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve veriler katılımcılar ile yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili altı soru ve yine katılımcıların söz konusu bölgelerin alternatif turizm potansiyeli ile ilgili görüşlerini tespit etmeye yönelik birden çok seçeneqli yedi kapalı uçlu soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise bölgelerdeki alternatif turizm potansiyeline ait yerli turistlerin düşüncelerini belirlemeye ilişkin ifadelerden oluşan ve yazar tarafından geliştirilen on önerme bulunmaktadır. Anket formunun ikinci bölümündeki önermelere ilişkin ifadeleri derecelendirmede 5'li Likert kullanılmıştır. Bu nedenle anketin ikinci kısmında puanlama 1 = "Kesinlikle katılmıyorum" 2 = "Katılmıyorum" 3 = "Kararsızım" 4 = "Katılıyorum" 5 = "Kesinlikle katılıyorum" olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerinin analizinde IBM SPSS Statistics 26.0 paket programından yararlanılmıştır. Yerli turistlere uygulanan anket uygulaması sonucu elde edilen kategorik sorulara ilişkin istatistikler frekans (n) ve yüzde (%) dağılımları, ortalama değerler ve standart sapmalar olarak verilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerini içeren veriler belirtilmektedir. Araştırmaya % 67.8'lik oranla (122) erkek, % 32.2'lik oranla (58) kadın ve toplam 180 katılımcı katılmıştır. Araştırmaya katılan yerli turistlerin %51.1'lik oranla (92 kişi) 18-30 yaş aralığı, %27.2'lik oranla (49 kişi) 31-40 yaş aralığı, %12.2'lik oranla (22 kişi) 41-50 yaş aralığı, %9.4'lük oranla (17 kişi) 51 ve üstü yaş grubunda yer almaktadır. Medeni durumuna göre katılımcıların %52.2'lik kısmı (94 kişi) evli, %47.8'lik kısmı (86 kişi) ise bekarıdır. Eğitim durumu açısından ele alındığında katılımcıların %57.8'nin üniversite mezunu, % 25.6'sının yüksek lisans/doktora mezunu, %14.4'nün lise mezunu, %2.2'sinin ilköğretim mezunudur. Katılımcıların mesleki durumlarına baktığımızda %57.8'lik oranla en çok serbest meslek sahipleri yer alırken en az %2.8'lik oranla öğrenciler yer almaktadır. Aylık gelirine göre dağılıma bakıldığında %40'lık oranla 301-400 manat gelire sahip olanlar ilk sırada yer alırken, %10'luk oranla 600 manattan çok gelire sahip olanlar son sırada yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	n	Toplam	%
Cinsiyet	Erkek	122	180	67.8
	Kadın	58	180	32.2
Yaş	18-30 yaş arası	92	180	51.1
	31-40 yaş arası	49	180	27.2
	41-50 yaş arası	22	180	12.2
	51 yaş ve üstü	17	180	9.4
Medeni Durum	Evli	94	180	52.2
	Bekar	86	180	47.8
Eğitim Durumu	İlköğretim Mezunu	4	180	2.2
	Lise Mezunu	26	180	14.4
	Lisans	104	180	57.8
	Yüksek Lisans/Doktora	46	180	25.6
Mesleki Durum	Öğrenci	5	180	2.8
	Serbest meslek	104	180	57.8
	Memur	44	180	24.4
	Emekli	12	180	6.7
	İşsiz	15	180	8.3
Aylık Gelir*	300 Manattan az	20	180	11.1
	301-400 Manat	72	180	40.0
	401-500 Manat	44	180	24.4
	501-600 Manat	26	180	14.4
	600 Manattan çok	18	180	10.0

*1 USD = 1.70 Manat

Tablo 2’de ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizmi ve potansiyel alternatif turizm faaliyetlerine ilişkin görüşlerinin frekans (n) ve yüzde (%) dağılımları verilmiştir.

Tablo 2. Yerli Turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Turizm ve Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Görüşleri

Soru	Kategori	n	Toplam	%
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kalkınmasında önemli rol oynayacak ekonomik faaliyet alanı hangisidir?	Sanayi	23	180	12.8
	Tarım	44	180	24.4
	Turizm	104	180	57.8
	Diğer	9	180	5.0
Turizmin gelişmesi Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri için ne ölçüde faydalıdır?	Faydalı	136	180	75.6
	Faydalı Değil	2	180	1.1
	Yatırım Yapılırsa Faydalı Olabilir	40	180	22.2
	Fikrim yok	2	180	1.1
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde turizmin gelişmesi hangi alanlarda bölgelerin gelişimine katkı sağlar?	Bölgelerde yeni istihdam alanları sunar	82	180	45.6
	Bölgelerin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesini sağlar	72	180	40.0
	Bölgelerin sosyo-kültürel gelişimini sağlar	13	180	7.2
	Bölgelerin tanınırlığını sağlar	10	180	5.6
	Diğer	3	180	1.7
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizm açısından tanıtımı istenilen düzeyde mi?	Evet	100	180	55.6
	Hayır	46	180	25.6
	Fikrim yok	34	180	18.8
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde en etkin olabilecek turizm faaliyeti hangisidir?	Tarihi açıdan önemli alanlarda turist gezileri	87	180	48.3
	Açık havada turistik doğa gezileri	49	180	27.2
	İnanç turizmi gezileri	9	180	5.0
	Çeşitli ekoturizm etkinlikleri	30	180	16.7
	Diğer	5	180	2.8
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin geliştirilebilecek alternatif turizm türleri açısından karşılaşılabileceği potansiyel sorunlar nelerdir?	Birçok tarihi eserin Ermeniler tarafından yıkımı	63	180	35.0
	Bölgede çok sayıda mayınlı alanın olması	35	180	19.4
	Altyapı ve üstyapı sorunları	27	180	15.0
	İşgal zamanı Ermeniler tarafından çevreye ciddi zarar verilmesi	55	180	30.6
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin gelişmesinde hangi alternatif turizm türü daha önemlidir?	Akarsu turizmi	16	180	8.9
	Kamp-karavan turizmi	29	180	16.1
	Termal turizm	9	180	5.0
	Yayla turizmi	49	180	27.2
	Kuş gözlem turizmi	4	180	2.2
	Foto safari turizmi	4	180	2.2
	Agro turizmi	22	180	12.2
	Hüzün (Dark) turizmi	26	180	14.4
	Mağara turizmi	4	180	2.2
	İnanç turizmi	3	180	1.7
	Botanik turizmi	6	180	3.3
Doğa turizmi	8	180	4.4	

Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kalkınmasında önemli rol oynayacak ekonomik faaliyet alanının hangisinin olması gerektiğine dair değişkene; katılımcıların çoğu %57.8’lik oranla turizm, %24.4’ü ise tarım olması gerektiğini belirtmişlerdir. Turizmin gelişmesi Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri için ne ölçüde faydalıdır değişkenine; yerli turistler %75.6’lık oranla faydalı olacağını, yalnız %1.1’lik bir kısım faydalı olmayacağını belirtmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde turizmin gelişmesi hangi alanlarda bölgelerin gelişimine katkı sağlar değişkenine; katılımcıların %45.6’sı bölgelerde yeni istihdam alanları sunacağını, %40’ı ise bölgelerin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesini sağlayacağını belirtmişlerdir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizm açısından tanıtımının yeterli düzeyde olup-olmamasına ilişkin değişkene;

yerli turistlerin %55.6'sı evet, %25.6'sı ise hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların %18.8'i bununla ilgili fikrinin olmadığını belirtmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde en etkin ola bilecek turizm faaliyeti hangisi ola bileceğine ilişkin değişkene; yerli turistlerin %48.3'ü tarihi açıdan önemli alanlarda turist gezileri, %27.2'si açık havada turistik doğa gezilerini, %16.7'si ise çeşitli eko turizm etkinlikleri cevabını vermiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin geliştirilebilecek alternatif turizm türleri açısından karşılaşılabileceği potansiyel sorunların ne olabileceğine ait değişkene; katılımcıların %35'i birçok tarihi eserin Ermeniler tarafından yıkımı, %30.6'sı ise işgal zamanı Ermeniler tarafından çevreye ciddi zarar verilmesi ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin gelişmesine alternatif turizmin hangi türünün yol açabileceğine ait değişkene; katılımcıların %27.2'si yayla turizmi, %16.1'i kamp-karavan turizmi, %14.4'ü hüznün (dark) turizmi, %12.2'si agro turizmi olabileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 3. Yerli Turistlerin Alternatif Turizm Düşüncelerine İlişkin Ölçeğin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (n=180)

Maddeler	Aritmetik ortalama	Standart Sapma
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde bulunan mağaralar alternatif turizm kapsamında pazarlanabilir.	3,73	1,06
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri alternatif turizm çeşitleri bakımından yeterli turizm potansiyeline sahiptir.	3,77	0,96
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizme yönelik destinasyon ve bölge tanıtımı yeterince yapılmaktadır.	3,51	1,06
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin görülmeye değer yerlerinde günübirlik turizm turları düzenlenebilir.	3,70	1,06
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde kongre turizm potansiyelini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.	3,71	1,04
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizmin geliştirilmesine yönelik çekim merkezleri ve cazibe noktaları yeterli sayıdadır.	3,90	0,99
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerindeki tarihi niteliğe sahip yapılar işgalden kurtarıldıktan sonra aslına uygun olarak restore edilmektedir.	4,01	0,99
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kendine özgü müzik festivalleri, gastronomi festivalleri ve el sanatlarının sergilenebileceği açık hava turizm potansiyelini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır.	3,79	0,98
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde yapılan havaalanlarının uluslararası uçuşlara açılması bölgede alternatif turizm potansiyelini arttıracaktır.	3,88	0,94
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm çeşitlerinin istenilen seviyeye ulaşabilmesi için gerekli olan altyapı ve üstyapı çalışmaları gerçekleştirilmektedir.	3,90	0,96
Genel Ortalama	3,789	

Tablo 3'te ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin ifadelerle katılım düzeylerinin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Tabloya göre, yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin düşüncelerine ilişkin ifadelerin genel ortalaması 3.789 olarak bulunmuştur. Anketin bu bölümünde yer alan ifadeler, katılımcıların Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerindeki alternatif turizm potansiyeline ait fikirlerini göstermektedir. Elde edilen sonuçlara uygun olarak aritmetik ortalama 1.00 – 2.33 ise kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum, 2.34 – 3.66 ise kararsız, son olarak 3.67 – 5.00 ise ankete katılanların verdiği cevapların çoğunlukla katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin yalnız "Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizme yönelik destinasyon ve bölge tanıtımı yeterince yapılmaktadır" önermesine kararsız kaldıkları, diğer tüm önermelere ise çoğunlukta katılım derecesinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde insanların farklı demografik özelliklere ve turizm faaliyetlerine ayırabilecekleri zamana uygun olarak alternatif turizm türleri gelişmektedir. Dünya genelindeki gibi, Azerbaycan'da da uluslararası turizm pazarından daha fazla pay alabilmek için harcanan çabanın nedeni hem turizmin ulusal anlamda ülke ekonominin gelişmesine, hem de toplumsal refah seviyesinin artması noktasındaki katkısıdır (Seferov ve Hesenov, 2006:267). Araştırmanın yapıldığı Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri, sahip oldukları zengin doğal ve kültürel miras ile ulusal ve uluslararası düzeyde Azerbaycan turizminin önemli alternatif turizm merkezleri olma potansiyeli taşımaktadır. Alternatif turizm türleri ile ilgili bu potansiyelin geliştirilmesi, işgalden kurtarılan bu bölgelerin kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Növresli'nin (2010) Azerbaycan'ın tamamını kapsayan turizm potansiyeli araştırmasında da bu bulguyu destekler nitelikte, alternatif turizm potansiyeline ilişkin bulgular sunmaktadır. İşgalden yeni kurtulan bu bölgelere ilişkin yapılacak araştırmalar, bölgenin turizm potansiyelinin ortaya konması ve geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bölgelerin alternatif turizmle ilgili mevcut potansiyeli, Azerbaycan'ın gelecek yıllarda turizm gelirlerine önemli katkılar sağlayabilir. Söz konusu potansiyelin geliştirilebilmesi için kamu ve özel iş birliği ile kaynaklar değerlendirilmeli ve bir destinasyon yönetim sistemi geliştirilmelidir.

Araştırmaya katılan yerli turistler Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kalkınmasında turizmin önemli olduğunu, turizmin gelişmesinin bölgeler için faydalı olduğunu, turizmin gelişmesinin yeni istihdam alanları açısından bölgelerin gelişimine katkı sağlayacağını, bölgelerin turizm açısından tanıtımının istenilen düzeyde olduğunu, tarihi açıdan önemli alanlarda turist gezilerinin bölgelerin en etkin turizm faaliyeti olabileceğini, birçok tarihi eserin Ermeniler tarafından yıkımının bölgelerin geliştirilebilecek alternatif turizm türleri açısından karşılaşılabileceği potansiyel sorun olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların büyük bir oranı (%27.2) Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin gelişmesine yayla alternatif turizminin yol açabileceğini belirtmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizmüne yönelik destinasyon ve bölge tanıtımına ilişkin düşünceleri orta düzeyde olmuş (3,51) ve aritmetik ortalamalarına bakıldığında kararsız oldukları belirlenmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin düşüncelerinin belirlendiği diğer maddelerin aritmetik ortalama sonuçlarına bakıldığında yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

İşgalden kurtarılan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerini uluslararası düzeyde kültürel, tarihi, çevresel tanıtım çalışmalarının daha verimli bir şekilde yapılarak, bölgelerin işgalde olduğu 30 yılın ardından yeniden turizme kazandırılması gerekmektedir. Geçmişten bugüne mevcut zengin tarihi, doğal zenginlikleri, kültürel mirası ile Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri yerli ve uluslararası turistlerin çeşitli turizm rekreasyon faaliyetlerine katılabileceği çok önemli bir cazibe merkezleridir. Uzun yıllar boyunca toprakların Ermenilerin işgali altında olmasından dolayı oluşan mevcut eksikliklerin giderilmesi, sonraki yıllarda bölgelerin turizmden elde ettiği gelirlerde önemli bir pay sağlayabilir. Alternatif turizm potansiyeli taşıyan bu bölgelerin turizme kazandırılması ve ülke ekonomisine katkı sağlayabilmesi için destinasyon yönetimi kapsamında yer alan pazarlama ve yönetim faaliyetleri üzerinde durulması gereken konuların başında gelmektedir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde bulunan ve Ermenistan tarafından dağıtılan tarihi, kültürel eserlerin restorasyon çalışmaları tamamlanarak bu bölgeler için düzenlenecek turizm faaliyetlerine sunulmalıdır. Özellikle Alban Hristiyanlık ve İslam dönemine ait yapılar geçmiş yıllara uygun yeniden restore edilerek yerli ve yabancı turistler için turlar düzenlenmelidir.

Bu çalışma, işgalden kurtulan iki bölgenin mevcut turizm potansiyeline dikkat çekmesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, yerli ve yabancı turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerine gelmesini sağlayacak alternatif turizm potansiyeli bakımından oldukça yüksek potansiyele sahiptir. Ancak bu bölgelerin uzun yıllar Ermenistan'ın işgali altında olması ve turizm faaliyet alanlarına büyük zarar verilmesi sonucunda günümüzde Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm potansiyelinden istenilen düzeyde faydalanamamaktadır. Yerli turistlerin bölgenin turizm potansiyeline ilişkin düşünceleri genel anlamda değerlendirildiğinde; tabii güzellikleri, tarihi-mimari, kültürel eserleri ile tanınan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm açısından yüksek potansiyel taşıdığı ve bu potansiyelin doğru planlanması ve pazarlanması sayesinde turizm bölgelerinin kalkınmasında önemli paya sahip olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslaner, E. ve Erol, G. (2017). Alternatif turizmin bazı türleri üzerine bir değerlendirme. *Journal of Tourism Gastronomy Studies*, 5(4): 422-438.
- Ateljevic, I. Morgan, N. and Pritchard, A. (2007). *The Critical Turn in Tourism Studies*, London: Routledge.
- Aydın, Ş. ve Eren, D. (2019). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bahar, O. (2003). Kitle Turizminin Çevre Üzerindeki Olası Etkileri: Bodrum Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 150-158.
- Bianchi, R. V. (2009). The critical turn in tourism studies: A radical critique. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 11(4): 484-504.
- Bilalov, B.Ə. and Güllalyev, Ç.G. (2015). *Turizmin Əsasları*. Bakı: QHT Nəşriyyatı.
- Bilalov, B.Ə. (2006). *Turizm Fəaliyyətinin Tənzimlənməsi*. Bakı: "Mütərcim" nəşriyyatı.
- Blamey, P.K. (2001). *Principles of Ecotourism*. In. D.B. Weaver, *The Encyclopedia of Tourism*. Wallingford: CABI Publishing.
- Butler, R. (2016). Alternative Tourism: The Thin Edge off the Wedge. In *Tourism Alternatives* (pp. 31-46). University of Pennsylvania Press.
- Cabbarov, Ə.X. (2017). *Turizm marşrutları və ekskursiya işinin təşkili*. Bakı: QHT nəşriyyatı.
- Cheia, G. (2013). Ecotourism: Definition and Concepts. *Journal of Tourism*, (15): 56-60.
- Cohen, E. (1987). Alternative Tourism-A Critique, *Tourism Recreation Research*, 12(2): 13-18.
- Cornelissen, S. (2005). *The global tourism system: Governance, development and lessons from South Africa*. Aldershot: Ashgate.
- Faiq İsmayılov. (2013). *Tarix və mədəniyyət abidələri; qorunması, istifadəsi və bərpası barədə təlimatlar*. Bakı: Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.
- Faiq İsmayılov. (2009). *Məcburən erməniləşdirilmə*. Bakı nəşriyyatı.
- Gürdal, M. (2014). *Türkiye turizm coğrafiyası: Profesyonel turist rehberi ve gezi kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2011). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hasanov, T. ve Safarov, R. (2006). Azərbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20): 255-272.

- Higgins-Desbiolles, F. (2008). Justice tourism and alternative globalization. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(3): 345-364.
- Higgins-Desbiolles, F. (2013). *Hotel Bauen: An exploratory case study in justice tourism*. In *The Critical Turn in Tourism Studies* (pp. 193-206). Routledge.
- Hüseynov, İ.H. ve Əfəndiyeva, N.T. (2007). *Turizmin əsasları*. Bakı: Mars-Print NPF.
- Isaak, R.K. (2010). Alternative tourism: new forms of tourism in Bethlehem for the Palestinian tourism industry. (Routledge, Ed.) *Current Issues in Tourism*, 13(1): 21-36.
- İbrahimova, S. (2020). Azərbaycan'ın Turizm Zenginlikləri, *International Scientific Researches Congress*, 3-5 December, Türkiye: Gümüşhane.
- İslamzade, İ. ve Büyükipəkçi, S. Azərbaycan Turizm Ekonomisinin İstatistik Verilerine Göre Değerlendirilmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 107-124.
- Jallad, A. (1998). *Studies in Geographical Tourism*. Cairo: World Books for Publishing.
- Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi (2022). Karabağ Tarihi. <https://www.virtualkarabakh.az/az/posts/22/1/qarabagin-tarixi.html> [Erişim tarihi 15.05.2022]
- Kılıç, B. ve Kurnaz, A. (2010). Alternatif turizm ve ürün çeşitliliği oluşturmada ekolojik çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 39-56.
- Macleod, D.V.L. (2004). *Tourism, Globalisation and Cultural Change: An Island Community Perspective*, Cleveland: Channel View Publications.
- Növresli, T. (2010). Azərbaycan turizm potansiyelinin kalkınma amaçlı değerlendirilmesi. Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Rogerson, C.M. (2004). *Tourism, small firm development and empowerment*. In T. Rhodri (Ed.), *Small firm in tourism: International perspectives* (pp. 13-34). St. Louis, MO: Elsevier Science.
- Seferov, R. ve Hesenov, T. (2006). Azərbaycan'ın turizm potansiyeli ve turizm etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 255-272.
- Sharpley, R. (2000). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divine, *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1): 1-19.
- Smith, V. L. and Eadington, W. R. (1992). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems of Tourism* (pp. 31-46). USA: International Academy for the Study of Tourism.
- Smith, V.L. (1989). *Host and Guests: The Anthropology of Tourism (2nd ed.)*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Soltanova, H.B. (2015). *Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı*. Bakı: AzTU.
- Tekin, H. (2000). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Yargı Yayınları.
- UNWTO, (2020). United Nations and World Tourism Organisation., *International Tourism Highlights*. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456>. [Erişim tarihi 20.01.2023]
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, Z. ve Gökhan, K. (2008). Alternatif turizm kavramı ve çevresel etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi, Kasım*, 42-44.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine teorik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2): 183-195.

Əlirzayev, Ə.Q. (2010). *Turizmin iqtisadiyyatı və idarə olunması*. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı.

Əziz Ələkbərli. (2007). *Qərbi Azərbaycan abidələri*. Bakı nəşriyyatı.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(3): 319-340.

DOI:[10.26677/TR1010.2023.1186](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1186)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Bolu'nun Sürdürülebilir Turizm Gelişiminin Yerel Halkın Tutumlarına Göre İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖDEMİŞ, Gümüşhane Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gümüşhane, e-posta: mrodemis@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3636-8344>

Öz

Bu araştırmanın amacı, Bolu'nun sürdürülebilir turizm gelişim düzeyinin yerel halkın tutumlarına dayanarak incelenmesidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmış olup, veriler Bolu yerel halkından elde edilmiştir. Katılımcılardan toplanan veriler, öncelikle geçerliliği ve güvenilirliği açısından değerlendirilmiştir. Ardından faktör analiziyle belirlenen çevresel sürdürülebilirlik, sosyal maliyetler, ekonomik faydalar, toplumsal katılım ve uzun vadeli planlama boyutlarının katılımcıların yaş, cinsiyet, gelir, medeni durum, eğitim durumu ve mesleklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı T-Testi ve ANOVA testiyle incelenmiştir. Sonuç olarak araştırmada; sürdürülebilir turizm gelişimi değişkeni kapsamında yer alan boyutlardan bazılarının Bolu yerel halkının yaş, cinsiyet, gelir, medeni durum, eğitim durumu ve mesleklerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada, turizmin mevcut etkileri ve gelecekteki eğilimlere göre ortaya çıkabilecek olası etkileri ile ilgili turizm paydaşlarının bilinçlendirilmesi ve bu gelişmelere hazırlıklı olmayı sağlayacak planlamaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm Gelişimi, Yerel Halk, Bolu.

Makale Gönderme Tarihi: 21.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 14.03.2023

Önerilen Atıf:

Ödemiş, M. (2023). Bolu'nun Sürdürülebilir Turizm Gelişiminin Yerel Halkın Tutumlarına Göre İncelenmesi, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 319-340.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(3): 319-340. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1186](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1186)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Investigation of Bolu's Sustainable Tourism Development According to the
Attitudes of Local People**

Assistant Prof. Dr. Murat ÖDEMİŞ, Gümüşhane University, Faculty of Tourism, Gümüşhane, e-mail: mrodemis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3636-8344>

Abstract

The aim of this research is to examine the sustainable tourism development level of Bolu based on the attitudes of the local people. A questionnaire was used as a data collection tool in the research, and the data were obtained from the local people of Bolu. The data collected from the participants were first evaluated in terms of validity and reliability. Then, whether the dimensions of environmental sustainability, social costs, economic benefits, social participation and long-term planning, determined by factor analysis, differ according to the age, gender, income, marital status, education level and occupation of the participants, were examined by T-Test and ANOVA test. As a result, in the research, it has been determined that some of the dimensions within the scope of the sustainable tourism development variable differ according to the age, gender, income, marital status, education level and occupation of the local people of Bolu. In this research, it is recommended to raise awareness of tourism stakeholders about the current effects of tourism and the possible effects that may arise according to future trends, and to make plans to be prepared for these developments.

Keywords: Sustainable Tourism Development, Local People, Bolu.

Received: 26.01.2023

Accepted: 14.03.2023

Suggested Citation:

Ödemiş, M. (2023). Investigation of Bolu's Sustainable Tourism Development According to the Attitudes of Local People, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 319-340.

GİRİŞ

Dünyada turizmin ve turizm dışındaki faktörlerin neden olduğu sosyal, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlar her geçen gün artmaktadır. Sürdürülebilir turizm, turizmden kaynaklanan sorunlara çözüm üretebilmeyi, turizmin neden olduğu zararları mümkün olduğunca azaltarak, hassas dengeleri bozmaksızın turizm faaliyetlerini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilir turizmde her anlamda denge esastır. Bu nedenle turizmin sosyal, çevresel ve ekonomik katkıları ile zararları arasındaki hassas dengeyi korumak önemlidir. Ayrıca farklı sosyal tabakaların turizmden elde edilen faydadan adil bir pay alması da sürdürülebilir turizmin korunması gereken hassas dengeler ve amaçları arasında yer almaktadır.

Paydaşların turizm faaliyetlerinde söz sahibi olması ve etkin rol alması sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin başarısı için ön koşuldur. Yerel halk en önemli turizm paydaşlarından birisi olup, genellikle görüşleri ihmal edilen paydaşlar arasında yer almaktadır. Yerel halkın turizme aktif katılımı ve desteği, turizmle ilgili verilecek kararlarda söz sahibi olması, turizmden sosyal ve ekonomik anlamda etkin bir şekilde faydalanabilmesi için öncelikle turizmle ilgili farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılması önem arz etmektedir. En önemli paydaşlardan birisi olan yerel halkın turizm faaliyetlerinden tatminin düşük olması ve bu nedenle de desteğini azaltması, turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine zarar veren faktörlerden birisidir. Bu nedenle yerel halkın görüşleri, sürdürülebilir turizm gelişiminin mevcut durumunun değerlendirilebilmesi ve turizmden beklentilerinin anlaşılabilmesi anlamında oldukça değerlidir. Ayrıca yerel halkın görüşleri, sürdürülebilir turizm gelişimi ile ilgili kısa, orta ve uzun vadeli planlamalara kaynak oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu araştırmada da Bolu yerel halkının görüşlerine dayanılarak, sürdürülebilir turizm gelişim sürecinin değerlendirilmesi ve yerel halkın sürdürülebilir turizm gelişimine ilişkin beklentilerinin ve tutumlarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Ayrıca yerel halkın demografik özelliklerinin sürdürülebilir turizme bakış açısında farklılaşmaya neden olup olmadığı, bu araştırmanın temel çıkış noktasıdır. Yerel halkın demografik özelliklerine göre sürdürülebilir turizm yaklaşımını nasıl değerlendirdiklerinin, sürdürülebilir turizmle ilgili beklentilerinin, farkındalık ve bilgi düzeylerinin belirlenmesi durumunda, farkındalık ve bilgi düzeyi düşük grupların bilinçlendirilmesine ve turizmden farklı beklentileri bulunan grupların tatminine dönük çalışmalar yapılması mümkün olabilir. Bu nedenle, bu araştırmada ortaya koyulacak sonuçların sektörün sürdürülebilir turizm kriterlerine göre gelişim göstermesine katkıda bulunması beklenmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Bolu yerel halkının Bolu'nun sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik tutumlarının demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek ve gelir) göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesidir. Bolu özelinde, yerel halkın sürdürülebilir turizm gelişimi ile ilgili bilgi düzeyinin, farkındalığının ve bakış açısının demografik özelliklerine göre sürdürülebilir turizm tutum ölçeği (SUS-TAS) ile incelendiği ilk çalışmalar arasında yer alması nedeniyle, bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu araştırmada; kavramsal çerçeve, ilgili araştırmalar, yöntem, bulgular ve sonuç, tartışma ve öneriler başlıklarına yer verilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilir turizm; turizm faaliyetlerinin, sosyal ve çevresel kaynakların ve toplumsal yaşam alanının bütünleştiği ve turizm faaliyetlerinin toplumsal ekonomi, kaynaklar ve çevre ile en etkin şekilde koordine edilmeye çalışıldığı bir kalkınma modeli ve turizm sistemidir (Guo vd., 2019). Sürdürülebilir turizm, destinasyona ekonomik katkı sağlarken, turizmin geleceğini ilgilendiren kaynakları ve özellikle yerel halkın fiziksel çevresini ve sosyal dokusunu yok etmemeyi

amaçlayan bir turizm yaklaşımıdır (Swarbrooke, 1999: 13). Dolayısıyla sürdürülebilir turizm hem gelecekteki fırsatları koruyup geliştiren hem de mevcut turistlerin ve turizm destinasyonlarının ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan bir yaklaşım olarak görülebilir (Altınay ve Hussain, 2005). Sürdürülebilir turizm; çevresel açıdan sürdürülebilir, ekonomik açıdan uygulanabilir, etik ve sosyal açıdan ise eşitlikçi bir turizm sistemi oluşturmak üzere, turizmin toplum, çevre ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır (Pan vd., 2018). Bu bağlamda sürdürülebilir turizm kavramının; çevresel sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik, kültürel sürdürülebilirlik ve ekonomik sürdürülebilirlik olmak üzere dört temel prensibe dayandığı söylenebilir (Najdeska ve Rakicevik, 2012; Streimikiene vd., 2021). Sürdürülebilir turizm yaklaşımının etkisiyle, turizmi geliştirme faaliyetleri içerisinde toplum ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri daha fazla olan kitlesel turizm anlayışının önemi giderek azalmaya başlamış olup, günümüzde artık kitle turizmi yerine özel ilgi turizmi ve alternatif turizm anlayışlarının odak noktasına yerleşmeye başladığı görülmektedir (Amerta vd., 2018). Sürdürülebilir turizm yaklaşımında, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve turizmin fiziksel ve sosyokültürel kapasiteyi dikkate alarak geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca sürdürülebilir turizm gelişiminin başarısı için, yöre halkının turizme katılımının özendirilmesi ve yerel halk, turist ve turizm işletmeleri gibi paydaşların turizmden sağlanan faydalardan adil bir pay almasının sağlanmasının yanı sıra (Sharpley, 2010), sürdürülebilir turizm sürecine ilişkin sorumlulukların da paydaşlar arasında adil bir şekilde dağıtılması oldukça önemlidir (Høyer, 2000). Turizm gelişiminin sürdürülebilirliği açısından dikkate alınması gereken önemli konulardan birisi, destinasyonların taşıma kapasitesidir. Bir destinasyonun turizm faaliyetlerini tolere edebilme sınırının ne olduğu, cevap aranması gereken sorular arasındadır. Bu anlamda destinasyonların fiziksel, ekolojik, sosyal, psikolojik ve ekonomik taşıma kapasitesi boyutlarının dikkatle incelenmesi tavsiye edilmektedir (Liu, 2003).

Sürdürülebilir turizm, farklı özellikteki destinasyonların koşullarına göre uyarlanabilir bir paradigmadır. Ayrıca ekonomi, çevre, toplum, uluslararası turizm gibi konularla ilgilenmesi nedeniyle çok disiplinli ve kapsamlı bir kavramdır (Tosun, 2001). Sürdürülebilir turizmin her bölgenin özel koşullarına göre uyarlanması, soyut bir kavramdan somut ve uygulanabilir bir araca dönüşmesi, tanımlanabilir ve ölçülebilir parametrelere sahip olması oldukça önemlidir (Delgado ve Palomeque, 2014). Sürdürülebilir turizm gelişiminin başarılı olabilmesi için, tüm paydaşların sürece dahil edilmesinin yanı sıra (Byrd, 2007; Timur ve Getz, 2009; Jovicic, 2014), yerel halk ve turistler başta olmak üzere tüm paydaşların sürdürülebilir turizmle ilgili farkındalığının yüksek düzeyde ve bu sürece hazır ve istekli olmaları oldukça önemlidir (Miller vd., 2010). Söz konusu turizm paydaşlarının; yerel halk, turistler, operatörler (turizm işletmeleri) ve düzenleyiciler (yönetim stratejilerine katkıda bulunan devlet temsilcileri, meclis üyeleri, danışmanlar ve turizm kuruluşlarının üyeleri gibi) olmak üzere dört ana gruba ayrıldığı söylenebilir (Hardy ve Beeton, 2001). En önemli paydaşlardan birisi olan devletin, diğer paydaşların rollerini ve çıkarlarını eşgüdümleyebilmesi ve dengeleyebilmesi ve ayrıca doğru kalkınma stratejileri yoluyla kaynakları koruma becerisi göstermesi beklenmektedir. Ayrıca devlet sürdürülebilir turizm gelişiminde; yatırımcı, planlayıcı, düzenleyici, koordinatör gibi farklı rollere de bürünebilir (Farmaki vd., 2015). Turizmde sürdürülebilirliği sağlamak ve rekabetçi bir pozisyon elde edebilmek için tüm kaynaklar yerine, nadir bulunan ve benzersiz kaynaklara odaklanılarak bu kaynakların korunmasına ve tanıtılmasına önem verilmelidir. Doğal kaynaklar bir destinasyonun nadir ve benzersiz kaynakları arasında yer alır. Korunması ve tanıtılması gereken turizm arz kaynakları; genel olarak doğa, kültür ve tarihi eserlerden oluşan turistik çekicilikler, turistik altyapı ve üstyapı olanakları ve yerel halkın konukseverliği kapsamında yer alan fiziksel ve sosyal çevre olarak ifade edilebilir (Liu, 2003).

Choi ve Sirakaya (2005) destinasyonların sürdürülebilir turizm gelişimini değerlendirebilmek amacıyla, yerel halkın bakış açısına dayanan bir sürdürülebilir turizm gelişimi tutum ölçeği (SUS-TAS) geliştirmişlerdir. Bu ölçekte; çevresel sürdürülebilirlik, sosyal maliyetler, ekonomik faydalar, toplumun katılımı, uzun dönemli planlama, ziyaretçi memnuniyeti ve toplum merkezli ekonomi olmak üzere yedi boyut bulunmaktadır. Öte yandan, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (2004) tarafından sürdürülebilir turizmin destinasyonlarda başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını değerlendirmek amacıyla belirlenen sürdürülebilir turizm göstergelerine temel oluşturan konular; yerel halkın memnuniyeti, turizmin toplum üzerindeki etkileri, turist memnuniyetinin sürdürülebilirliği, turizmin mevsimselliği, turizmin ekonomik yararları, enerji kaynaklarının yönetimi, su kaynaklarının varlığı ve bu kaynakların korunması, içme suyu kalitesi, atık su yönetimi, katı atık yönetimi, gelişim düzeyinin kontrolü ve kaynakların kullanım yoğunluğunun kontrolü olarak belirtilmektedir.

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Literatür incelendiğinde, son yıllarda sürdürülebilir turizm kapsamında çok sayıda çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir (Örneğin; Postma vd., 2017; Pan vd., 2018; He vd., 2018; Desbiolles, 2018; Kapera, 2018; Danacı ve Akkaya, 2018; Çınarlı ve Ay, 2018; Ruhanen vd., 2019; Guo vd., 2019; Hall, 2019; Sert, 2019; Güneş vd., 2019; Yüksek vd., 2019; Roxas vd., 2020; Rasoolimanesh vd., 2020; Pamukçu vd., 2020; Bayram ve Alkaya, 2020; Koçoğlu vd., 2020; Sharpley, 2020; Chang vd., 2020; Hysa vd., 2021; Çakır ve Demirci, 2021; Sheller, 2021; Grilli vd., 2021; Sîrb vd., 2022; Weaver vd., 2022; Achmad ve Yulianah, 2022; Bilgiçli ve Ertürk, 2022).

Bu çalışmaların bazılarının kapsam ve sonuçlarının tartışılması yararlı olacaktır. Buna göre; Kapera (2018) çalışmasında Polonya'daki yerel yönetimlerin sürdürülebilir turizm gelişimi ile ilgili uyguladıkları programları ve bu programlarda yaşanan sorunları tespit ederek çözüm önerisi sunmayı amaçlamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, yerel yönetim yetkilileri sürdürülebilir turizm gelişiminde yerel halkın görüşlerine başvurulduğunu belirtse de katılımcıların önemli bir bölümü paydaşlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, yerel yönetimlerin ifadelerine göre, özellikle çevrenin korunmasına yönelik uygulamalarda paydaşlar arasında fikir ayrılıkları ve çatışmalar yaşanmaktadır. Araştırmanın sonuçları, paydaşlar arasında iş birliğinin kalitesi ne kadar artarsa, çatışmaların da o kadar azaldığını göstermektedir.

Sert (2019) çalışmasında Beypazarı'nda yaşayan yerel halkın turizmin etkilerine ilişkin algılarını ve yerel halkın algılarının toplum katılımı ve desteği ile ilişkisini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre yerel halkın turizmin ekonomik, sosyokültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarının olumlu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada yerel halkın toplum katılımına ilişkin algısının olumsuz iken, turizm gelişimine destek konusuna ilişkin algısının ise olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Hall (2019) çalışmasında turizmin yönetsel ekolojisi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini heterojen yapısalılık yaklaşımına göre incelenmiştir. Araştırmada, bilginin dolaşımının ve meşrulaşmasının ve ayrıca sürdürülebilir turizm eylemlerinin etkilerini anlayabilmek için bilginin ve yönetiminin daha derinlemesine değerlendirilmesi ve anlaşılması gerektiği belirlenmiştir. Kısacası araştırmanın sonuçlarına göre, insan ve çevre arasındaki ilişkiler üzerine daha derinlemesine bilgi edinmeye ve düşünmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Grilli vd. (2020) çalışmalarında, küçük ada devletlerinin sürdürülebilir turizm yönetimi ve kıyı ekosistemi hizmetlerini inceleyerek sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunmayı amaçlamışlardır. Araştırmada; potansiyel ziyaretçilerin ve yatırımcıların, hükümetlerin çevre

yanlısı tutumlarından etkilendikleri, dolayısıyla potansiyel turistlerin çevreye duyarlı bir turizm deneyimi beklentisi içerisinde oldukları belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmada, gelişmekte olan küçük ada ülkelerinin sosyal ve çevresel kaynakların yönetimine gereken önemi vermesi gerektiği belirtilmektedir.

Rasoolimanesh vd.'nin (2020) gerçekleştirdikleri çalışmada, sürdürülebilir turizm göstergelerinin geliştirilmesine bilimsel araştırmaların katkı düzeyleri; (a) sürdürülebilir turizm göstergelerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilgisi, (b) yönetim, (c) ilgili paydaşlar, (d) öznel ve nesnel göstergeler arasındaki ayırım kriterlerine göre incelenmiştir. Araştırma, Scopus indeksli dergilerde yayımlanan 97 makale üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, yapılan çalışmalarda sürdürülebilir turizm hedeflerine doğrudan ilgi gösterilmediği, konunun dolaylı olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda, sürdürülebilir turizm göstergeleri arasında yer alan yönetim boyutunun ihmal edildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu çalışmalarda bölge sakinlerinin en çok, turistlerin ise en az çalışılan grup olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmalarda nesnel kriterlere öznel kriterlerden daha fazla önem verildiği, sürdürülebilir turizm hedefleri açısından en çok Avrupa ülkelerinin incelendiği belirlenmiştir.

Sheller'in (2021) çalışmasında, Karayip'in küçük ada devletlerinde ve bağımsız olmayan bölgelerinde, Covid-19 pandemisi sonrası daha sürdürülebilir ekolojiler ve ekonomik yapılar oluşturma yollarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Sonuç olarak çalışmada, turizm faaliyetlerinin turistik destinasyonları bir tüketim aracına dönüştürmek yerine, destinasyonların sürdürülebilir ekoloji ve ekonomik kalkınma hedeflerini destekleyen önemli bir aktör olması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, turizm faaliyetlerinin destinasyonların sürdürülebilir gelişimini engelleyen değil, destekleyen bir role sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlamda çalışmada, destinasyon sakinlerinin de turistlerin yararlandığı imkanlardan yararlanabilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Çakır ve Demirci'nin (2021) çalışmalarında, Kastamonu'nun İnebolu ilçesinin sürdürülebilir turizm kapsamında nasıl korunacağına ve işlevsel hale getirileceğine dair öneriler getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, İnebolu'nun alternatif turizm potansiyeli açısından zengin, ancak altyapı imkanlarının yetersiz olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, İnebolu'nun somut kültürel mirasının özgün niteliklerinin korunarak günümüze kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Etkin bir sürdürülebilir planlama anlayışı çerçevesinde ele alınması durumunda, İnebolu'da bulunan önemli bir turistik değere sahip olan sivil mimari yapının özgün niteliklerinin korunarak kullanılması sağlanabilir.

Bilgiçli ve Ertürk'ün (2022) çalışmalarında, Karasu'da sürdürülebilir turizm kapsamında ekoturizmin çevre üzerindeki etkileri eleştirel bir bakış açısıyla literatür incelemesine dayalı olarak incelenmiştir. Çalışmada, literatür incelemesine ek olarak ilgili kurum ya da kuruluşlarla mülakatlar da yapılmıştır. Çalışmada yapılan mülakatlar sonucunda, ekoturizmin yöre ekonomisine katkı sağlamadığı ve ekoturizmin yöre kaynakları üzerinde diğer turizm türleri gibi olumsuz etkilerinin bulunduğu belirlenmiştir.

Sîrb vd. (2022) çalışmalarında, Romanya'nın Maramures ilinin korunan alanlarındaki turizm niteliklerine yönelik verileri ortaya koymayı, sentezlemeyi, işlemeyi ve yorumlamayı amaçlamışlardır. Çalışmada bu verilerin değerlendirilmesinin, turizmin önemli bir sürdürülebilir kalkınma aracı olması sebebiyle oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir. Sonuç olarak çalışmada, Maramures ilindeki korunan alanlarda belirlenen 25 bölgenin farklı turizm çeşitleri açısından zengin olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada, korunan alanlardaki turistik cazibe merkezlerinin yetersiz ve uygun olmayan yöntemlerle tanıtılmakta olduğu ifade edilmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, bölgenin sahip olduğu turizm potansiyeli bölgeye özgü sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında bir çıkış noktası olabilir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yerel halkın sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile ilgili tutumları, demografik yapılarına göre farklılaşabilmektedir. Bu farklılaşmanın temel nedeni, farklı demografik yapıdaki bireylerin turizmden beklentilerinin ve sürdürülebilir turizmle ilgili farkındalık ve bilgi düzeylerinin farklılık gösterebilmesidir. Hangi gruplar arasında, hangi yönde farklılaşmanın olduğunun tespit edilmesiyle, yerel halkın demografik özelliklerine göre sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile ilgili beklentileri, farkındalıkları ve bilgi düzeyleri ortaya çıkarılabilir. Böylelikle ilgili kuruluşların, sürdürülebilir turizm gelişiminin planlanması sürecinde yararlanabileceği referans niteliğine sahip bilgi kaynakları elde edilebilir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, Bolu yerel halkının Bolu'nun sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik tutumlarının demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek ve gelir) göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesidir. Araştırmada yanıt aranan temel sorular ise şu şekilde ifade edilebilir:

1. Sürdürülebilir turizm gelişiminin boyutları, Bolu yerel halkının yaşlarına göre farklılaşmakta mıdır?
2. Sürdürülebilir turizm gelişiminin boyutları, Bolu yerel halkının cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Sürdürülebilir turizm gelişiminin boyutları, Bolu yerel halkının medeni durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
4. Sürdürülebilir turizm gelişiminin boyutları, Bolu yerel halkının eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
5. Sürdürülebilir turizm gelişiminin boyutları Bolu yerel halkının mesleklerine göre farklılaşmakta mıdır?
6. Sürdürülebilir turizm gelişiminin boyutları, Bolu yerel halkının gelirlerine göre farklılaşmakta mıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Bolu'da yaşayan yerel halktır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK'in) (2023) verilerine göre, 2022 yılında Bolu'nun toplam nüfusu 320.824'tür. Bolu yerel halkının tamamına ulaşılmasının güçlüğünden dolayı, evreni temsil gücü yüksek olan kişiler araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Toplam 407 katılımcıdan veriler toplanmıştır. Analizler, eksik ya da hatalı anketler çıkarıldıktan sonra kalan 369 anket üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, örneklem seçiminde tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Ural ve Kılıç'a (2005) göre bazı istatistiksel analizlerin gerçekleştirilebilmesi için her bir değişken grubuna ait örneklem sayısının asgari 30 olması gerekmektedir. Verilerin analizi ölçeğe ait boyutlar üzerinde gerçekleştirildiği için, Choi ve Sirakaya'nın (2005) geliştirdiği SUS-TAS ölçeğindeki her bir boyut değişken grubu olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda araştırmada; her bir değişken grubuna 369 adet örneklemin düşüyor olması nedeniyle, ilgili örneklem sayısının istatistiksel analizler için yeterli olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya ilişkin veriler, anket ile toplanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde anketi cevaplayan katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek,

gelir gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Bu kapsamda, 18 yaşından küçük olan bireyler araştırmaya dahil edilmemiştir. Anketin ikinci bölümünde, Choi ve Sirakaya (2005) tarafından geliştirilen “sürdürülebilir turizm gelişimi tutum ölçeği” (SUS-TAS) kullanılmıştır. İngilizceden Türkçeye çevrilmesinden dolayı ölçek üzerinde küçük değişiklikler yapılmış olup, çok büyük değişikliklere gidilmemiştir. Ankette yer alan soruların cevap seçenekleri, beşli likert sistemine (1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum) göre oluşturulmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırmaya ilişkin veriler 12 Aralık 2022 tarihinde toplanmaya başlamış olup, veri toplama süreci 5 Ocak 2023 tarihinde tamamlanmıştır. Veri toplama sürecinde toplam 407 anket elde edilmiştir. Veriler, google formlar üzerinden hazırlanan online anketler ve yüz yüze gerçekleştirilen anketler yoluyla toplanmıştır. 38 adet anketin katılımcılar tarafından eksik ya da hatalı doldurulması nedeniyle, bu anketler analiz sürecine dahil edilmemiştir. Verilerin analizi, 369 anket üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Veri toplama sürecinde elde edilen veriler üzerinde öncelikle geçerlik, güvenilirlik ve normal dağılım analizleri yapılmıştır. İlk aşamada, ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Ardından ise, verilerin güvenilirliği ve normal dağılım sergileyip sergilemediği incelenmiştir. Verilerin güvenilirliği, ölçekte yer alan maddelerin Cronbach Alpha (α) katsayıları hesaplanarak test edilmiştir. Ölçeğe ait her bir boyutun normal dağılıma sahip olup olmadığı ise, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. Geçerlik, güvenilirlik ve normal dağılım analizi sonuçlarının kabul edilebilir düzeyde olması nedeniyle, diğer analizlerin yapılması için uygun şartların oluştuğu görülmüştür. Demografik verilere ilişkin tanımlayıcı istatistiklerin incelenmesinin ardından, araştırma sorularının değerlendirilmesi amacıyla bağımsız örneklem T-Testi ve ANOVA testi gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi SPSS istatistik paket programında yapılmıştır. Ek olarak, SUS-TAS'ta bulunan 10'dan 17'ye kadar olan maddelerin ve 27. maddenin olumsuz yargıya sahip olması nedeniyle, tüm analizler bu maddelerin ters kodlanmalarının ardından gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek ve gelir demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler bu başlık altında açıklanmaktadır.

Tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmektedir. Demografik bulgular incelendiğinde, en çok katılım gösteren yaş grubunun 18-25 yaş arası (107 kişi), en az katılım gösteren yaş grubunun ise 65 yaş ve üzeri kişilerin (15 kişi) olduğu görülmektedir. En çok katılım gösteren grup erkekler (210 kişi) iken, kadın katılımcıların sayısı (159 kişi) da oldukça yüksektir. Bekâr (181 kişi) ve evli (188 kişi) katılımcı sayısı neredeyse birbirine yakındır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde; sırasıyla lise (169 kişi), lisans mezunu (75 kişi), ortaokul mezunu (58 kişi), ön lisans mezunu (33 kişi), lisansüstü eğitim mezunu (29 kişi) ve ilkökul mezunu (5 kişi) kişilerin ankete katılım gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların mesleklerine bakıldığında, en çok katılımı gösteren grup işçiler (93 kişi), en az

katılım gösteren grup ise işsizlerdir (9 kişi). Katılımcıların gelir durumları incelendiğinde, düşük gelir grubunda yer alan kişilerin ankete daha fazla katılım gösterdiği görülmektedir. Buna göre, en çok 5501-9000 TL arası gelir grubunda yer alan kişilerin (168 kişi) ankete katılım gösterdiği, bu katılımcı grubundan sonra ankete en çok katılım gösteren gelir grubunun 5500 TL ve altı gelir grubu (107 kişi) olduğu tespit edilmiştir. En az katılım gösterenler ise, 12501-16000 TL arası gelir grubunda yer alan kişilerdir (19 kişi).

Tablo 1. Demografik Bulgulara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Sorular	Cevap Seçenekleri	Frekans	(%)
Yaş	18-25	107	29
	26-34	87	23,6
	35-44	83	22,5
	45-54	60	16,3
	55-64	17	4,6
	65 yaş ve üzeri	15	4,1
Cinsiyet	Kadın	159	43,1
	Erkek	210	56,9
Medeni Durum	Bekâr	181	49,51
	Evli	188	50,9
Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	5	1,4
	Ortaokul Mezunu	58	15,7
	Lise Mezunu	169	45,8
	Ön Lisans Mezunu	33	8,9
	Lisans Mezunu	75	20,3
	Lisansüstü Eğitim Mezunu	29	7,9
Meslek	Esnaf	36	9,8
	Emekli	32	8,7
	İşçi	93	25,2
	Memur	38	10,3
	İşsiz	9	2,4
	Ev Hanımı	23	6,2
	Öğrenci	57	15,4
	Özel Sektör Çalışanı	55	14,9
	Serbest Meslek	12	3,3
	Diğer Meslekler	14	3,8
	Gelir	5500 TL ve altı	107
5501-9000 TL		168	45,5
9001-12500 TL		52	14,1
12501-16000 TL		19	5,1
16001 TL ve üzeri		23	6,2
Toplam		369	100 (%)

Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Araştırmada öncelikle sürdürülebilir turizm tutum ölçeğinin geçerliği ve güvenirliliği test edilmiştir. Ölçeğin geçerliği açıklayıcı faktör analiziyle, güvenirliliği ise açıklayıcı faktör analizi sonucunda belirlenen boyutların ve ölçeğin tamamının Cronbach Alpha katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Son olarak, açıklayıcı faktör analizinde belirlenen boyutların normal dağılım sergileyip sergilemediği çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları hesaplanarak test edilmiştir.

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Çevresel Sürdürülebilirlik	Sosyal Maliyetler	Ekonomik Faydalar	Toplumsal Katılım	Uzun Vadeli Planlama
2.Doğanın çeşitliliğine değer verilmesi ve bu çeşitliliğin korunması gereklidir.	0,807				
3.Turizmi geliştirme faaliyetleri içerisinde çevrenin korunmasına daha fazla önem verilmesi gerekir.	0,803				
5.Turizm, doğal ve kültürel çevreyle uyumlu bir biçimde geliştirilmelidir.	0,699				
6.Turizmi geliştirme faaliyetlerinde, vahşi ve doğal yaşam alanlarının korunmasına dikkat edilmelidir.	0,856				
7.Turizm gelişimi, turizmden çıkarı olan tüm taraflara çevre etiği bilincini kazandırmalıdır.	0,796				
8.Turizmin olumsuz etkilerini azaltmak için düzenleyici çevresel standartlar oluşturulmalıdır.	0,725				
9.Turizm, gelecek nesiller için çevrenin iyileştirilmesine katkıda bulunmalıdır.	0,625				
10.Çevremdeki turistler yaşam kalitesi olumsuz etkilemektedir.		0,798			
11.Turizm nedeniyle yaşam kalitem bozuldu.		0,814			
12.Turizm faaliyetleri çoğu zaman sınırlarımın bozulmasına neden oluyor.		0,735			
14.Turizm, kentte aşırı bir kalabalığa sebep oluyor.		0,753			
15.Yerel turizm işletmelerinde, turistler nedeniyle kendimi rahat hissetmiyorum.		0,817			
16.Turizm son yıllarda Bolu'da aşırı bir büyüme kaydetmiştir.		0,556			
17.Turizm nedeniyle toplumsal ilişkilerin kalitesi bozuldu.		0,759			
18.Gelir sağlaması nedeniyle turizme olumlu bakıyorum.			0,808		
19.Turizmin ekonomiye katkısı fazladır.			0,824		
20.Turizm, yerel yönetimler için önemli bir vergi geliri kaynağıdır.			0,830		
21.Turizm ekonomik gelişimimiz için önemlidir.			0,850		
22.Turizm yerli ürünler için yeni pazarlar oluşturmayı sağlamaktadır.			0,784		
23.Turizm yerel ekonomiyi çeşitlendirir.			0,783		
24.Diğer endüstriler de turizmden fayda sağlar.			0,749		
25.Turizmle ilgili kararlar alınırken, kim olursa olsun, yaşadığımız çevredeki herkesin görüşüne başvurulmalıdır.				0,888	
26.Turizmden beklenen başarının sağlanabilmesi için toplumun her kesiminin kararlara katılımı şarttır.				0,879	
27.Turizme ilişkin verilen kararlarda herkesin görüşüne başvurulmasına gerek yoktur.				0,806	
29.Turizm sektörünün geleceğinin planlanması gerekir.					0,673
30.Turizm yönetiminde başarı sağlanabilmesi için etkin bir stratejik planlamanın yapılması gerektiğini düşünüyorum.					0,804
31.Turizm gelişimini planlarken uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmak gerekir.					0,818
32.Turizm endüstrisi, gelecekteki ziyaretçilere kaliteli turizm deneyimleri yaşatmalıdır.					0,802
33.Turizm işletmeleri ziyaretçilerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamalıdır.					0,834
35.Turizm işletmeleri ziyaretçi memnuniyetini takip etmelidir.					0,771
38.Turizm endüstrisi, toplumun ekonomik anlamda iyileştirilmesine katkıda bulunmalıdır.					0,712
KMO= 0,897; Bartlett Küresellik Testi Sonucu=8427,887; p=0,000					
Açıklanan Varyans (%)	14,837	14,361	15,538	7,611	16,437
Toplam Varyans (%)	68,784				
Güvenirlilik Değerleri (Cronbach's Alpha Katsayıları)					
Genel Güvenirlilik	Çevresel Sürdürülebilirlik	Sosyal Maliyetler	Ekonomik Faydalar	Toplumsal Katılım	Uzun Vadeli Planlama
0,888	0,896	0,888	0,933	0,845	0,922

Açıklayıcı faktör analizine ve ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmektedir. Açıklayıcı faktör analizinde, temel bileşenler analizi ve Varimax yöntemi kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda, iki boyut altında toplanan binişik maddeler (dört, yirmi sekiz, otuz dört) (Büyüköztürk, 2015: 315) ve bir boyutun en az üç maddeye sahip olması koşulunu sağlamayan (MacCallum vd., 1999) iki maddeli boyutlar (on üç ve bir, otuz altı ve otuz yedi) ölçekten çıkarılmış, son aşamada Kaiser-Meyer-Olkin Testi (KMO) sonucu 0,897; Bartlett Küresellik Testi sonucu 8427,887; anlamlılık değeri ise p=0,000 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, açıklayıcı faktör analizi sonuçlarının incelenmesinde bir sakınca olmadığını göstermektedir. Zira, Sharma (1996: 116) 0,80 üzeri KMO değerinin açıklayıcı faktör analizi için yeterli olduğunu belirtmektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda beş boyut ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan boyutlar, Choi ve Sirakaya'nın (2005) ortaya koyduğu boyutlarla büyük oranda örtüşmektedir. İlk dört boyut Choi ve Sirakaya'nın (2005) ortaya koyduğu boyutlarla birebir aynı iken, onların belirlediği son üç boyuta ait maddelerin bu araştırmada tek boyut altında toplandığı ve beşinci

bir boyut olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İlk dört boyut orijinal isimleriyle isimlendirilmiş olup, bu çalışmada ortaya çıkan beşinci boyut “uzun vadeli planlama” olarak isimlendirilmiştir. Tablo 2’de her bir maddenin faktör yükleri ve faktörlerin isimleri verilmektedir. Maddelerin faktör yüklerinin kabul edilebilir değer olan 0,50’nin üzerinde olduğu (Hair vd., 2010) ortaya çıkmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda belirlenen faktörlerin ve ölçeğin tamamının güvenilirliği incelendiğinde; çevresel sürdürülebilirlik boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,896; sosyal maliyetler boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,888; ekonomik faydalar boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,933; toplumsal katılım boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,845; uzun vadeli planlama boyutunun güvenilirlik katsayısı ise 0,922’dir. Ölçeğin genel güvenilirliği ise 0,888 olarak bulunmuştur. Kayış’a göre (2017) bu sonuçlar, genel itibarıyla anketin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutların normal dağılım gösterip göstermediği incelendiğinde, boyutların çarpıklık ve basıklık katsayılarının -3 ile +3 değer aralığında yer aldığı görülmektedir. Eroğlu’na (2017) göre bu değerler, verilerin normal dağılım sergilediğini göstermektedir.

Tablo 3. Maddelere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Boyutlar	İfadeler	Ort.	Std. Sapma	Boyut. Ort.
Çevresel Sürdürülebilirlik	2.Doğanın çeşitliliğine değer verilmesi ve bu çeşitliliğin korunması gereklidir.	4,7724	0,48588	4,7677
	3.Turizmi geliştirme faaliyetleri içerisinde çevrenin korunmasına daha fazla önem verilmesi gerekir.	4,7805	0,45211	
	5.Turizm, doğal ve kültürel çevreyle uyumlu bir biçimde geliştirilmelidir.	4,7236	0,50488	
	6.Turizmi geliştirme faaliyetlerinde, vahşi ve doğal yaşam alanlarının korunmasına dikkat edilmelidir.	4,8157	0,43448	
	7.Turizm gelişimi, turizmden çıkarı olan tüm taraflara çevre etiği bilincini kazandırmalıdır.	4,7832	0,45041	
	8.Turizmin olumsuz etkilerini azaltmak için düzenleyici çevresel standartlar oluşturulmalıdır.	4,7669	0,51064	
	9.Turizm, gelecek nesiller için çevrenin iyileştirilmesine katkıda bulunmalıdır.	4,7317	0,65200	
	10.Çevremdeki turistler yaşam kalitemi olumsuz etkilemektedir.	3,8401	1,16279	
	11.Turizm nedeniyle yaşam kalitem bozuldu.	4,0163	1,06819	
Sosyal Maliyetler (Bu boyuta ait maddelerin ort., ters kodlamaları yapıldıktan sonra hesaplanmıştır)	12.Turizm faaliyetleri çoğu zaman sınırların bozulmasına neden oluyor.	4,0569	1,06041	3,9593
	14.Turizm, kentte aşırı bir kalabalığa sebep oluyor.	3,5935	1,10462	
	15.Yerel turizm işletmelerinde, turistler nedeniyle kendimi rahat hissetmiyorum.	4,1924	1,07509	
	16.Turizm son yıllarda Bolu’da aşırı bir büyüme kaydetmiştir.	3,7832	1,08429	
	17.Turizm nedeniyle toplumsal ilişkilerin kalitesi bozuldu.	4,2331	1,01612	
	18.Gelir sağlama nedeniyle turizme olumlu bakıyorum.	4,1247	0,94447	
	19.Turizmin ekonomiye katkısı fazladır.	4,3388	0,81537	
Ekonomik Faydalar	20.Turizm, yerel yönetimler için önemli bir vergi geliri kaynağıdır.	4,2195	0,87106	4,2864
	21.Turizm ekonomik gelişimimiz için önemlidir.	4,3360	0,86340	
	22.Turizm yerli ürünler için yeni pazarlar oluşturmayı sağlamaktadır.	4,4038	0,79200	
	23.Turizm yerel ekonomiyi çeşitlendirir.	4,4444	0,75381	
	24.Diğer endüstriler de turizmden fayda sağlar.	4,1382	0,84691	
	25.Turizmle ilgili kararlar alınırken, kim olursa olsun, yaşadığımız çevredeki herkesin görüşüne başvurulmalıdır.	3,0108	1,22248	
Toplumsal Katılım (27. Mad. ortalaması, ters kodlaması yapıldıktan sonra hesaplanmıştır)	26.Turizmden beklenen başarının sağlanabilmesi için toplumun her kesiminin kararlara katılımı şarttır.	2,9837	1,21796	3,0569
	27.Turizme ilişkin verilen kararlarda herkesin görüşüne başvurulmasına gerek yoktur.	3,1762	1,29961	
	29.Turizm sektörünün geleceğinin planlanması gerekir.	4,6640	0,61752	
	30.Turizm yönetiminde başarı sağlanabilmesi için etkin bir stratejik planlamanın yapılması gerektiğini düşünüyorum.	4,7046	0,59619	
Uzun Vadeli Planlama	31.Turizm gelişimini planlarken uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmak gerekir.	4,6640	0,61752	4,6697
	32.Turizm endüstrisi, gelecekteki ziyaretçilere kaliteli turizm deneyimleri yaşatmalıdır.	4,6721	0,57889	
	33.Turizm işletmeleri ziyaretçilerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamalıdır.	4,6450	0,60902	
	35.Turizm işletmeleri ziyaretçi memnuniyetini takip etmelidir.	4,6558	0,63265	
	38.Turizm endüstrisi, toplumun ekonomik anlamda iyileştirilmesine katkıda bulunmalıdır.	4,6829	0,62966	

Tablo 3’te ölçek maddelerinin ortalama ve standart sapma değerleri verilmektedir. Maddelerin ortalamaları incelendiğinde; en yüksek ortalamaya sahip maddenin altıncı madde (4,8157), en düşük ortalamaya sahip maddenin ise, yirmi altıncı madde (2,9837) olduğu görülmektedir.

Ayrıca ortalaması en yüksek boyutun çevresel sürdürülebilirlik (4,7677), en düşük ortalamaya sahip boyutun ise toplumsal katılım (3,0569) olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan yirmi yedinci maddenin (1,29961) en yüksek standart sapma değerine sahipken, altıncı maddenin (0,43448) en düşük standart sapma değerine sahip olduğu belirlenmiştir. Sosyal maliyetler boyutunun tamamıyla olumsuz ifadelerden oluşması nedeniyle, boyutun maddelerinin ortalamaları ters kodlamaları yapıldıktan sonra hesaplanmıştır. Ortaya çıkan sonuca göre; sosyal maliyetler boyutunda yer alan maddelerin ortalamaları, katılımcıların turizmin sosyal maliyetinin olmadığına dair genel bir algıya sahip olduğunu göstermektedir. Ek olarak, toplumsal katılım boyutunda yer alan 27. maddenin olumsuz bir yargıya sahip olması nedeniyle, ters kodlaması yapıldıktan sonra ortalaması alınmıştır. Toplumsal katılım boyutunun ortalama bir değere (3,0569) sahip olması nedeniyle, katılımcıların bu boyutla ilgili düşüncelerinde genel itibarıyla kararsızlık yaşadıkları söylenebilir.

T-Testi ve ANOVA Testi Bulguları

Bu başlık altında, T-Testi ve ANOVA testi bulgularına yer verilmektedir. Bu kapsamda, sürdürülebilir turizm gelişim ölçeğine ilişkin boyutların katılımcıların cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığı T-Testi analiziyle; yaşlarına, eğitim durumlarına, mesleklerine ve gelirlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı ise ANOVA testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Tablo 4. Boyutların Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	t	Serbestlik derecesi (sd)	Anlamlılık (İki Yönlü)
Çevresel Sürdürülebilirlik	Kadın	159	4,7772	0,400	367	0,689
	Erkek	210	4,7605			
Sosyal Maliyetler	Kadın	159	3,8751	-1,685	367	0,093
	Erkek	210	4,0231			
Ekonomik Faydalar	Kadın	159	4,2543	-0,756	367	0,450
	Erkek	210	4,3109			
Toplumsal Katılım	Kadın	159	3,2243	2,589	367	0,010
	Erkek	210	2,9302			
Uzun Vadeli Planlama	Kadın	159	4,6065	-2,058	307,100	0,040
	Erkek	210	4,7177			

Tablo 4'te boyutların katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin T-Testi sonuçları verilmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, toplumsal katılım [$t(367)=2,589$; $p<0,05$] ve uzun vadeli planlama [$t(307,100)=-2,058$, $p<0,05$] boyutları katılımcıların cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Ortalamalar incelendiğinde; kadınların ($\bar{X}=3,2243$) toplumsal katılım boyutuna yönelik tutumları erkeklere ($\bar{X}=2,9302$) göre daha olumlu iken, erkeklerin ($\bar{X}=4,7177$) uzun vadeli planlama boyutuna yönelik tutumları kadınlara ($\bar{X}=4,6065$) göre daha olumludur. Bu bulgu, toplumsal katılım ve uzun vadeli planlama boyutları ile katılımcıların cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Hesaplanan η^2 (eta squared) etki büyüklüğü değerleri toplumsal katılım boyutu için 0,017; uzun vadeli planlama boyutu için ise 0,011'dir. Bu sonuçlara göre, toplumsal katılım ve uzun vadeli planlama boyutlarının yaklaşık %1'inin cinsiyete bağlı olduğu söylenebilir. Diğer yandan

çevresel sürdürülebilirlik, sosyal maliyetler ve ekonomik faydalar boyutlarının katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Boyutların Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	t	Serbestlik derecesi (sd)	Anlamlılık (İki Yönlü)
Çevresel Sürdürülebilirlik	Bekâr	181	4,7680	0,012	367	0,991
	Evli	188	4,7675			
Sosyal Maliyetler	Bekâr	181	3,8264	-3,011	340,929	0,003
	Evli	188	4,0874			
Ekonomik Faydalar	Bekâr	181	4,3410	1,444	367	0,149
	Evli	188	4,2340			
Toplumsal Katılım	Bekâr	181	2,9300	-2,207	367	0,028
	Evli	188	3,1791			
Uzun Vadeli Planlama	Bekâr	181	4,6346	-1,316	367	0,189
	Evli	188	4,7036			

Tablo 5'te boyutların, katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin T-Testi sonuçları verilmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sosyal maliyetler [$t(340,929)=-3,011$, $p<0,05$] ve toplumsal katılım [$t(367)=-2,207$, $p<0,05$] boyutları katılımcıların cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Grupların ortalamaları incelendiğinde; evli katılımcıların ($\bar{X}=4,0874$) turizmin sosyal maliyetlerinin olmadığına dair görüşlerinin bekâr katılımcılara ($\bar{X}=3,8264$) göre daha olumlu olduğu, aynı zamanda evli katılımcıların ($\bar{X}=3,1791$) toplumsal katılım boyutuna yönelik görüşlerinin de bekâr katılımcılara ($\bar{X}=2,9300$) göre daha olumlu olduğu ortaya çıktı. Bu bulgular, sosyal maliyetler ve toplumsal katılım boyutları ile katılımcıların cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Hesaplanan η^2 (eta squared) etki büyüklüğü değerleri sosyal maliyetler boyutu için 0,024; toplumsal katılım boyutu için ise 0,013'tür. Bu sonuçlara göre, sosyal maliyetler boyutunun yaklaşık %2'sinin, toplumsal katılım boyutunun yaklaşık %1'inin cinsiyete bağlı olduğu söylenebilir. Diğer yandan çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik faydalar ve uzun vadeli planlama boyutlarının katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6'da ölçeğe ilişkin boyutların, katılımcıların yaşlarına göre farklılaşp farklılaşmadığına dair ANOVA testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların yaşlarına göre sosyal maliyetler [$F(5, 363)=9,385$, $p<0,05$] ve uzun vadeli planlama [$F(5, 363)=2,543$, $p<0,05$] boyutları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sosyal maliyetler ve uzun vadeli planlama boyutlarının varyanslarının homojen dağılım göstermemesi nedeniyle, ortaya çıkan farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane testi sonuçları incelenmiştir. Tamhane testi sonuçlarına göre, turizmin sosyal maliyetinin olmadığına dair 35-44 yaş arası ($\bar{X}=4,2926$) ve 45-54 yaş arası ($\bar{X}=4,2190$) katılımcıların görüşlerinin 18-25 yaş arası ($\bar{X}=3,5848$) katılımcılara göre daha olumlu olduğu belirlendi. Ayrıca 35-44 yaş arası ($\bar{X}=4,2926$) katılımcıların bakış açılarının ise 26-34 yaş arası ($\bar{X}=3,9458$) katılımcılara göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Öte yandan; Tamhane testi sonuçları incelendiğinde, uzun vadeli planlama boyutuna 26-34 yaş ($\bar{X}=3,9458$) aralığında yer alan katılımcıların bakış açılarının 18-25 yaş ($\bar{X}=3,5848$) aralığında yer alanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ANOVA testi sonuçlarına göre; çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik faydalar ve toplumsal katılım boyutlarının katılımcıların yaşlarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Boyutların Katılımcıların Yaşlarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Karelerin Ortalaması	F	Anlamlılık
Çevresel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	0,835	5	0,167	1,070	0,376
	Grup içi	56,642	363	0,156		
	Toplam	57,477	368			
Sosyal Maliyetler	Gruplar arası	29,569	5	5,914	9,385	0,000
	Grup içi	228,740	363	0,630		
	Toplam	258,309	368			
Ekonomik Faydalar	Gruplar arası	4,569	5	0,914	1,823	0,107
	Grup içi	181,920	363	0,501		
	Toplam	186,490	368			
Toplumsal Katılım	Gruplar arası	6,044	5	1,209	1,019	0,406
	Grup içi	430,650	363	1,186		
	Toplam	436,694	368			
Uzun Vadeli Planlama	Gruplar arası	3,171	5	0,634	2,543	0,028
	Grup içi	90,526	363	0,249		
	Toplam	93,697	368			

Tablo 7. Boyutların Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Karelerin Ortalaması	F	Anlamlılık
Çevresel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	4,169	5	0,834	5,677	0,000
	Grup içi	53,309	363	0,147		
	Toplam	57,477	368			
Sosyal Maliyetler	Gruplar arası	4,290	5	0,858	1,226	0,296
	Grup içi	254,019	363	0,700		
	Toplam	258,309	368			
Ekonomik Faydalar	Gruplar arası	6,306	5	1,261	2,541	0,028
	Grup içi	180,184	363	0,496		
	Toplam	186,490	368			
Toplumsal Katılım	Gruplar arası	24,375	5	4,875	4,292	0,001
	Grup içi	412,319	363	1,136		
	Toplam	436,694	368			
Uzun Vadeli Planlama	Gruplar arası	0,899	5	0,180	0,703	0,621
	Grup içi	92,798	363	0,256		
	Toplam	93,697	368			

Tablo 7'de ölçeğe ilişkin boyutların, katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığına dair ANOVA testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların eğitim durumlarına göre çevresel sürdürülebilirlik [(F=(5, 363)=5,677, p<0,05], ekonomik faydalar [(F=(5, 363)=2,541, p<0,05], toplumsal katılım [(F=(5, 363)=4,292, p<0,05] boyutları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik boyutunda varyansların homojen dağılım göstermemesi nedeniyle, ortaya çıkan farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane testi sonuçları incelenmiştir. Tamhane

testi sonuçlarına göre, çevresel sürdürülebilirlik boyutuna ilkökul mezunu ($\bar{X}=4,9143$) katılımcıların bakış açılarının ortaokul mezunu ($\bar{X}=4,6626$), lise mezunu ($\bar{X}=4,6484$) ve ön lisans mezunu ($\bar{X}=4,5887$) katılımcılara göre daha olumlu olduğu belirlendi. Ekonomik faydalar ve toplumsal katılım boyutlarının varyanslarının normal dağılım sergilediği görüldü. Scheffe testine göre, ekonomik faydalar boyutunda farklı eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunamazken, toplumsal katılım boyutunda bulunmuştur. Scheffe testi sonuçlarına göre, toplumsal katılım boyutuna lise mezunu ($\bar{X}=3,2939$) katılımcıların bakış açılarının lisans mezunlarına ($\bar{X}=2,7333$) ve lisansüstü eğitim mezunlarına ($\bar{X}=2,5747$) göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Son olarak ANOVA testi sonuçlarına göre, sosyal maliyetler ve uzun vadeli planlama boyutlarının katılımcıların yaşlarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Boyutların Katılımcıların Mesleklerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Karelerin Ortalaması	F	Anlamlılık
Çevresel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	2,375	9			
	Grup içi	55,102	359	0,264	1,720	0,083
	Toplam	57,477	368	0,153		
Sosyal Maliyetler	Gruplar arası	39,288	9			
	Grup içi	219,021	359	4,365	7,155	0,000
	Toplam	258,309	368	0,610		
Ekonomik Faydalar	Gruplar arası	14,992	9			
	Grup içi	171,497	359	1,666	3,487	0,000
	Toplam	186,490	368	0,478		
Toplumsal Katılım	Gruplar arası	42,333	9			
	Grup içi	384,361	359	4,704	4,282	0,000
	Toplam	436,694	368	1,098		
Uzun Vadeli Planlama	Gruplar arası	2,878	9			
	Grup içi	90,819	359	0,320	1,264	0,255
	Toplam	93,697	368	0,253		

Tablo 8’de ölçeğe ilişkin boyutların, katılımcıların mesleklerine göre farklılaşp farklılaşmadığına dair ANOVA testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların mesleklerine göre sosyal maliyetler [(F=(9, 359)=7,155, p<0,05], ekonomik faydalar [(F=(9, 359)=3,487, p<0,05] ve toplumsal katılım [(F=(9, 359)=4,282, p<0,05] boyutları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sosyal maliyetler ve toplumsal katılım boyutlarının varyanslarının homojen dağılım göstermemesi nedeniyle, ortaya çıkan farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane testi sonuçları incelenmiştir. Tamhane testi sonuçlarına göre; esnaf ($\bar{X}=4,1944$), emekli ($\bar{X}=4,0357$), işçi ($\bar{X}=4,1029$), memur ($\bar{X}=4,1654$), ev hanımı ($\bar{X}=4,1739$), özel sektör çalışanı ($\bar{X}=3,9636$) ve serbest meslek ($\bar{X}=4,5833$) kategorilerinde bulunanların turizmin sosyal maliyetinin bulunmadığına dair görüşlerinin öğrencilere ($\bar{X}=3,3208$) göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca serbest meslekle ($\bar{X}=4,5833$) uğraşanların turizmin sosyal maliyetinin olmadığına dair görüşleri işçilere ($\bar{X}=4,1029$), özel sektör çalışanlarına ($\bar{X}=3,9636$) ve işsizlere ($\bar{X}=3,2698$) göre daha olumludur. Diğer yandan, toplumsal katılım boyutuna ev hanımlarının ($\bar{X}=3,7101$) işçilere ($\bar{X}=2,8459$) göre, öğrencilerin ($\bar{X}=3,6433$) işçi ($\bar{X}=2,8459$), memur ($\bar{X}=2,8421$) ve özel sektör çalışanlarına ($\bar{X}=2,8667$) göre daha olumlu yaklaştığı belirlendi. Ekonomik faydalar boyutunda ise, varyanslar homojen dağılım göstermektedir. Bu nedenle Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre, ekonomik faydalar boyutuna memurların

(\bar{X} =4,5414) ve diğer çalışan (\bar{X} =4,6939) kategorisinde yer alan kişilerin bakış açılarının işsizlere (\bar{X} =3,4444) göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Son olarak ANOVA testi sonuçlarına göre, çevresel sürdürülebilirlik ve uzun vadeli planlama boyutlarının katılımcıların mesleklerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Boyutların Katılımcıların Gelirlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Karelerin Ortalaması	F	Anlamlılık
Çevresel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	0,631	4	0,158	1,010	0,402
	Grup içi	56,846	364	0,156		
	Toplam	57,477	368			
Sosyal Maliyetler	Gruplar arası	25,386	4	6,347	9,918	0,000
	Grup içi	232,922	364	0,640		
	Toplam	258,309	368			
Ekonomik Faydalar	Gruplar arası	5,574	4	1,394	2,804	0,026
	Grup içi	180,915	364	0,497		
	Toplam	186,490	368			
Toplumsal Katılım	Gruplar arası	33,929	4	8,482	7,666	0,000
	Grup içi	402,765	364	1,106		
	Toplam	436,694	368			
Uzun Vadeli Planlama	Gruplar arası	1,913	4	0,478	1,897	0,110
	Grup içi	91,784	364	0,252		
	Toplam	93,697	368			

Tablo 9’da ölçeğe ilişkin boyutların, katılımcıların gelirlerine göre farklılaşp farklılaşmadığına dair ANOVA testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların mesleklerine göre sosyal maliyetler [(F=(4, 364)=9,918, p<0,05], ekonomik faydalar [(F=(4, 364)=2,804, p<0,05] ve toplumsal katılım [(F=(4, 364)=7,666, p<0,05] boyutları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sosyal maliyetler ve toplumsal katılım boyutlarının varyanslarının homojen dağılım göstermemesi nedeniyle, ortaya çıkan farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane testi sonuçları incelenmiştir. Tamhane testi sonuçlarına göre, 5501-9000 TL (\bar{X} =4,0391), 9001-12500 TL (\bar{X} =4,2637), 12501-16000 TL (\bar{X} =4,2556) ve 16001 TL ve üzeri (\bar{X} =4,2422) gelir düzeyine sahip kişilerin turizmin sosyal maliyetinin olmadığına dair görüşlerinin 5500 TL ve altı (\bar{X} =3,5728) gelir düzeyine sahip kişilere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca toplumsal katılım boyutuna 5500 TL ve altı (\bar{X} =3,4642) gelir düzeyine sahip kişilerin 5501-9000 TL (\bar{X} =3,0258), 9001-12500 TL (\bar{X} =2,6090) ve 16001 TL ve üzeri gelire (\bar{X} =2,6377) sahip kişilere göre daha olumlu yaklaştığı belirlendi. Ekonomik faydalar boyutunda varyanslar homojen dağılım gösterdiği için Scheffe testi sonuçları incelendi, ancak gruplar arasında anlamlı farklılık bulunamadı. Son olarak ANOVA testi sonuçlarına göre, çevresel sürdürülebilirlik ve uzun vadeli planlama boyutlarının katılımcıların gelirlerine göre farklılaşmadığı tespit edildi.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, Bolu yerel halkının demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek ve gelir) göre sürdürülebilir turizm gelişimi tutum ölçeğinin (SUS-TAS’ın) boyutlarının farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, Choi ve Sirakaya’nın (2005) ortaya koyduğu yedi boyuttan farklı olarak beş boyut belirlenmiştir.

Bu araştırmada belirlenen boyutlar; çevresel sürdürülebilirlik, sosyal maliyetler, ekonomik faydalar, toplumsal katılım ve uzun vadeli planlama olarak isimlendirilmiştir. İlk dört boyut (çevresel sürdürülebilirlik, sosyal maliyetler, ekonomik faydalar, toplumsal katılım) Choi ve Sirakaya (2005) tarafından belirlenen boyutlarla aynı iken, beşinci boyut (uzun vadeli planlama) onların belirlediği ziyaretçi memnuniyeti, toplum merkezli ekonomi ve uzun vadeli planlama boyutlarının birleşimi durumundadır.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre, katılımcıların cinsiyetlerine göre sürdürülebilir turizm gelişimi değişkenine ait toplumsal katılım ve uzun vadeli planlama boyutlarına yaklaşımları farklılık göstermektedir. Ayrıca katılımcıların medeni durumlarına göre, sosyal maliyetler ve toplumsal katılım boyutlarına yaklaşımları da farklılığa sahiptir. Dikkat çekici sonuçlardan birisi, toplumsal katılım boyutuna kadın katılımcıların daha olumlu yaklaşmasıdır. Bu sonucun, kadınların sürdürülebilir turizm gelişimine desteğinin ve ekonomik hayata turizm aracılığıyla katılım sağlama arzusunun daha yüksek olduğunu gösterdiği söylenebilir. Erkek katılımcıların ise, kadınlara kıyasla turizmin uzun vadeli getirisine daha fazla odaklanarak, uzun vadeli planlama boyutuna daha olumlu yaklaştıkları görülmektedir.

Araştırmada, katılımcıların yaşlarına göre sosyal maliyetler ve uzun vadeli planlama boyutlarına ve eğitim durumlarına göre çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik faydalar ve toplumsal katılım boyutlarına karşı farklı yaklaşımlara sahip oldukları görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre, orta yaş ve üstü katılımcıların, 18-25 yaş arası genç katılımcılardan farklı olarak, turizmin sosyal maliyetinin olmadığına ya da düşük düzeyde olduğuna ve turizme yönelik uzun vadeli planlamalar yapılması gerektiğine daha çok inandıkları görülmektedir. Bu sonuç, orta yaş ve üstü katılımcılar tarafından turizmin daha çok ekonomik yönüyle değerlendirilmesiyle açıklanabilir. Ayrıca, eğitim düzeyi düşük olan katılımcıların turizmin çevresel yönünü ve turizme toplumsal katılımı eğitim düzeyi yüksek gruplara göre daha fazla önemseydiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, eğitim düzeyi yüksek katılımcıların turizmi daha çok destinasyona sağladığı ekonomik faydayla değerlendiriyor olmasıdır. Eğitim düzeyi yüksek katılımcılar, toplumun her kesiminin turizme katılımına da daha az sıcak bakmaktadırlar. Bu sonuç, onların daha eğitimli kişilerin turizmin geleceği ile ilgili daha fazla söz sahibi olmaları gerektiğine inanıyor olmalarıyla açıklanabilir.

Katılımcıların mesleklerine ve gelirlerine göre de sosyal maliyetler, ekonomik faydalar ve toplumsal katılım boyutlarına bakış açıları farklılık göstermektedir. Dikkat çekici sonuçlardan birisi, öğrencilerin çevresel sürdürülebilirliğe, ev hanımlarının da turizmde toplumsal katılıma diğer meslek gruplarına göre daha fazla önem vermeleridir. Öğrencilerin turizmde çevresel sürdürülebilirliğe önem vermelerinde, eğitim kurumlarında çevresel sürdürülebilirlikle ilgili aldıkları eğitimin önemli bir rolü bulunmaktadır. Öğrencilerin eğitim kurumlarında aldıkları eğitim, turizmin çevreye etkisiyle ilgili önemli ölçüde bilinçlenmelerini sağlamaktadır. Ayrıca öğrenciler, genel olarak çalışma hayatına henüz tam olarak dahil olmadıkları için, turizmin ekonomik yönüyle çok fazla ilgilenmemektedirler. Ev hanımlarının turizmde toplumsal katılıma önem vermeleri, iş hayatında aktif rol almak istemeleriyle açıklanabilir. Nitekim kadın katılımcılar da benzer şekilde turizmde toplumsal katılımı erkeklere göre daha fazla desteklemektedirler. Araştırmanın önemli sonuçlarından bir diğeri ise, gelir düzeyi yüksek katılımcıların turizmin sosyal maliyetinin olmadığına inanırken, toplumsal katılıma daha az önem vermeleridir. Bu sonuçların, yüksek gelire sahip kesimin turizmin ekonomik katkısını daha öncelikli olarak görmesi ve turizmle ilgili alınacak kararlarda daha fazla söz sahibi olmak istemesi nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir.

İlgili araştırmalarda, bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer sonuçların yanı sıra, farklı sonuçların da elde edildiği görülmektedir (Scaccia ve Urioste-Stone, 2016; Dağlı, 2018; Güneş, 2020; Rathnayake ve Darshi, 2020; Obradović ve Stojanović, 2021). Örneğin Dağlı'nın (2018)

çalışmasında halkın turizme katılımı, ekonomik fayda ve sosyal maliyetler boyutlarının katılımcıların gelirlerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, sürdürülebilir turizm gelişimi değişkeninin boyutları katılımcıların yaşlarına göre farklılaşmaktadır. Güneş vd.'nin (2020) çalışmalarında sürdürülebilir turizm tutum ölçeğinde yer alan ziyaretçi memnuniyeti boyutunun katılımcıların gelirlerine ve turizm sektöründeki deneyimlerine göre farklılaştığı görülürken, bu araştırmanın sonucundan farklı olarak, ilgili ölçeğe ait diğer boyutların hiçbirinin yerel halkın cinsiyetlerine, medeni durumlarına, turizm sektöründeki deneyimlerine, eğitim düzeylerine ve gelir düzeylerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralel olarak, Rathnayake ve Darshi (2020) çalışmalarında yerel halkın yaşlarına göre sosyal maliyet boyutuna bakış açılarının farklılaştığı, bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak ise uzun vadeli planlama boyutuna bakış açılarının farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada, bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer olarak, yerel halkın gelirlerine göre sosyal maliyet ve ekonomik faydalar boyutlarına bakış açıları arasında farklılık bulunurken, toplumsal katılım boyutuna bakış açıları arasında farklılık bulunamamıştır. Öte yandan Scaccia ve Urioste-Stone (2016) ve Obradović ve Stojanović (2021) sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik yerel halkın genel tutumlarını ölçtükleri çalışmalarda, yerel halkın yaşlarına göre sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik tutumlarının farklılaştığını tespit etmiş olup, bu araştırmaların sonuçları da kısmen araştırmamızın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca araştırmamızla dolaylı olarak ilişkili olan Scaccia ve Urioste-Stone'nun (2016) çalışmalarında, yerel halkın sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik genel tutumlarının eğitim durumlarına göre farklılaştığına dair benzer bir sonuca ulaşılrken, cinsiyet ve yıllık gelir durumlarına göre farklılaşmadığına dair farklı bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde, turizmde toplumsal katılım konusunda daha istekli olan kadınların maddi ve manevi olarak desteklenmeleri, turizmin özellikle gelişmekte olan turistik destinasyonlarda ticari bir meta olarak algılanmasının önüne geçilmesi ve sosyal maliyetleri ile ilgili hazırlıklı davranılması anlamında toplumun her kesiminin özellikle eğitim kurumları tarafından bilinçlendirilmesi önerilebilir. Turizmin yalnızca ekonomik yönüyle değerlendirilmesi, turizmde plansız bir büyümeye yol açarak turizm uygulamalarının sürdürülebilir turizm ilkelerinden uzaklaşmasına ve turistik destinasyonlarda telafisi zor sosyal ve çevresel tahribatların oluşmasına neden olacaktır. Ayrıca bu durum, turizmin uzun vadedeki ekonomik katkısını da ortadan kaldıran bir etken durumundadır. Bu nedenle; devlet, özel sektör ve diğer paydaşların iş birliği ile, turistik destinasyonlarda çevresel ve yönetsel planlamaya ek olarak toplumun bilinçlendirilmesine yönelik planlamaların yapılması, hayata geçirilmesi ve periyodik kontrolünün sağlanması önem arz etmektedir. Turizmin mevcut etkileri ve gelecekteki eğilimlere göre ortaya çıkabilecek olası etkileri ile ilgili turizm paydaşlarının bilinçlendirilmesi ve bu gelişmelere hazırlıklı olmayı sağlayacak planlamaların yapılması; turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği açısından hayati öneme sahiptir. Sürdürülebilir turizm gelişimi sürecinin etkin bir şekilde yönetilebilmesi ve bu süreçte başarı sağlanabilmesi için, Bolu'da ya da diğer destinasyonlarda tüm paydaşların, özellikle yerel halkın verilecek kararlarda söz hakkına sahip olduğu ve paydaşların ortak çıkarlarının gözetildiği bir destinasyon yönetim örgütünün varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı paydaş gruplarının çıkarlarının ikinci plana itildiği ya da göz ardı edildiği destinasyonlarda, sürdürülebilir turizm gelişiminin başarı şansının düşük olduğu unutulmamalıdır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, araştırmacılar tarafından SUS-TAS ölçeğinden ya da diğer ölçeklerden yararlanılarak önceden sürdürülebilir turizm gelişimi ile ilgili yerel halkın algılarının belirlendiği ya da bu kapsamda hiç araştırmanın yapılmadığı destinasyonlarda periyodik olarak yerel halkın algılarının incelenmesi önerilebilir. Ayrıca turistler, işletmeler, kamu kurumları, sivil

toplum kuruluşları ve turist rehberleri gibi farklı paydaş gruplarının da görüşleri alınarak destinasyonların sürdürülebilir turizm gelişim düzeyi ortaya konulmalıdır. Böylelikle farklı sosyal tabakalara göre toplumun sürdürülebilir turizm gelişimine hazırlık düzeyi, uygulamalarla ilgili mevcut eksiklikler ve bu çerçevede gerçekleştirilecek uygulamalar, paydaşların turizme aktif katılım ve bilinç düzeyi ve turizmin sürdürülebilir turizm kriterlerine göre gelişim gösterip göstermediği sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Achmad, W. and Yulianah, Y. (2022). Corporate Social Responsibility of the Hospitality Industry in Realizing Sustainable Tourism Development. *Enrichment, Journal of Management*, 12(2): 1610-1616.
- Altınay, M. and Hussain, K. (2005). Sustainable Tourism Development: A Case Study of North Cyprus. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17(3): 272-280.
- Amerta, I. M. S., Sara, I. M. and Bagiada, K. (2018). Sustainable Tourism Development. *International Research Journal of Management, IT & Social Sciences*, 5(2): 248-254.
- Bayram, Ü. ve Alkaya, S. (2020). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yerel Halkın Turizme Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Buldan Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1028-1043.
- Bilgiçli, İ. ve Ertürk, S. (2022). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Karasu' da Ekoturizmin Çevre Etkilerinin İncelenmesi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(8): 1110-1129.
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guide Book*. Madrid, Spain.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal Bilimler için Veri Analiz Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, Spss Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Byrd, E. T. (2007). Stakeholders in Sustainable Tourism Development and Their Roles: Applying Stakeholder Theory to Sustainable Tourism Development. *Tourism Review*, 62(2): 6-13.
- Chang, C. L., McAleer, M. and Ramos, V. (2020). A Charter for Sustainable Tourism After COVID-19. *Sustainability*, 12: 3671.
- Choi, H. S. C. and Sirakaya, E. (2005). Measuring Residents' Attitude Toward Sustainable Tourism: Development of Sustainable Tourism Attitude Scale. *Journal of Travel Research*, 43(2005): 380-394.
- Çakırcı, S. ve Demirci, Ö. S. (2021). Sürdürülebilir Turizm Planlaması Yoluyla İnebolu Kültürel Mirasının Korunmasına Yönelik Bir Araştırma. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6(2): 586-606.
- Çınarlı, E. ve Ay, H. M. (2018). Sürdürülebilir Turizm Konusunda Yerel Halkın Görüşlerinin Belirlenmesi: Sille Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2): 239-250.
- Dağlı, Z. (2018). Sürdürülebilir Turizmin Gelişimine Yönelik Yerel Halkın Tutumlarını İncelemeye İlişkin Bir Araştırma: Akçakoca Destinasyonu. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3): 603-619.

- Danacı, M. C. ve Akkaya, F. A. (2018). Kemaliye (Eğir)’de Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Ekseninde Gelecek Projeksiyonu, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 233-250.
- Delgado, A. T. and Palomeque, F. L. (2014). Measuring Sustainable Tourism at the Municipal Level, *Annals of Tourism Research*, 49(2014): 122-137.
- Desbiolles, F. H. (2018). Sustainable Tourism: Sustaining Tourism or Something More?, *Tourism Management Perspectives*, 25(2018): 157-160.
- Eroğlu, A. (2017). Çok Değişkenli İstatistik Tekniklerin Varsayımları. Ş. Kalaycı (Ed.). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (ss. 207-233), Ankara, Dinamik Akademi.
- Farmaki, A., Altınay, L., Botterill, D. and Hilke, S. (2015). Politics and Sustainable Tourism: The Case of Cyprus, *Tourism Management*, 47(2015): 178-190.
- Grilli, G., Tyllianakis, E., Luisetti, T. and Ferrini, S. (2021). Prospective Tourist Preferences for Sustainable Tourism Development in Small Island Developing States, *Tourism Management*, 82(2021): 104178.
- Guo, Y., Jiang, J. and Li, S. (2019). A Sustainable Tourism Policy Research Review, *Sustainability*, 11(11): 3187.
- Güneş, E., Alagöz, G. ve Uslu, A. (2020). Yerel Halkın Sürdürülebilir Turizme Yönelik Tutumu: Fethiye Örneği, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 201-215.
- Güneş, E., Pekerşen, Y., Nizamlıoğlu, H. F. ve Ünüvar, R. T. (2019). Konya İlinde Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Kullanımına Yönelik Yerel Halkın Görüşleri, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı): 1-14.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*. Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Hall, C. M. (2019). Constructing Sustainable Tourism Development: The 2030 Agenda and the Managerial Ecology of Sustainable Tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7): 1044-1060.
- Hardy, A. L. and Beeton, R. J. S. (2001). Sustainable Tourism or Maintainable Tourism: Managing Resources for More than Average Outcomes, *Journal of Sustainable Tourism*, 9(3): 168-192.
- He, P., He, Y. and Xu, F. (2018). Evolutionary Analysis of Sustainable Tourism, *Annals of Tourism Research*, 69(2018): 76-89.
- Høyer, K. G. (2000). Sustainable Tourism or Sustainable Mobility? The Norwegian Case, *Journal of Sustainable Tourism*, 8(2): 147-160.
- Hysa, B., Karasek, A. and Zdonek, I. (2021). Social Media Usage by Different Generations as a Tool for Sustainable Tourism Marketing in Society 5.0 Idea, *Sustainability*, 13(3): 1018.
- Jovicic, D. Z. (2014). Key Issues in the Implementation of Sustainable Tourism, *Current Issues in Tourism*, 17(4): 297-302.
- Kapera, I. (2018). Sustainable Tourism Development Efforts by Local Governments in Poland, *Sustainable Cities and Society*, 40(2018): 581-588.
- Kayış, A. (2017). Güvenilirlik Analizi (Reliability Analysis). Ş. Kalaycı (Ed.). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (ss. 403-419). Ankara: Dinamik Akademi.
- Koçoğlu, C. M., Saraç, Ö. ve Batman, O. (2020). Safranbolu’da Sürdürülebilir Turizm Gelişmesine Yönelik Yerel Halkın Tutumları, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 202-219.

- Liu, Z. (2003). Sustainable Tourism Development: A Critique, *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6): 459-475.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S. and Hong, S. (1999). Sample Size in Factor Analysis. *Psychological Methods*, 4(1): 84-99.
- Miller, G., Rathouse, K., Scarles, C., Holmes, K. and Tribe, J. (2010). Public Understanding of Sustainable Tourism, *Annals of Tourism Research*, 37(3): 627-645.
- Najdeska, K. A. and Rakicevik, G. (2012). Planning of Sustainable Tourism Development, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 44(2012): 210-220.
- Obradović, S. and Stojanović, V. (2021). Measuring Residents' Attitude Toward Sustainable Tourism Development: A Case Study of the Gradac River Gorge, Valjevo (Serbia). *Tourism Recreation Research*, 47(5-6): 499-511.
- Pamukçu, H., Saraç, Ö. ve Batman, O. (2020). Helale Duyarlı Turistlerde Sürdürülebilir Turizm Gelişmesine Yönelik Algı Araştırması, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4): 2600-2610.
- Pan, S. Y., Gao, M., Kim, H., Shah, K. J., Pei, S. L. and Chiang, P. C. (2018). Advances and Challenges in Sustainable Tourism Towards a Green Economy, *Science of the Total Environment*, 635(2018): 452-469.
- Postma, A., Cavagnaro, E. and Spruyt, E. (2017). Sustainable Tourism 2040, *Journal of Tourism Futures*, 3(1): 13-22.
- Rasoolimanesh, S. M., Rmakrishna, S., Hall, C. M. Esfandiar, K. and Seyfi, S. (2020). A Systematic Scoping Review of Sustainable Tourism Indicators in Relation to the Sustainable Development Goals, *Journal of Sustainable Tourism*, 1-21.
- Rathnayake, C. V. and Darshi, G. A. N. (2020). *An Application of Sustainable Tourism Attitude Scale (Sus-Tas) in Three Coastal Tourist Destinations in the Southern Province of Sri Lanka*. Proceedings of the Sixth International Conference on Business Management. Sri Jatewardenepura.
- Roxas, F. M. Y., Rivera, J. P. and Gutierrez, E. L. M. (2020). Mapping Stakeholders' Roles in Governing Sustainable Tourism Destinations, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45(2020): 387-398.
- Ruhanen, L., Moyle, C. L. and Moyle B. (2019). New Directions in Sustainable Tourism Research, *Tourism Review*, 74(2): 138-149.
- Scaccia, M. and Urioste-Stone, S. D. (2016). Resident Perceptions of Sustainable Tourism in Maine. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 11(3): 375-384.
- Sert, A. N. (2019). Sürdürülebilir Turizm Gelişiminde Turizmin Yerel Halk Tarafından Algılanan Etkilerinin, Toplum Katılımının ve Turizm Gelişimine Desteğin Rolü: Beypazarı Örneği, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(42): 407-428.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley & Sons. Inc
- Sharpley, R. (2010). The Myth of Sustainable Tourism, *CSD Center for Sustainable Development*, 4: 1-14.
- Sharpley, R. (2020). Tourism, Sustainable Development and the Theoretical Divide: 20 Years on, *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11): 1932-1946.
- Sheller, M. (2021). Reconstructing Tourism in the Caribbean: Connecting Pandemic Recovery, Climate Resilience and Sustainable Tourism Through Mobility Justice, *Journal of Sustainable Tourism*, 29(9): 1436-1449.

Sîrb, N. M., Albu, S., Rujescu, C., Ciolac, R., Tigan, E., Brînzan, O., Mănescu, C., Mateoc, T. and Milin, I. A. (2022). Sustainable Tourism Development in the Protected Areas of Maramures, Romania: Destinations with High Authenticity, *Sustainability*, 14: 1763.

Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E. and Simanavicius, A. (2021). Sustainable Tourism Development and Competitiveness: The Systematic Literature Review, *Sustainable Development*, 29(1): 259-271.

Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*, Wallingford: CABI Publishing.

Timur, S. and Getz, D. (2009). Sustainable Tourism Development: How Do Destination Stakeholders Perceive Sustainable Urban Tourism?, *Sustainable Development*, 17(4): 220-232.

Tosun, C. (2001). Challenges of Sustainable Tourism Development in the Developing World: The Case of Turkey, *Tourism Management*, 22(3): 289-303.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023). *İllere Göre İl/İlçe Merkezi Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı* [Online] <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685> [Erişim Tarihi: 20.02.2023].

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi: SPSS 12.0 for Windows*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Weaver, D. B. (2022). The Citizen Within: Positioning Local Residents for Sustainable Tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4): 897-914.

Yüksek, G., Dinçer, F. İ. ve Dinçer, M. Z. (2019). Seyitgazi İlçesi Paydaşlarının Sürdürülebilir Turizm Farkındalıkları, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 107-121.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(3): 341-354.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1187](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1187)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Öğretmenlerin Duygusal Emek Gösterimleri Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi

Yılmaz ORTAÇ, Milli Eğitim Bakanlığı, Yunus Eme İlkokulu, Batman, e-posta: mazlumgarip72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8138-3255>

Kemal SÜRME, Milli Eğitim Bakanlığı, Hürriyet İlkokulu, Batman, e-posta: kemalsurme72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7568-6882>

Cevdet AKIN, Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Batman, e-posta: cevdetakin72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1886-3950>

Mehmet ALTAY, Milli Eğitim Bakanlığı, Durucak İlkokulu, Batman, e-posta: maltay472@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5738-5499>

İrfan ORTAÇ, Milli Eğitim Bakanlığı, Fatıma Zehra Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Batman, e-posta: irfanortac123@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8712-1128>

Öz

Bu çalışmada öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri hakkında görüşleri incelenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik modele dayalı olarak yürütülen çalışmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. 2022-2023 eğitim öğretim yılında Batman il merkezindeki okullarda görev yapan 15 öğretmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Öğretmenlerle yapılan yüz yüze görüşmelerde elde edilen kayıtlar metin belgesine dönüştürülmüş ve MAXQDA 20 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin çoğunlukla informal kurallara göre çalıştıkları, ağırlıklı olarak yüzeysel sergileme davranışlar sergiledikleri ve bu davranışı tükenmişlik, yorgunluk, stres gibi olumsuz sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirdikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Duygu, Duygusal Emek.

Makale Gönderme Tarihi: 07.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.03.2023

Önerilen Atf:

Ortaç, Y., Sürme, K., Akın, C., Altay, M. ve Ortaç, İ. (2023). Öğretmenlerin Duygusal Emek Gösterimleri Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 341-354.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(3): 341-354. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1187](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1187)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Examination of Teachers' Views on Demonstrations of Emotional Labor

Yılmaz ORTAÇ, Ministry of Education, Yunus Eme Primary School, Batman, e-mail: mazlumgarip72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8138-3255>

Kemal SÜRME, Ministry of Education, Hürriyet Primary School, Batman, e-mail: kemalsurme72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7568-6882>

Cevdet AKIN, Ministry of Education, Vocational and Technical Anatolian High School, Batman, e-mail: cevdetakin72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1886-3950>

Mehmet ALTAY, Ministry of Education, Durucak Primary School, Batman, e-mail: maltay472@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5738-5499>

İrfan ORTAÇ, Ministry of Education, Fatima Zehra Girls Anatolian Imam Hatip High School, Batman, e-mail: irfanortac123@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8712-1128>

Abstract

In this study, teachers' views on emotional labor representations are examined. In the study conducted based on the phenomenological model, one of the qualitative research methods, the data were obtained by using a semi-structured interview form developed by the researcher. In the 2022-2023 academic year, 15 teachers working in schools in the city center of Batman constitute the study group of the research. The records obtained from the face-to-face interviews with the teachers were converted into text documents and analyzed using the MAXQDA 20 program. According to the findings obtained as a result of the research, it can be said that teachers mostly work according to informal rules, they mainly exhibit superficial behaviors and they associate this behavior with negative health consequences such as burnout, fatigue and stress.

Keywords: Teacher, Emotion, Emotional Labor.

Received: 07.01.2023

Accepted: 10.03.2023

Suggested Citation:

Ortaç, Y., Sürme, K., Akın, C., Altay, M. and Ortaç, İ. (2023). Examination of Teachers' Views on Demonstrations of Emotional Labor, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 341-354.

GİRİŞ

İnsan anlama ve yorumlama gibi bilişsel süreçlere sahip olan bir varlık (Gütekin, 2021) olduğu gibi aynı zamanda ontolojik yapısında dolayı duygu varlığıdır (Gültekin ve Çelebi, 2021). Öğretmenlik ise öğretme ve müfredat geliştirme gibi hem bilişsel hem de duygusal bileşenleri içeren ve gerçek duyguları ifade etmek veya saklamak, duruma uygun olmasalar bile uygun duyguları ifade etmek gibi çok fonksiyonel bir meslektir (Park vd., 2008). Öğretmenlik, hem bilişsel hem de duygusal bileşenleri içeren çok fonksiyonel bir meslek olduğundan, öğretmenler öğrenme hedeflerine ve olumlu öğrenme sonuçlarına ulaşmanın önemli bir parçası olarak duygusal emekle meşgul olurlar (Kariou vd., 2021). Öğretmenlerin duygusal emeği, öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine yön veren örgütsel olarak tanımlanmış kural ve yönergelere uygun olarak duygularını yönetmeleri gereken bir süreç olarak düşünülebilir (Winograd, 2003).

Öğretmenlik, bireysel, toplumsal, kültürel, bilimsel ve teknolojik yönleri olan bir eğitim mesleğidir. Öğretmenlik mesleği doğası gereği doğrudan insanlarla ilgilenen bir meslektir; dolayısıyla yoğun insan emeği gerektiren diğer tüm faaliyetlerde olduğu gibi duyguların düzenlenmesini gerektirir. Duygusal emek olarak adlandırılabilir bu olgu, mesleki bir gereklilik olarak öğretmenlerden de beklenmektedir. (Yılmaz vd., 2015). Bu nedenle, eğitim sırasında önemli miktarda duygusal emek meydana gelmektedir. Öğretmenlerin profesyonel özellikleri göz önüne alındığında, öğretmenler oldukça duygusal çalışanlar olarak derecelendirilmektedir. İnsan ilişkilerinin yoğun olduğu diğer alanlarda olduğu gibi öğretmenler de görevlerini yerine getirirken olumlu bir hizmet deneyimi bırakmak için çeşitli duygusal emek stratejileri kullanırlar (Aydın, 2016). Bu çalışma ise öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri hakkındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada bu temel amaçtan hareketle aşağıdaki soruların yanıtları aranmaktadır:

- Öğretmenlerin duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları formel ve informel kurallar nelerdir?
- Öğretmenlerin kullandıkları duygusal emek gösterimleri nelerdir?
- Duygusal emeğin öğretmenler üzerindeki etkileri nelerdir?

Duyguların öğretimdeki rolünün kamu politikalarında ve öğretmen eğitimi programlarında uzun süredir yeterince kabul edilmediği göz önüne alındığında (Wu ve Chen, 2018), uygun hazırlık ve destek sağlanmadan önce öğretmenlerinin mevcut duygusal durumlarının incelenmesine kritik bir ihtiyaç vardır. Önceki araştırmalar, öğretmen duygularına ilişkin bilimin, Türkiye bağlamının yeterince temsil edilmediği, Batı toplumlarının katkılarının baskın olduğunu da göstermiştir (Chen, 2019). Bu anlamda araştırmacının literatüre katkı sunması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Duygusal Emek

Müşterilerle temas içeren işlerde çalışanların iş performansının kritik bir yönü; sosyal, mesleki ve örgütsel normlarla tutarlı duyguları sergileme yetenekleriyle ilgilidir (Hochschild, 1983). Bununla birlikte, bu beklenti genellikle, çalışanlardan müşterilerle etkileşim kurarken gerekli duyguları sistematik olarak deneyimlemelerini beklemenin gerçekçi olmadığını kabul edilmesiyle birleştirilmektedir (Morris ve Feldman, 1996). Duygusal emek kavramı, çalışanların normları ve beklentileri karşılamak için duygusal ifadelerini düzenlemek ve kullandıkları telafi edici stratejileri tanımlamak için önerilmiştir (Grandey, 2000).

Duygusal emek kavramı ilk olarak Hochschild (1983) tarafından kullanılmıştır. Hochschild duygusal emek kavramını uçuş görevlileriyle ilgili gözlemlerine dayanarak, belirli bir durumda deneyimlenecek ve ifade edilecek uygun duygu türü ve miktarına ilişkin "duygu kuralları" veya sosyal normlar olduğunu savunmaktadır (Wharton, 2009). Duygular, diğer insanların beklentileri veya toplumdaki örgütlenmeleri tarafından düzenlendiğinde, bu duygusal emek olarak işlev görmektedir. Duygusal emek ise esas olarak işle ilgili faaliyetler sırasında, kişinin o anlardaki gerçek deneyimlerine rağmen sosyal olarak arzu edilen duyguları ifade etme eylemidir (Purper vd., 2022).

Hochschild (1983) duygusal emeği, yüz ve vücudun gözlemlenebilir bir görüntüsünü yaratmak için duyguların manipülasyonu olarak tanımlar. Bu açıdan bakıldığında duygu yönetimi, çalışanların örgütsel normlara veya hedeflere ulaşmasının bir yolu olarak görülmektedir. Ashforth ve Humphrey (1993) ise duygusal emeği, bir organizasyon için bir izlenim yönetimi biçimine katılmak amacıyla uygun duyguları sergileme eylemi olarak tanımlamaktadır.

Morris ve Feldman (1996) duygusal emeği, kişilerarası etkileşimler sırasında örgütsel olarak istenen duyguları ifade etmek için gerekli olan çaba, planlama ve kontrol olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, çalışanların duygusal uyumsuzluk olarak bilinen yanlış duyguları ve çalışanların müşterilerle etkileşimlerine ilişkin örgütsel beklentileri sergilemeye zorlandıklarında ortaya çıkan iç gerilim veya çatışma durumunu içermektedir. Grandey (2000) duygusal emeği, örgütsel veya mesleki gösteri kurallarına göre duyguları yönetme süreci olarak tanımlamıştır. Bu kavramsallaştırma, bazı kuruluşların veya mesleklerin, müşterilerle etkileşim kurarken sergiledikleri kendi sınırlı veya tipik duyguları olduğunu öne sürmektedir.

Duygusal Emek Stratejileri

Duygusal emek davranışlarını inceleyen yaklaşımlara dayanarak, birçok çalışanın örgütsel gereklilikleri karşılamak için gerçek duygularını bastırması veya duygusal ifadelerini manipüle etmesi gerekebilir. Bu doğrultuda deneyimlenen ve arzu edilen duygular arasında bir tutarsızlık yaşayan çalışanlar, gerçek duygularını bastırabilir, arzulanan duyguyu yaşıyormuş gibi yapabilir (yüzeysel sergileme), duygularını örgütün sergileme kurallarına uyacak şekilde değiştirebilir (derinlemsine sergileme) veya gerçek duygularını doğal bir şekilde sergileyebilir (gerçek duyguları sergileme) (Ashforth ve Humphrey, 1993; Grandey, 2000; Hochschild, 1983). Bu durumda çalışanların duygularını yönetme sürecinde yüzeysel sergileme, derinlemesine sergileme ve gerçek duyguları sergileme olmak üzere üç farklı sergileme stratejisi ortaya koydukları söylenebilir.

Yüzeysel sergileme davranışı, insanların içsel duygularını düzenlemedikleri, bireysel duygunun örgütün ihtiyaç duyduğu duygudan farklı olduğu durumdur. Bu tür davranışlarla bireyler yalnızca gerekli dışsal duygusal davranışı gerçekleştirirler (Hochschild, 1983). Bu bir tür duygu taklididir. Eğitimciler ve diğer hizmet çalışanları duygularıyla boğuştuklarında, yüzeysel bir rol oynamaya girişebilirler. Bu strateji, çalışanlar tarafından gerçek duygularını ifade edemediklerinde kullanılır ve iş yerinde kendilerinden beklenen duygusal emeği gerçekleştirmelerine olanak tanır (Ashforth ve Humphrey, 1993)

Derinlemesine sergileme, bireysel duygular ile örgütün ihtiyaçları uyumsuz olduğunda, çalışanın içsel olarak yaşadığı duyguları örgütün gerektirdiği duygusal ifadelerine uygun olarak değiştirmesi anlamına gelmektedir (Hochschild, 1983). Yüzeysel sergilemeden farklı olarak, derinlemesine sergileme sadece dış görünüşü değil, içsel duyguları da değiştirmeyi içerir. Çalışanlar, hissedilmeyen duyguları ifade etmek yerine, göstermek istedikleri veya işin

gerektirdiği duyguları ifade etmek için içsel duygularını aktif olarak değiştirirler (Mann ve Cowburn, 2005).

Gerçek duyguları sergileme ise, duyguların içsel tutarlılığını ifade eder ve bu sergileme davranışında duygusal aktivite ile örgütsel gereksinimler birbiriyle tutarlıdır. Gerçek duyguları sergileme davranışında çalışanlar doğal olarak duygularını hissettiği şekilde gösterirler (Hochschild, 1983). Bu sergileme davranışı aslında hiçbir çaba sarf edilmeden yaşanan bir duygunun doğal yansımasıdır ve bu yansıyan duygu kendiliğinden ortaya çıkma kurallarına uygundur. Duygusal emeğin diğer yönlerinde olduğu gibi, işçi gerçekten hissettiği duyguları gösterdiğinden işçinin duygularını göstermek için herhangi bir çaba sarf etmesine gerek yoktur (Ashford ve Humphrey, 1993).

Öğretmenlerde Duygusal Emek

Son zamanlarda, öğretmen duygularına yönelik araştırmalar sürekli olarak dikkat çekmekte ve öğretmen duygularının önemi kabul edilmektedir (Fried vd., 2015). Öğretmenler araştırmacılar tarafından normal olarak "yüksek duygusal emeğin" profesyonelleri olarak sınıflandırılmıştır (Hochschild, 1983). Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle öğretmenlik mesleği çocukların duygularını geliştirmeleri için kritik bir meslektir (Chen vd., 2013). Öğretmenlerinin duyguları kendi iyilik hallerini ve aynı zamanda öğrencilerin psikolojik ve sosyal gelişimlerini etkilemektedir. Öğrencilerin duygularının başlıca özellikleri arasında dürtüsellik, uçuculuk ve duyarlılık (başkalarının etkilerine duyarlı) bulunurken, öğretmenlerin öğrencilerdeki duygu istikrarını sağlaması ve sürdürmesi beklenmektedir (Gao, 2009). Böyle bir amaç, kendi duygularının sergilenmesini ve ifade edilmesini düzenleme becerisini öğretmenler için önemli bir gereklilik haline getirmektedir (Zhang vd., 2020). İkinci olarak öğretim etkinliklerinin disiplin dışı ve kapsamlı doğası da öğretimi karmaşık hale getirmekte ve öğretmenler için duygusal tükenme olasılığının artmasıyla birlikte duygusal gösterimde daha yüksek düzeyde esneklik gerektirmektedir (Zhang vd., 2020).

Öğretmenlerin sadece öğrencilerle değil, aynı zamanda ebeveynler, meslektaşları, işbirlikçi öğretmenler ve idari liderlerle de etkileşime girmesi onların duygusal emek profesyonelleri olarak adlandırılmalarının bir başka nedenidir (Osgood, 2010). Önceki çalışmalar da bu tür etkileşimlerin sıklığının oldukça yüksek olduğunu göstermiştir (Kammerman, 2000; Li ve Chen, 2006). Bu tür çoklu, karmaşık ve sık kişilerarası etkileşim, öğretmenler için önemli bir duygusal iş yükü kaynağı haline gelmektedir, çünkü etkileşimde bulunan kişilere ve etkileşimde buldukları durumlara göre farklı duygusal tepkilere atıfta bulunan duygusal çeşitlilik talebine yol açmaktadır (Wharton, 2009). Bu durum öğretmenlerin çeşitli duygusal durumlar arasında oldukça yüksek bir sıklıkta geçiş yapmaları gerektiği anlamına gelmektedir ve bu tür duygu geçişleri, duygusal emeklerinin iş yükünü kaçınılmaz olarak yoğunlaştırmaktadır (Zhang vd., 2020).

Diğer taraftan öğretmenler genellikle çalışma saatlerini uzatmak ve gündüz okuldan kalmak veya hatta okul kaydı artırmak için öğrenci aramak gibi ek görevler üstlenmekle görevlendirilmektedirler (Lin ve Cai, 2002). Öğretmenlerin ebeveynleri hizmet edilecek müşteriler olarak görmeye iten müşteri odaklı bu mantık da onların duygusal emek profesyonelleri olarak adlandırılmalarının bir başka nedenidir. Müşteri memnuniyetini garanti altına almak ve ebeveyn beklentisini karşılamak için, öğretmenlerden kurumsal olarak, dış yapısal güçlerin çoklu taleplerine yanıt olarak yüksek yoğunlukta duygusal emekle duygusal gösterimlerini kasıtlı olarak düzenlemeleri beklenmektedir. Ayrıca, araştırmalar öğretmenler ile ebeveynler gibi diğer paydaşlar arasındaki etkileşim veya çatışmalar sırasında, okul öncesi öğretmenlerinin normalde daha aşağı konumlara yerleştirildiği ve ayrımcılığa, adaletsizliğe ve

şikayetlere maruz kaldığını göstermektedir (Zhang vd., 2020). Sosyal konumdaki bu tür bir eşitsizlik aynı zamanda öğretmenlerin duygularını düzenlemek ve yönetmek için ekstra yetenekler kullanmalarını gerektirmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri hakkındaki görüşlerinin incelendiği bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik modele dayalı olarak yürütülmüştür. Nitel araştırma, doğal ortamdaki algıları ve olayları bütüncül ve gerçekçi bir şekilde betimlemek için nitel bir sürecin yanı sıra görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı veri toplam modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenoloji modeli ise, bireylerin bir olgu, olay ve fenomene ilişkin algılarını, deneyimlerini ve anlamlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırma modelidir (Johnson ve Christensen, 2004). Bu doğrultuda bu çalışmada öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri hakkında görüşlerinin incelenmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik model kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Fenomenolojik araştırmalarda veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu deneyimleyen ve bu olguyu ifade edebilen ya da yansıtabilen kişi ya da gruplardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu doğrultuda 2022-2023 eğitim öğretim yılında Batman il merkezinde görev yapan 15 öğretmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubunun demografik dağılımı Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Ait Demografik Bilgiler

Demografik Değişken	Kategori	f
Cinsiyet	Erkek	9
	Kadın	6
Yaş	20-30	7
	31-40	4
	41-50	3
Eğitim	Lisans	14
	Yüksek Lisans	1

Katılımcı grubun demografik dağılımı incelendiğinde dokuzu erkek altısı kadındır. Katılımcıların yedisi 20-30, dördü 31-40 ve üçü ise 41-50 yaş aralığındadır. Diğer taraftan 14 katılımcı lisans düzeyinde bir katılımcı ise yüksek lisans düzeyinde eğitim görmüştür.

Veri Toplama Aracı ve Analizi

Çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Görüşme formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Görüşme formu, duygusal emek literatürü gözden geçirilerek oluşturulan açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Soruların anlaşılabilirliğini belirlemek için davranış bilimleri alanında uzman bir bilim insanı ve bir öğretmen ile ön test yapılmış ve alınan geri bildirimler değerlendirilerek sorulara son şekli

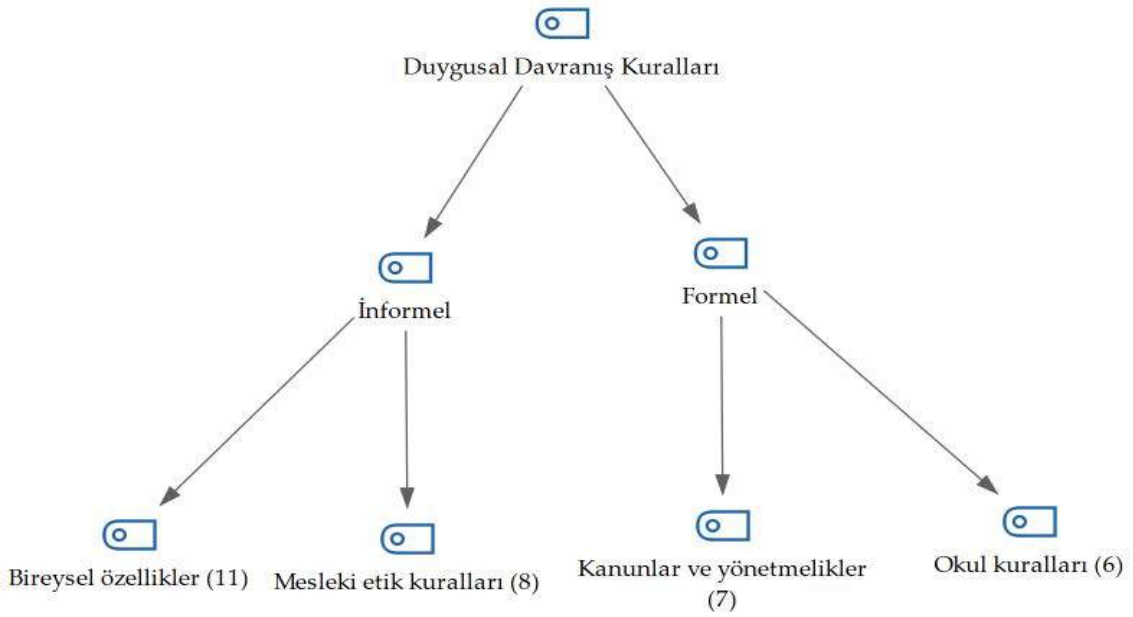
verilmiştir. Görüşme formları öğretmenlere yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce araştırmanın amacı açıklanmış ve istedikleri zaman görüşmeden ayrılabilirleri belirtilmiştir. Ardından görüşmelere geçilmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler ortalama 20 dakika sürmüştür. Görüşmeler öğretmenlerin izni ile kayıt altına alınmıştır. Daha sonra kayıtlar metin belgesine dönüştürülerek MAXQDA 20 programı kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde görüşme formları aracılığıyla elde edilen verilerin analiz sonuçları sunulmak ve yorumlanmaktadır.

Öğretmenlerin Duygusal Davranışlarını Yönetirken Kullandıkları Formal ve İnfornel Resmi Kurallar

Araştırma kapsamında öncelikle katılımcı öğretmenlerin duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları formal ve infornel kurallar hakkında görüşleri incelenmiştir. Katılımcıların uygulamaları yönetirken kullandıkları resmi ve gayri resmi kurallar hakkında görüşlerinden hareketle oluşturulan kod-alt kod modeli şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Öğretmenlerin Duygusal Davranışlarını Yönetirken Kullandıkları Formal Ve İnfornel Kurallar

Şekil 1’de yer alan öğretmenlerin duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları formal ve infornel kurallar hakkında görüşlerinden hareketle oluşturulan kod-alt kod modeli incelendiğinde öğretmenlerin ağırlıklı olarak duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları infornel kurallara atıf yaptıkları görülmektedir. Öğretmenler duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları infornel kuralları bireysel özellikleri (f=11) ve mesleki etik kuralları (f=8) olduğunu belirtmektedir. Bununla ilişkili öğretmen görüşlerin kesitler aşağıda sunulmaktadır.

- "Bir öğretmen olarak öncelikle mesleğimi sevmek, mesleğimin paydaşlarından birisi olan öğrencileri ve velileri sevmek durumundayım. Bu zaten benim kişisel özelliklerim arasında yer

alan bir duygu ve bu duygu da benim duygusal davranışlarımı yönlendirmemde etkili olmaktadır (K7)”

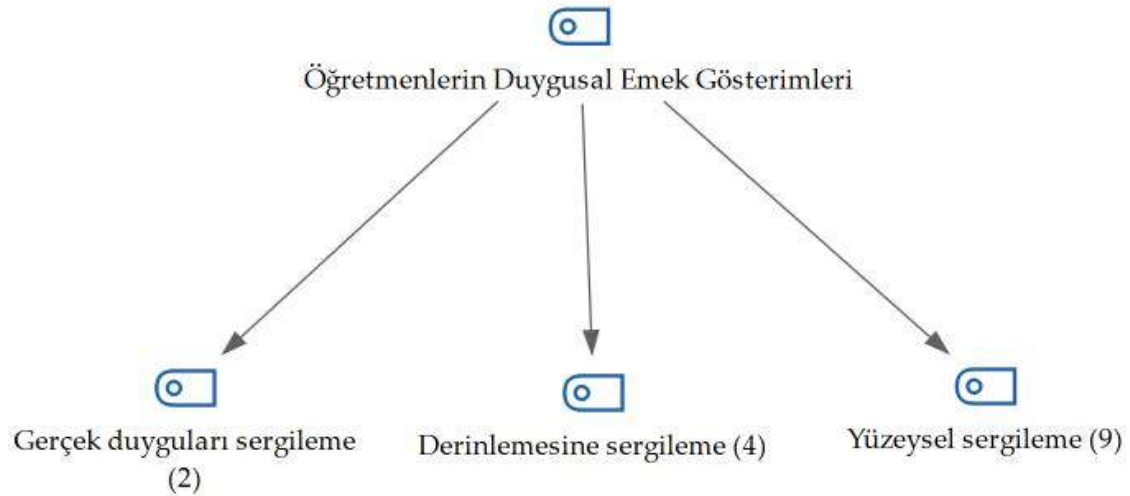
- “Öğrencilerle, öğretmenlerle veya velilerle ilişkilerimde kişisel özelliklerim duygularımı ifade etmemde belirleyici oluyor (K9).”
- “Meslek etik ve mesleki ahlak kurallarını kendime kılavuz kabul ediyorum ve hem öğrencilerle hem meslektaşlarımla hem de velilerle kurduğum iletişimi ve ilişkiyi bu kuralların bana çizdiği yola göre düzenliyorum (K13)”

Diğer yandan katılımcıların kanunlar ve yönetmelikler (f=7) ile okul kurallarının (f=6) ise duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları informel kurallar olduğunu vurgulamaktadır. Bu konudaki katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

- Öğretmenler de bir devlet memuru olduğu için kanunlara ve yönetmeliklere tabidir bu durumda kanun ve yönetmeliklerin bize çizdiği sınırlar doğrultusunda hareket ediyoruz (K3)
- Hem devlet memurluğu kanunu hem de okulun görünen ve görünmeyen kuralları bizim davranışlarımızın temel belirleyicisi olarak ön plana çıkar (K5).

Öğretmenlerin Kullandıkları Duygusal Emek Gösterimleri

Çalışmada ikinci olarak öğretmenlerin kullandıkları duygusal emek gösterimleri hakkında görüşleri incelenmektedir. Bununla ilişkili katılımcı görüşlerinden hareketle oluşturulan kod-alt kod modeli şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Öğretmenlerin Duygusal Emek Gösterimleri

Şekil 2’de yer alan öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine ilişkin kod-alt kod modeli incelendiğinde öğretmenlerin duygusal emek stratejilerinin üçünü de sergiledikleri görülmektedir. Buna göre öğretmenler yüzeysel sergileme (f=9), derinlemesine sergileme (f=4) ve gerçek duyguları sergileme (f=2) davranışlarını sergilemektedirler. Ancak öğretmenlerin en sık sergiledikleri duygusal emek gösterimi yüzeysel sergilemedir. Öğretmenler çeşitli nedenlerle öğrenciler, öğretmenler ve velilerle ilişkilerinde gerekli duyguları sergilemek için dış görünüşlerini (yüz ifadesi, duruş, jestler veya ses tonu) değiştirerek gerçekte hissedilmeyen duyguları sergilediklerini vurgulamaktadırlar. Bu durum katılımcıların aşağıdaki görüşleri ile açığa çıkmaktadır:

- *Çoğu zaman gerçek duygularımı gizlemek zorunda kalıyorum. Örneğin derste hemen hemen her öğrencinin anlaması gereken çok basit bir soru sorduğumda öğrencilerin buna tepki vermediğini gördüğünde oldukça üzülüyor ve işimizin ne kadar zor olduğunu anlıyorum; ancak bu durumu öğrencilere hissettirmeden gülümseyerek işimi yapmaya devam ediyorum (K2)*
- *Duygularımızı gizlemek öğretmenlik mesleğinin önemli bir unsuru gerçekten nokta bazen öyle haksız veliler geliyor ki ve haksız olmalarına rağmen seslerini ve tavırlarını öyle agresifleştiriyorlar ki normalde buna kayıtsız kalmam ancak öğretmen olduğum için ve geçimsiz biri olarak gözükmek için bunu alttan alıyor ve daha farklı yaklaşmak durumunda kalıyorum (K8)*
- *Örneğin tam dersin ortasında ders dışarıdan bir etkenle bölünüyor. Benim bütün konsantrem altüst oluyor ama bu durumu öğrencilere hissettirmemek için kendimi hızlıca toparlamaya çalışıyorum ve normal bir şekilde dersi işlemeye gayret ediyorum (K13)*

Katılımcı öğretmenler ayrıca işlerini daha iyi yapabilmek ve sorunsuz bir eğitim öğretim süreci geçirmek adına öğrencilerle, öğretmenlerle ve velilerle iletişimlerinde olumlu duygular göstermek için içsel duygularını değiştirmeye çalıştıklarını vurgulamaktadırlar. Bununla ilişkili katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

- *Okul ortamı farklı kültürden, farklı inançtan ve farklı yaşam tarzından insanların bir arada bulunduğu bir ortam. Dolayısıyla burada herkesin çok iyi anlaşması mümkün olmuyor. Bir öğretmen olarak ben özellikle öğretmenlerle ilişkilerinde onlarla asgari düzeyde olumlu ilişkiler kurmaya çaba sarf ediyorum bazen yanlışlarını görsem de bunun normal olabileceğini insan olmanın verdiği bir eksiklik olduğunu düşünüyorum ve kendimi buna ikna ediyorum (K6).*
- *Aslında öğrencilerle ilişkilerinde gerçek duygularımı değiştirmeye çalıştığım oluyor nokta öğrencileri motive etmek ve onları başaracaklarına dair inançlarla yükseltmek için ekstra çaba gösteriyorum (K9)*

Diğer taraftan katılımcı öğretmenler nadir de olsa okul ortamında gerçek duygularını herhangi bir dış etken olmaksızın sergilediklerini vurgulamaktadırlar. Bu durum katılımcıların aşağıdaki görüşleri ile ortaya konulmaktadır:

- *Ben genellikle yaşadığım duyguyu olduğu haliyle yansıtmaya gayret ediyorum. Aslında rol yapmak benim işçiliğime uygun bir şey olmadığı için belki de böyle davranıyorum (K1)*
- *Birinden hoşlanmadıysam veya bir davranış benim hoşuma gitmediyse bundan rahatsız olduysam bunu gizlemem direk muhababıma bu durumu belirtirim (K10).*

Duygusal Emeğin Öğretmenler Üzerindeki Etkileri

Çalışmada son olarak duygusal emeğin öğretmenler üzerindeki etkisi hakkında görüşleri incelenmektedir. Katılımcıların duygularını yönetme çabasının sonuçları hakkında görüşlerinden hareketle oluşturulan kod alt kod modeli Şekil 3'te gösterilmektedir.

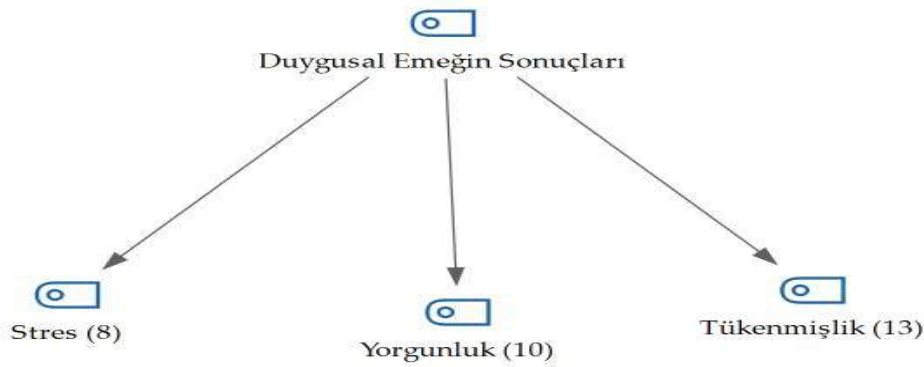
Katılımcıların duygusal emeğin sonuçları hakkında görüşlerinden hareketle oluşturulan kod alt kod modeli incelendiğinde katılımcıların duygularını yönetme çabasının kendilerinde tükenmişlik (f=13) başta olmak üzere, yorgunluk (f=10) ve strese (f=8) neden olduğunu belirtmektedirler. Bununla ilişkili katılımcı görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmaktadır.

- *Okul ortamında gerçek duygularımızı bastırmanın ve aslında hissetmediğim duyguları sergilememin bende oluşturduğu en önemli duygu kendimi duygusal olarak tükenmiş hissetmem*

yorgun ve bitkin hissetmemdir. Bu duygular okuldan eve geldiğimde en yüksek seviyeye çıkararak bende ciddi bir yorgunluk hissi oluşturmaktadır (K2)

- Tabii öğrencilerle, velilerle veya okul idaresi ile muhatap olmak ve burada belirli kurallar dahilinde duygularımızı bastırmanın bizde acaba yanlış anlaşılır mıyım? veya olumsuz algılanır mıyım? gibi stres yaşamamıza neden oluyor. Yaşadığımız bu stres ister istemez bizleri yoruyor (K6)
- Bir arada bulunmaktan hoşlanmadım kişilerle bir arada bulunmak veya aslında yapmak istemediğim bir işi yapmak beni mutsuz, huzursuz ve yorgun hissettiriyor (K13)

Araştırma bulguları bir arada değerlendirildiğinde öğretmenlerin genellikle resmi olmayan kurallara göre hareket ettikleri, ağırlıklı olarak yüzeysel sergileme davranışı gösterdikleri ve bu davranışları tükenmişlik, yorgunluk ve stres gibi olumsuz sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirdikleri söylenebilir.

Şekil 3. Duygusal Emek'in Sonuçları

SONUÇ TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Öğretmenlik hem bilişsel hem de duygusal bileşenleri olan çok görevli bir meslektir ve öğretmenler her gün öğrenme hedeflerine ve olumlu öğrenme sonuçlarına ulaşmanın önemli bir parçası olan duygusal emekle meşgul olmaktadır. Bu çalışma ise öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri hakkındaki görüşlerini incelemektedir.

Çalışmanın ilk alt problemi kapsamında öğretmenlerin duygusal davranışlarını yönetirken kullandıkları formal ve informal kurallar hakkında görüşleri incelenmiş ve öğretmenlerin duygusal davranışlarını yönetirken ağırlıklı olarak bireysel özellikleri ve mesleki etik kuralları gibi informal kurallara atıf yaptıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin duygusal kurallarıyla ilgili daha önceki çalışmaların bulguları da bu sonuçları doğrulamaktadır (Yin ve Lee, 2012). Argon'un (2015) çalışması da bu sonuçları doğrulamaktadır. Bu çalışmada eğitim kurumunun özellikleri, yönetici ve öğretmenlerin kişisel özellikleri, iletişim, yönetim süreçleri, okul ortamı ve öğrenme etkinlikleri öğretmenlerin duygusal durumunu etkileyen faktörler olarak sıralanmıştır. Benzer şekilde Şahin Özcan (2021) tarafından yapılan bir çalışmada öğretmenler, okul ortamındaki duygusal davranışlarını yöneten kurallar konusunda duygularına yön verenin çoğunlukla informal faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Kişisel niteliklerin ve mesleki ahlakın duygusal tepkilerini belirlediğini söyleyen öğretmenlerin önemli bir bölümü; öğretmenlikte samimiyet, ölçülülük ve soğukkanlılık, davranışlarda doğallık ve samimiyetin en önemli gereklilikler olduğuna dikkat çekmektedir.

Çalışmada ikinci olarak öğretmenlerin kullandıkları duygusal emek gösterimleri hakkında görüşleri incelenmiş ve öğretmenlerin duygusal emek stratejilerinin üçünü de sergiledikleri ancak öğretmenlerin en sık sergilediği duygusal emek gösteriminin yüzeysel sergileme şeklinde olduğu belirlenmiştir. Spesifik olarak öğretmenler, öğrencileri motive etmek veya daha fazla sınıf katılımını teşvik etmek amacıyla duygularını aktif olarak gizleme eğilimindedir. Bulgular ayrıca öğretmenlerin ebeveynlerle etkileşim kurarken duygularını pasif bir şekilde gizlediklerini göstermektedir. Bunun yanında öğretmenler, öğrencilerle aktif etkileşimlere kendilerini kaptırarak, ebeveynleri veya meslektaşları ile etkileşimlerinden kaynaklanan olumsuz duyguları yaratıcı bir şekilde olumlu duygulara dönüştürmeye çalışmaktadır. Önceki çalışmalar da öğrenci memnuniyetini garanti altına almak ve ebeveyn beklentisini karşılamak için, öğretmenlerden kurumsal olarak, dış yapısal güçlerin çoklu taleplerine yanıt olarak yüksek yoğunlukta duygusal emekle duygusal gösterimlerini kasıtlı olarak düzenlemelerinin beklendiğini ortaya koymaktadır (Kariou vd., 2021; Kulualp ve Sarı, 2018; Park vd., 2008; Wharton, 2009; Zhang vd., 2020). Kariou ve arkadaşlarına (2021) göre öğretmenlik, hem bilişsel hem de duygusal bileşenleri içeren çok görevli bir meslek olduğundan, öğretmenler öğrenme hedeflerine ve olumlu öğrenme sonuçlarına ulaşmanın önemli bir parçası olarak duygusal emekle meşgul olurlar. Ashforth ve Humphrey'e (1993) göre de eğitimciler ve diğer hizmet çalışanları duygularıyla boğuştuklarında, yüzeysel bir rol oynamaya girişebilirler. Bu sonuçlar Zhang ve arkadaşlarının (2020) öğretmenler için duygusal çeşitliliğin sık görülen bir deneyim olduğu önerisine destek sağlamaktadır. Bu sonuç öğretmenlerin günlük rutinlerinde neredeyse eşit önem ve sıklıkta ebeveynler, çocuklar, işbirlikçi meslektaşlar ve idari liderler dahil olmak üzere farklı ana paydaşlarla etkileşimleri içeren eğitimin doğasına bağlanabilir. Nitekim eğitimin doğası uzun süre duygusal çeşitliliğe maruz kalmayla birleştiğinde, öğretmenlerin duygusal emeğinin yüksek iş yükünü anlamak zor değildir.

Çalışmada son olarak öğretmenlerin duygularını yönetme çabasının sonuçları hakkındaki görüşleri incelenmiş ve öğretmenlerin duygularını yönetme çabasını tükenmişlik, yorgunluk ve stres gibi olumsuz sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Belirli mesleklerde duygusal emek üzerine yapılan çeşitli araştırmalar, duygusal emeğin yorucu olabileceğini, stresli olarak kabul edilebileceğini ve psikolojik sıkıntı ve depresyon belirtileri riskini arttırabileceğini belgelemiştir. Zaretsky ve Katz (2019) göre öğretmenlik mesleği tükenmişliğin en fazla yaşandığı mesleklerden biri olarak düşünülmektedir. Bu konudaki araştırmalar erken dönemlerde başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu araştırmalara göre öğretim doğası gereği duygusal tükenmişlikle doludur (Chen, 2016; Yin ve Lee, 2012). Diğer taraftan Schaubroeck ve Jones (2000) duygusal emeğin, işleriyle daha az özdeşleşen veya daha az ilgili olan çalışanlar arasında sağlıksızlık belirtilerini ortaya çıkarma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Morris ve Feldman (1986), çalışanların duygusal emeğin bir sonucu olarak duygusal uyumsuzluk kapasiteleri tükendiğinde yavaş yavaş tükenmişlik yaşamaya başladıklarını bulmuşlardır. Benzer şekilde Zapf (2002) da duygusal uyumsuzluğun tükenmişlik ile pozitif olarak ilişkili olduğunu ve duygusal emeğin örgütsel problemlerle birleştiğinde tükenmişliği artırdığını öne sürmektedir.

Duygusal emekten kurtulma, çalışanların iş sırasında tükenen kaynakları geri kazanmalarını sağlayan önemli bir süreçtir (Sonnentag ve Fritz, 2007). Derinlemesine ve yüzeysel sergileme görüldüğünden daha uzun vadeli sorunlara neden olabilirken; son araştırmalar bireyin yaşadığı etkilerin, hangi duygu gösterimi kuralının kullanıldığına bağlı olarak değişebileceğini iddia etmektedir. Xanthopoulou ve arkadaşları (2017) yüzeysel davranmanın, çalışanların kaynaklarını kısa vadede tüketmesi ve iyileşme sürecini engellemesi muhtemel olduğundan çalışanlar için daha zararlı olabileceğini, oysa derinlemesine davranmanın çalışanların işte iyileşmeyi kolaylaştırabilecek kaynakları ayırmasına ve hatta kazanmasına izin verebileceğini iddia

etmektedir. Mevcut literatür verileri de öğretmenlerin duygusal emeği söz konusu olduğunda duygusal emeğin temel tükenmişlik faktörlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlardan hareketle öğretmenler tarafından okul ortamında gösterilmesi gereken duyguların çeşitliliği ve sıklığı dikkate alındığında öğretmenlere ve okul yönetimlerine duygusal emek eğitimleri verilebilir. Bu eğitimler sayesinde öğretmenlerin daha gerçek duygular göstermesine yardımcı olan bir örgüt kültürü oluşturulabilir. Ek olarak öğretmenlere olumsuz sonuçlarla baş etmeyi öğrenmelerine yardımcı olmak için psikolojik destek ve rehberlik hizmetleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Argon, T. (2015). Öğretmenlerin sahip oldukları duygu durumlarını okul yöneticilerinin dikkate alıp almamalarına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-404.
- Ashforth, B. E., and Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of management review*, 18(1), 88-115.
- Aydın, İ. (2016). *Eğitimde Duygusal Emek*. Prof.Dr. Mustafa Aydın'a Armağan. (Ed: Işıl Ünal, Yasemin Koçak Usluel). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Chen, J. (2016). Understanding teacher emotions: The development of a teacher emotion inventory. *Teaching and Teacher Education*, 55, 68-77.
- Chen, J. (2019). Research review on teacher emotion in Asia between 1988 and 2017: Research topics, research types, and research methods. *Frontiers in Psychology*, 10, 16-28.
- Chen, J., Feng, X., and Pang, L. (2013). *Preschool Children's Developmental Psychology*. Beijing: Beijing Normal University Press.
- Fried, L., Mansfield, C., and Dobozy, E. (2015). Teacher emotion research: Introducing a conceptual model to guide future research. *Issues in Educational Research*, 25(4), 415-441.
- Gao, S. Z. Z. (2009). *Living with Kids, The Starting Point of Preschool Education*. East China Normal University Press.
- Grandey, A. A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95-110.
- Gültekin, A. ve Çelebi, E. (2021). Spinoza ontolojisi bağlamında yapay zekâ ve bir duygu varlığı olan insan üzerine bir değerlendirme, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 27-42.
- Gültekin, A. (2021). Transhümanizm bağlamında yapay zekâ tanrıya bir başkaldırı mıdır?'. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 1-16.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley (USA).
- Johnson, B., and Christensen, L. (2004). *Educational Research: Quantitative, Qualitative, and Mixed Approaches* (2nd ed.). Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon.
- Kameran, S. B. (2000). Parental leave policies: An essential ingredient in early childhood education and care policies. *Social Policy Report*, 14(2), 1-16.
- Kariou, A., Koutsimani, P., Montgomery, A., and Lainidi, O. (2021). Emotional Labor and Burnout among Teachers: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23), 127-160.

- Kulualp, H. G., ve Sarı, Ö. (2018). Duygusal emek: okul öncesi öğretmenleri üzerine bir içerik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1167-1181.
- Li, X., and Chen, M. (2006). Practical wisdom, fate beliefs, psychological health, and work performance: A case study of preschool teachers. *Journal of China Psychology*, 2, 183-202.
- Lin, M., and Cai, C. (2002). Preschool teachers' grading system. *National Education*, 42(5), 5-17.
- Mann, S., and Cowburn, J. (2005). Emotional labour and stress within mental health nursing. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 12(2), 154-162.
- Morris, J. A., and Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986-1010.
- Osgood, J. (2010). Reconstructing professionalism in ECEC: The case for the 'critically reflective emotional professional'. *Early Years*, 30(2), 119-133.
- Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K., and Omurgonulsen, U. (2008). Cultural Orientation And Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, And The U.K. *Journal of Business Ethics*, 82, 929-939.
- Purper, C. J., Thai, Y., Frederick, T. V., and Farris, S. (2022). Exploring the Challenge of Teachers' Emotional Labor in Early Childhood Settings. *Early Childhood Education Journal*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01345-y>.
- Schaubroeck, J., and Jones, J. R. (2000). Antecedents of workplace emotional labor dimensions and moderators of their effects on physical symptoms. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 21(2), 163-183.
- Sonnentag, S., and Fritz, C. (2007). The Recovery Experience Questionnaire: development and validation of a measure for assessing recuperation and unwinding from work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(3), 204-221.
- Şahin Özan, E. (2021). *Okul Yöneticilerinde Duygusal Emek*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Wharton, A. S. (2009). The sociology of emotional labor. *Annual Review of Sociology*, 35(1), 147-165.
- Winograd, K. (2003). The functions of teacher emotions: The good, the bad, and the ugly. *Teachers College Record*, 105(9), 1641-1673.
- Wu, Z., and Chen, J. (2018). Teachers' emotional experience: insights from Hong Kong primary schools. *Asia Pacific Education Review*, 19(4), 531-541.
- Xanthopoulou, D., Bakker, A. B., Oerlemans, W. G., and Koszucka, M. (2018). Need for recovery after emotional labor: Differential effects of daily deep and surface acting. *Journal of Organizational Behavior*, 39(4), 481-494.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., Altinkurt, Y., and Güner, M. (2015). The relationship between teachers' emotional labor and burnout level. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15(59), 75-90.
- Yin, H. B., and Lee, J. C. K. (2012). Be passionate, but be rational as well: Emotional rules for Chinese teachers' work. *Teaching and Teacher Education*, 28(1), 56-65.

Zapf, D. (2002). Emotion work and psychological well-being: A review of the literature and some conceptual considerations. *Human Resource Management Review, 12(2)*, 237-268.

Zaretsky, R., and Katz, Y. J. (2019). The Relationship between Teachers' Perceptions of Emotional Labor and Teacher Burnout and Teachers' Educational Level. *Athens Journal of Education, 6(2)*, 127-144.

Zhang, L., Yu, S., and Jiang, L. (2020). Chinese preschool teachers' emotional labor and regulation strategies. *Teaching and Teacher Education, 92*, 1-10.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(3): 355-368.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1188](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1188)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Dengesi ve Sonuçları

Erdal GÜZEL, Milli Eğitim Bakanlığı, Taşlıdere İlkokulu, Batman, e-posta: guzerdal@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5311-9705>

Duygu GÜZEL, Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyet Ortaokulu, Batman, e-posta: duyguguzzel@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8468-585X>

Murat YILDIRIM, Milli Eğitim Bakanlığı, Taşlıdere Ortaokulu, Batman, e-posta: meningthefor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3427-5830>

Mahmut Salih TAŞPINAR, Milli Eğitim Bakanlığı, Taşlıdere Ortaokulu, Batman, e-posta: mahmutsalih1997@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1460-5874>

Öz

Bu çalışmanın amacı, farklı kademelerdeki okullarda görev yapan okul yöneticilerinin iş yaşam dengesi ve sonuçları hakkındaki görüşlerini incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımı ve fenomenoloji modeli kapsamında olan çalışmada veriler, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Batman il merkezindeki okullarda görev yapan 15 okul müdürü ve müdür yardımcısından elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu araştırmacılar tarafından literatür bulgularına dayalı olarak hazırlanmıştır. Elde edilen veriler nitel içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın sonunda uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, yüksek iş yükü, yetersiz personel ve fiziki koşulların katılımcıların iş-yaşam dengesini etkileyen örgütsel faktörler olduğu, öte yandan medeni durum, cinsiyet ve kişilik yapısının katılımcıların iş-yaşam dengesini etkileyen bireysel faktörler olduğu görülmüştür. İş yaşam dengesini sağlamanın katılımcılarda mutluluk, işe bağlılık ve rol performansı gibi sonuçları olduğu, iş-yaşam dengesizliğinin ise strese, verimsizliğe, rol çatışmasına, uykusuzluğa ve devamsızlığa neden olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşam Dengesi, Okul Yöneticisi, Lise.

Makale Gönderme Tarihi: 13.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 11.03.2023

Önerilen Atf:

Güzel, E., Güzel, D., Yıldırım, M. ve Taşpınar, M. S. (2023). Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Dengesi ve Sonuçları, Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 6(3): 355-368.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(3): 355-368. DOI:10.26677/TR1010.2023.1188

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Work-Life Balance and Results in School Administrators

Erdal GÜZEL, Ministry of Education, Taşlıdere Primary School, Batman, e-mail: guzerdal@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5311-9705>

Duygu GÜZEL, Ministry of Education, Cumhuriyet Middle School, Batman, e-mail: duyguguzel@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8468-585X>

Murat YILDIRIM, Ministry of Education, Taşlıdere Middle School, Batman, e-mail: meningthefor@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3427-5830>

Mahmut Salih TAŞPINAR, Ministry of Education, Middle School, Batman, e-mail: mahmutsalih1997@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1460-5874>

Abstract

The aim of this study is to examine the opinions of school administrators working in schools at different levels about work-life balance and its results. In the study, which is within the scope of the qualitative research approach and phenomenology model, the data were obtained from 15 school principals and assistant principals working in schools in the city center of Batman in the 2022-2023 academic year. A semi-structured interview form was used to obtain the data. The interview form was prepared by the researchers based on the literature findings. The obtained data were analyzed using qualitative content analysis. At the end of the study, it was seen that long working hours, low wages, high workload, insufficient personnel and physical conditions were organizational factors affecting the work-life balance of the participants, while marital status, gender and personality structure were the individual factors affecting the work-life balance of the participants. It has been determined that ensuring work-life balance results in happiness, work engagement and role performance, while work-life imbalance causes stress, inefficiency, role conflict, insomnia and absenteeism.

Keywords: Work-Life Balance, School Administrator, High School.

Received: 13.01.2023

Accepted: 11.03.2023

Suggested Citation:

Güzel, E., Güzel, D., Yıldırım, M. and Taşpınar, M. S. (2023). Work-Life Balance and Results in School Administrators, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 355-368.

GİRİŞ

İş-yaşam dengesi, son birkaç on yılda iş ve özel yaşamın birbirini etkilediği çeşitli yolları belirlemeye çalışan örgütsel literatürde geniş çapta incelenen bir olgudur. Bu olgu ayrıca, çalışanların iş ve özel yaşamları arasında önemli bir denge kurulmasını teşvik etmeyi amaçlayan insan kaynakları yönetimi politikalarına yeni bir yaklaşımı temsil etmektedir (Maeran vd., 2013). Çalışanların iş hayatlarında başarılı ve verimli, aile hayatlarında mutlu olabilmeleri için sağlıklı bir iş-yaşam dengesi kurmaları gerekmektedir. Farklı araştırmalarla iyi bir iş-yaşam dengesi kurabilen bireylerin çalışma hayatlarında başarı düzeylerinin önemli ölçüde arttığı ve günlük hayatlarında mutlu oldukları vurgulanmıştır (Frone vd., 1992; Allen vd., 2000). İnsanların mutluluk düzeyleri ruh ve bedenin birlikte varoluşuna bağlıdır (Gültekin, 2022). Bu bir denge durumunu ifade etmektedir. Ancak sağlıklı bir iş-yaşam dengesinin sağlanmasının sanıldığı kadar kolay olmadığı da ortadadır. Çünkü iş-yaşam dengesi, kişinin kendi çabasıyla sağlanabilecek bir şey değildir. Bu süreçte bireyin ailesinin yapısı kadar çalıştığı kurumun yapısı da büyük ölçüde belirleyici rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, bireyin psikolojik durumu, ailesinin sosyo-kültürel yapısı ve çalıştığı kurum iş-yaşam dengesinde etkili olan unsurlar arasındadır (Karakose vd., 2014). Kendi varlığını devam ettirme isteğinde doğal olarak bulunan insanın bu dengeyi kurma zorunluluğu bulunmaktadır. Çünkü varlığını devam ettirmek için tüm süreçler zorunlu olarak belirlenmektedir (Gültekin, 2021).

İş-yaşam dengesi cinsiyet, yaş veya çalışma durumuna bakılmaksızın tüm çalışan kategorilerini kapsayan bir gerekliliktir (Maeran vd., 2013). Eğitim sürecinin en önemli halkalarından biri olan okul yöneticilerinin eğitimin amaçlarına etkin bir şekilde hizmet edebilmeleri için iş ve aile yaşamları arasında sağlıklı bir denge kurmaları hayati önem taşımaktadır. Okul yöneticilerinin kurumsal amaçlara hizmet ettiği kadar bireysel hedeflerine de ulaşabilmeleri için iş ve özel yaşamlarındaki denge önemlidir (Karakose, 2007). Bu bağlamda bu araştırmanın amacı da farklı kademedeki okullarda görev yapan okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesi ve sonuçları hakkındaki görüşlerini incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

- Okul yöneticilerinin iş yaşam dengesini etkileyen faktörler nelerdir?
- Okul yöneticilerinde iş yaşam dengesinin sonuçları nelerdir?
- Okul yöneticilerinin iş yaşam dengesizliğinin sonuçları nelerdir?

Sağlıklı bir iş-yaşam dengesi kurmuş bireyler ile özel yaşamlarında mutluluk arasında bir ilişki vardır (Karakose vd., 2014). Çalışanların özel hayatlarında ve çalışma hayatlarında mutlulukları, etkililikleri ve verimlilikleri ile iş doyum düzeyleri artacağından, çalışma hayatlarında doyuma ulaşmaları daha kolay olacaktır. Eğitim sürecinin en önemli paydaşlarından biri olan okul yöneticilerinin eğitimin amaçlarına etkin bir şekilde hizmet edebilmeleri için iş ve aile yaşamı arasında sağlıklı bir denge kurmaları esastır. Bu çalışmanın okul yöneticilerinin iş yaşam dengesini etkileyen faktörleri ve iş yaşam dengesinin sonuçlarını ortaya koyması, okul yöneticilerinin eğitimin amaçlarına etkin bir şekilde hizmet edebilmeleri için geliştirilecek politikalara katkı sunması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

İş Yaşam Dengesi Kavramı

İş yaşam değesi yaklaşımı, spesifik olarak günümüzde toplumu ve işgücü piyasasını derinden değiştiren son sosyo-demografik değişikliklere yanıt olarak geliştirilmiş bir kavramdır. Özellikle, çalışan kadınların sayısındaki artış ve bununla birlikte her iki eşin de çalıştığı ailelerin artan

sayısı, erkeklerin aile sorumluluklarına daha fazla dahil olması, geleneksel aile birimi ve nüfusun giderek yaşlanması bu değişiklikler içinde öne çıkanlarıdır (Kreitner ve Kinicki, 2004). Bu değişimler değerlerde ve insanların işlerine attikleri önemde köklü bir değişiklik yaratmıştır (Smola ve Sutton, 2002). Tüm bu düşünceler, iş ve özel yaşam arasında uzlaşmaya yönelik ortak bir ihtiyacı vurgulamaktadır (Maeran vd., 2013).

Araştırmacılar iş yaşam dengesini, yaşamın üç temel alanındaki talepleri tatmin edici bir şekilde yerine getirmek olarak tanımlamaktadırlar. Bunlar; iş, aile ve özel hayattır. Bu bağlamda Friedman ve Greenhaus (2002), iş-yaşam dengesini, işte ve evde minimum rol çatışması ile memnuniyet ve iyi işlevsellik olarak tanımlamıştır. Felstead ve arkadaşları (2002), iş-yaşam dengesini, gelirin ağırlıklı olarak işgücü piyasaları aracılığıyla üretildiği ve dağıtıldığı toplumlarda kurumsal, kültürel zamanlar ve çalışma dışı alanlar arasındaki ilişki olarak tanımlamaktadır.

Aycan ve arkadaşları (2007) ise konuyu sadece iş ve aile ile sınırlandırmış ve “yaşam dengesi” kavramını daha bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Diğer bir tanımlamaya göre iş yaşam dengesi, iş ve aile işlevleri arasındaki ilişkilerin yanı sıra yaşamın diğer alanlarındaki başka rolleri de içermektedir. Bu bağlamda iş-yaşam dengesi; zaman, düşünce ve emek gibi mevcut kaynakların hayatın unsurları arasında akılcıca dağıtılması olarak değerlendirilmelidir (Delecta, 2011). Pekdemir ve Koçoğlu Sazkaya’ya (2014) göre en basit haliyle iş-yaşam dengesi; insanların iş ve sosyal hayatlarının etkin bir şekilde yönetilmesidir.

Felstead ve arkadaşları (2002) iş yaşam dengesi stratejilerini, çalışanların yaşamlarının iş ve iş dışı yönleriyle koordinasyon sağlamada bağımsızlıklarını artıran stratejiler olarak tanımlamıştır. Buna göre İş-yaşam çatışması, işin rol taleplerinin ev veya boş zaman aktivitelerinin rol talepleriyle çatıştığı bir tür roller arası çatışmadır. Başka bir tanımlamaya göre ise iş-yaşam dengesi, yaklaşık olarak eşit düzeyde dikkat, zaman, katılım veya taahhüt ile birden fazla role girismektir (Kirchmeyer, 2000). Bu tanımlama yaşam alanlarının dengeli bir şekilde tatminini içermektedir. Bu durumu destekler nitelikte başka bir tanımlamada ise; iş yaşam dengesi iş ve iş dışı yaşam alanlarında eşit miktarda tatmin sonucu üreten iş ve iş dışı rollere katılım olarak açıklanmaktadır (Sirgy ve Lee, 2018). Spesifik olarak, iş yaşam dengesi, hem iş hem de iş dışı yaşamdan çok fazla doyum elde edilirken iş ve iş dışı yaşamda zamanın ve psikolojik enerjinin dengeli bir şekilde tahsis edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Greenhaus vd., 2003). İş yaşam dengesinin bu tanımı yaşam alanlarında dengeli katılım ve tatmini içermektedir.

İş Yaşam Dengesinin Göstergesi

İş-yaşam dengesi, bireyin çalışma alanı ile ailesinin ve kişisel ihtiyaçlarının karşılanması ile sağlanır. Bu üç farklı alandan (iş, aile, birey) birine yönelik amaç, hedef ve taleplerin diğerlerine ayrılan zamanın paylaşılmasını gerektirmemesi durumunda “-denge-” sağlanır (Pichler, 2009). Kavram olarak iş-yaşam dengesi, kişinin çalışma hayatında kontrol sahibi olmasını ve ayrıca iş ve iş dışı faaliyetler üzerinde esneklik, sosyallik ve bireyselliği içerir. Ancak denge, çalışma yaşamı ile aile yaşamının çatışmadan uzak olması olarak tanımlanmaktadır (Clark, 2000).

Çalışanlar açısından iş-yaşam dengesi, iş ve özel yaşamın sorumlulukları arasında bir denge oluşturulmasıdır (Cieri vd., 2005). Bu bağlamda en önemli iş-yaşam dengesinin göstergesi, farklı faaliyetlere ne kadar zaman ayrıldığıdır; çünkü her denge unsuru belirli bir süreyi gerektirmektedir. Kıt bir kaynak olan zaman dengeli kullanılmadığında çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir. Ayrıca aile ve işin yanı sıra dinlenme, tatil, spor, kişisel gelişim programlarına katılma gibi faaliyetler de dahil olmak üzere iş-yaşam dengesine kişisel bazı talepler de dahil olmaktadır. Ancak iş yaşam dengesinin en önemli belirleyicisinin kişinin kendisi olduğunu

söylemek mümkündür. Ayrıca bireyin aile yapısı, evliliği, çocuk sahibi olması, iş yükü, iş arkadaşları ve akrabaları gibi değişkenler de iş-yaşam dengesinde etkili olan unsurlar arasında yer almaktadır (Karakose vd., 2014).

İş-yaşam dengesinin göstergesi mesleki ve aile yaşamı üzerinde makul düzeyde bir kontrole ulaşılmasıdır. İş-yaşam dengesi bireyin kendini, zamanı, stresi, değişimi, teknolojiyi ve boş zamanları yönetme becerisini ifade etmektedir (Davidson, 2016). Bununla birlikte, çalışanlar arasında profesyonel ve aile ara yüzü arasındaki dengesizlik, genellikle iş-aile çatışmasına ve iş tatminsizliğine yol açmaktadır (Iremeka vd., 2021).

İş-yaşam dengesinin önemli bir göstergesi, çalışanların işte ve evde taahhütlerini yerine getirmek için yeterli zamana sahip olduklarına ilişkin algılarını ifade etmektedir (Guest, 2002). İş ve yaşam alanları birbirinden bağımsız gibi görünse de; çalışanlar bu sınırları günlük olarak aktif biçimde inşa eder ve aşarlar. Çalışanların iş ve yaşam alanları arasındaki sınırları nasıl yönettiklerine bağlı olarak, bir alandaki faaliyetler diğer alana taşınarak rol çatışmasına veya rol karmaşasına neden olabilir (Bauwens vd., 2020).

Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Dengesi

Günümüz örgütlerinin etkinliğinin belirleyicilerinden birinin sahip oldukları insan kaynakları olduğu artık kabul edilmektedir. Bu nedenle örgütler insan kaynaklarının bağlılığını ve motivasyonunu olumsuz etkileyen faktörleri azaltmanın ve bu önemli kaynağı elde tutmanın yollarını aramaktadırlar. Bu olumsuz etkenlerden biri de hızlı değişim sonucunda çalışanların iş ve aile yaşamları arasındaki dengede zaman zaman yaşanan sorunlardır. İş yaşam dengesi, aile, özel ve iş yaşamı arasındaki uyumu ve yaşamın farklı alanları arasındaki dengeyi ifade eder. Tüm çalışanlarda olduğu gibi, eğitim çalışanlarının da birbirine bağlı ve etkilenen iş ve aile rollerini aynı anda yerine getirmesi gerekir. Ayrıca öğrencilerine, ailelerine, çalıştıkları kuruma ve topluma karşı farklı sorumlulukları vardır (Çobanoğlu vd., 2019). Bu durum eğitim çalışanları açısından iş yaşam dengesinin önemli bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Okul yöneticileri, okul ofisinin sorunsuz çalışmasını sağlamak ve okul tesislerini ve diğer personeli yönetmeye yardımcı olmak için okulda idari görevleri yerine getiren personeldir. Okul yöneticilerinin çoğu, okul bütçelerini, lojistiği ve etkinlikleri yönetme sorumluluklarına sahiptir. Ayrıca okul kayıtlarını tutma ve okulun yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere uygun olarak çalışmasını sağlama görevlerini de yerine getirmektedir. Çoğu okul yöneticisinin sorumlulukları aynı zamanda çalışanları, eğitime ve tavsiyelerde bulunma, öğrencilere ve personele danışmanlık hizmetleri sağlama, çatışmaları çözme, veliler, düzenleyici kurumlar ve halkla iletişimde odak noktası olarak hareket etme, okul müfredatının geliştirilmesine katılma, uygulama gibi konuları içermektedir. Dolayısıyla okul yöneticileri okulu iyileştirebilecek eylemler ve okulun vizyonunu yeniden tanımlamaya ve sürdürmeye yardımcı olmaktadır (Iremeka vd., 2021). Okul yöneticilerinin görev ve sorumluluklarının yoğunluğu iş ve özel yaşam arasında denge kurmayı zorlaştıran bir biçimde ele alınmaktadır (Çobanoğlu vd., 2019).

Okul yöneticileri açısından iş yaşam dengesi idari görevlilerin esenliği, iş ve özel yaşamlarında istikrarı nasıl sürdürdüklerinin bir ölçüsünü içermektedir. Yine de, okul idarecileri de dahil olmak üzere birçok çalışan nüfus arasında profesyonel ve aile hayatı arasında bir denge kurmanın zorluğu vardır (Iremeka vd., 2021). Okul yöneticilerinin iş yaşam dengesine ulaşamaması, iş-yaşam dengesizliği olarak kabul edilebilir. Okul yöneticileri arasındaki iş-yaşam dengesizliği uzun çalışma saatleri, örgütsel zorluklar, artan öğrenci nüfusu, öğretmenlerin itaatsizliği, sağlık sorunları ve aile krizleri nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Okul yöneticileri, işteki görev tanımlarının karmaşıklığı ve hassas doğası nedeniyle de iş-yaşam dengesizliğinden

muzdarip olabilirler. Son araştırmalar, yetişkin çalışanlar arasında iş-yaşam dengesizliği ile kendi kendine bildirilen kötü sağlık durumu arasında güçlü bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Mensah ve Adjei, 2020).

YÖNTEM

Okul yöneticilerinin iş yaşam dengesi ve sonuçları hakkında görüşlerinin incelendiği bu çalışma fenomenoloji deseninde nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, doğal ortamdaki algıları ve olayları bütüncül ve gerçekçi bir şekilde tanımlamak için nitel bir sürecin yanı sıra görüşme, gözlem ve belgeleme gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenoloji çalışmalarında amaç ise, bireylerin bir olgu hakkındaki algılarını, deneyimlerini ve çıkarımlarını ortaya çıkarmaktır (Creswell, 2007). Bu nedenle fenomenolojik çalışmalarda araştırmacı, katılımcıların kişisel (öznel) deneyimleriyle ilgilenir ve bireyin algılarının ve olaylarının çıkarımlarını öğrenmeye çalışır.

Bu çalışmada incelenen fenomen “iş yaşam dengesi” olup, incelenen fenomenin özünü ortaya çıkarmak için farklı türde eğitim kurumlarında görev yapan okul yöneticilerine ulaşılmıştır. Araştırmada okul yöneticilerinin iş yaşam dengesini nasıl algıladıkları, iş yaşam dengesinin ve iş yaşam dengesizliğinin sonuçlarını nasıl ifade ettikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada kasıtlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bu amaçla 15 okul yöneticisi ile çalışılan problemde taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum düzeyde yansıtacak şekilde görüşme yapılmıştır. Katılımcı grubunun demografik dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcı Grubunun Demografik Dağılımı

Demografik Değişken	Kategori	f
Cinsiyet	Erkek	10
	Kadın	5
Yaş	20-30	3
	31-40	10
	41-50	2
Eğitim	Lisans	12
	Yüksek Lisans	2
	Doktora	1
Kurum Türü	Okul Öncesi	2
	İlköğretim	8
	Lise	5
Görev	Müdür	9
	Müdür Yardımcısı	6
Medeni Durum	Evli	13
	Bekar	2

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların 10’u erkek beşi kadındır. 13 katılımcı evli üç katılımcı ise bekar. Ayrıca üç katılımcı 20-30, on katılımcı 31-40 ve iki katılımcı ise 41-50 yaş aralığındadır. Katılımcıların 12’i lisans düzeyinde ikisi yüksek lisans düzeyinde ve biri doktora düzeyinde eğitim görmüştür. Öte yandan katılımcıların ikisi okul öncesi, sekizi ilköğretim ve beşi lisede çalışırken dokuzu müdür altısı ise müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Araştırmanın verilerini toplamak için açık uçlu görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formunda soruların kolay anlaşılır, açık uçlu ve esnek olmasının yanı sıra katılımcı için yönlendirici olmamasına da dikkat edilmiştir. Soruların hazırlanması sürecinde “konuyla ilgili en iyi görüşler nasıl alınmalı?” düşüncesiyle literatür taraması yapılmıştır. Ardından sorular araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Veri toplama sürecinde çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerle yapılan görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Veriler 2021-2022 eğitim-öğretim yılının ilk döneminde Aralık ayında okul ziyaretleri yapılarak toplanmıştır. Okul yöneticilerinin odalarında yapılan toplantılar tek oturumda tamamlanmış ve ortalama 20-30 dakika sürmüştür. Görüşme sırasında katılımcıların izin verdiği ölçüde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeler katılımcılardan not alınarak kayıt altına alınmış ve alınan notlar katılımcı ile tekrar okunarak teyit edilmiştir. Görüşmelerde katılımcılar için yol gösterici olabilecek ya da veri toplama sürecini olumsuz etkileyecek durumlardan kaçınılmıştır. Çalışmada toplanan veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin niteliksel içerik analizinden elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

Okul Yöneticilerinin İş Yaşam Dengesini Etkileyen Faktörler Hakkında Görüşleri

Çalışmada öncelikle okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri incelenmiştir. Buna ilişkin katılımcı görüşlerinden oluşturulan kodlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. İş Yaşam Dengesini Etkileyen Faktörler

Tema	Kategori	Kod	f	
İş Yaşam Dengesini Etkileyen Faktörler	Örgütsel Faktörler	Uzun çalışma süreleri	13	
		Düşük ücret	11	
		İş yükünün fazla olması	10	
		Yetersiz personel sayısı	6	
		Fiziksel koşullar	5	
	Bireysel Faktörler	Medeni durum	12	
		Cinsiyet	11	
		Kişilik yapısı	6	

Katılımcıların iş-yaşam dengesini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri örgütsel faktörler ve bireysel faktörler olmak üzere iki kategoride sunulmuştur. Buna göre katılımcılar uzun çalışma süreleri (f=13), düşük ücret (f=11), iş yükünün fazla olması (f=10), yetersiz personel sayısı (f=6) ve fiziksel koşulları (f=5) iş-yaşam dengesini etkileyen örgütsel faktörler olduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K2: “İdareci olmanın en önemli zorluklarından bir tanesi uzun çalışma süreleri, okula giriş ve çıkış saatlerimiz ne yazık ki normal mesai saatlerinin çok çok üzerinde oluyor. Bu durumun önemli sebeplerinden bir tanesi de iş yükümüzün fazla olması ve yeterli sayıda idari personelin olmaması. Bu nedenle birçok kişi biz yapıyoruz. Böyle olunca da aile hayatına yeteri kadar zaman ayıramıyoruz.”

K6: “Toplumun öğretmenlere karşı bakışı maalesef son yıllarda oldukça negatif durumda; ama işin içine girmelerini tavsiye ediyorum. Gelip bizi çalışma ortamımızda görmelerini çok istiyorum. Çünkü ben sabah 6-7 gibi okula gidiyorum ve çoğu zaman herkesten sonra çıkıyorum çünkü birçok idari işin yanında eğitimsel işleri de takip ediyorum. Bütün bu işlere karşın aldığımız ücret de ortada böyle olunca eve yorgun gidiyoruz ve doğru düzgün bir sosyal faaliyet yapamadan doğrudan uyuyoruz.”

K9: “Okulumuzun fiziksel olanakları yeterli seviyede değil. Örneğin fotokopi makinamız bozuk ve biz fotokopi çekmek için bile bazen başka kurumlara gitmek durumunda kalıyoruz. Böyle olunca işlerimiz aksıyor ve rutin işlerimize daha fazla zaman ayırmak için ailemize ayırdığımız zamandan kısıyoruz tabii iş ve aile dengesini sağlayamıyoruz.”

K10: “Normal bir öğretmen derse sabah sekizde gelirken ben 6.00’da gelmek durumunda kalıyorum ve herkesten sonra çıkıyorum bazen eşim bırak artık bu idareciliği normal öğretmen ol diyor.”

Diğer taraftan katılımcılar medeni durum (f=12), cinsiyet (f=11) ve kişilik yapısının (f=6) ise iş-yaşam dengesini etkileyen bireysel faktörler olduğunu belirtmiştir. Bununla ilişkili katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

K1: “Aslında ben daha planlı ve programlı çalışmayı seven bir yapıdayım. Böyle olunca da her idari işleri ve hem de özel hayatındaki işleri belirli bir dengede tutmayı çoğu zaman başardığımı düşünüyorum.”

K7: “Tabii kadın olmanın kendine has zorlukları var. Hala toplumda ev işlerinin ve çocuk bakma görevinin kadınlarda olduğu düşünülürken okuldaki idarecilik görevimin dışında eve gidip yemek yapmak ve çocuklarla ilgilenmek durumunda kalıyorum. Böyle olunca bu görevlerinden bir muhakkak aksayabiliyor.”

K15: “Evlilik ve kariyerin bir arada yürütülmesi mümkün olsa da gerçekten çok ama çok zor bir iş. Hele ki bizim gibi ağır sorumluluk altında ve uzun çalışma süreleri ile görev yapan idareciler için bu durum gerçekten zor.”

Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Dengesinin Sonuçları Hakkında Görüşleri

İkinci olarak, çalışma okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesi sonuçlarına ilişkin görüşlerini incelemektedir. Buna ilişkin katılımcı görüşlerinden oluşturulan kodlar Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. İş Yaşam Dengesinin Sonuçları

Tema	Kod	f
İş Yaşam Dengesinin Sonuçları	Mutluluk	13
	İşe bağlılık	9
	Rol performansı	5

İş yaşam dengesinin sonuçlarına ilişkin katılımcı görüşleri incelendiğinde katılımcılar iş yaşam dengesinin sağlamanın kendilerinde mutluluk (f=13), işe bağlılık (f=9) ve rol performansı (f=5) gibi sonuçları olduğunu belirtmektedir. Bu durum katılımcıların aşağıdaki görüşleri ile ortaya konulmaktadır:

K3: “İşime ve özel hayatıma yeteri kadar zaman ayırabildiğimde ve her ikisi arasında bir denge kurabildiğimde genellikle çok mutlu hissediyorum ve her iki yaşantım arasındaki rollerimi daha etkili şekilde kullanabiliyorum.”

K5: “Bu doğal olarak insanı daha fazla rahat ve mutlu hissettiriyor, aynı zamanda işime daha bağlı bir şekilde çalışmama sebep oluyor.”

K8: *“Evli bir okul idarecisi olarak iş hayatım ve özel hayatın arasında denge kurabildiğimde işime daha bağlı bir şekilde hem işimdeki sorumluluklarımı hem de ailemdeki sorumluluklarımı daha mutlu bir şekilde yerine getirebildiğimi söyleyebilirim.”*

Okul Yöneticilerinin İş Yaşam Dengesizliğinin Sonuçları Hakkında Görüşleri

Çalışmada üçüncü ve son olarak okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesizliğinin sonuçlarına ilişkin görüşleri incelemektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşlerinden hareketle oluşturulan kodlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. İş Yaşam Dengesizliğinin Sonuçları

Tema	Kod	f
İş Yaşam Dengesizliğinin Sonuçları	Stres	13
	Verimsizlik	10
	Rol çatışması	8
	Uykusuzluk	7
	Devamsızlık	5

Katılımcıların iş-yaşam dengesizliğinin sonuçlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde, katılımcıların iş-yaşam dengesini sağlayamamaları strese (f=13), verimsizliğe (f=10), rol çatışmasına (f=8), uykusuzluğa (f=7) ve devamsızlığa (f=5) neden olmaktadır. Bu durum aşağıdaki katılımcı görüşleriyle örneklenmektedir:

K4: *“İşime ve özel yaşamına yeteri kadar zaman ayıramadığımda haliyle ciddi bir stres yaşıyorum ve yaşadığım stres nedeniyle çoğu zaman uykusuz kalabiliyorum bu uykusuzluk daha verimsiz çalışmama yol açabiliyor.”*

K11 *“İşimdeki yoğunluk sebebiyle çoğu zaman akşam yemeklerine yetişemediğim oluyor eve geldiğimde asık suratlar görüyorum ve ister istemez tartışmalar olabiliyor tartışma olunca insan üzülüyor tabi.”*

K14: *“Bence bu sorunun en önemli cevabı stres. Stres insanın yaşamının her anında etkiliyor çoğu zaman işe gitmek dahi istemiyor insan.”*

SONUÇ TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Günümüzde aile sorumlulukları ile iş sorumlulukları arasında denge kurmak birçok meslekteki insanlar için oldukça zor bir olgu haline gelmiş durumdadır. Bu zorluk eğitim sürecinin en önemli paydaşlarından biri olan okul yöneticileri açısından da benzerdir. Bu bağlamda bu çalışmada farklı kademelerdeki okullarda görev yapan okul yöneticilerinin iş yaşam dengesi ve sonuçları hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Çalışmada ilk olarak okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri incelenmiştir. Buna uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, yüksek iş yükü, yetersiz personel ve fiziki koşulların katılımcıların iş-yaşam dengesini etkileyen örgütsel faktörler olduğu görülmüştür. Bu sonuç mevcut literatür bulgularıyla da doğrulanmaktadır. Mensah ve Adjei'ye (2020) göre okul yöneticileri arasındaki iş-yaşam dengesi uzun çalışma saatleri, örgütsel zorluklar, artan öğrenci nüfusu, öğretmenlerin itaatsizliği, sağlık sorunları ve aile krizlerinden etkilenmektedir. Benzer şekilde Guest (2002) işin gereklerini karşılamak için uzun çalışma saatleri, yoğun çalışma gibi değişen iş taleplerinin iş dışı hayatı olumsuz etkilediğini, iş-yaşamı

ile iş dışı yaşamı arasında dengesizliğe neden olduğunu vurgulamıştır. Gilbert (2002), daha uzun çalışma saatlerinin genel aile memnuniyetini azalttığını, ancak işine daha fazla bağlı olan çalışanların, işine daha az bağlı olan çalışanlara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek aile memnuniyeti bildirdiklerini belirtmiştir. Yani aileyi etkileyen sadece çalışma saatleri değil, aynı zamanda aile hayatını da etkileyen çalışanların işlerine karşı davranışlarıdır. Başka bir çalışmada ise Glass ve Estes (1997) ücretin iş ve aile sorumlulukları arasındaki çatışmanın düşük çalışan verimliliğine yol açtığını ve kötü aile işleyişine neden olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle eğitim kurumlarının daha düşük bütçelere sahip olması, üniversitelerin maaş ve çalışma koşullarından da anlaşılacağı üzere, çalışma yaşamının kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle eğitim kuruluşu var olan genel durumdan farklı bazı girişimlerde bulunuyorsa, birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır (Alkayış, 2020). Araştırmamızın sonuçlarıyla örtüşen başka bir çalışma olan Akçil'e (2019) göre iş-yaşam dengesi için kişinin iş ortamında rahat çalışabilmesi önemlidir. Bir kişinin çalıştığı çalışma ortamı fiziksel olarak rahat ve konforlu olmalıdır. İşyerindeki eşyaların ergonomik olmaması ve kötü çalışma koşullarında çalışmak zorunda olması, çalışanlar üzerinde stres yaratmaktadır. Ballica'ya (2010) göre çalışma koşulları işçinin ruh ve beden sağlığı için önemlidir. Bir çalışan bir iş ortamında rahat çalışmıyorsa, verimliliğin düşmesi beklenir.

Öte yandan katılımcılar medeni durum, cinsiyet ve kişilik yapısının iş-yaşam dengesini etkileyen bireysel faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, geçmiş literatür de özellikle evde küçük çocuklar olduğunda iş-aile çatışmasının arttığını göstermiştir (Lewis ve Cooper, 1998; Maeran vd., 2013). Daha önceki araştırmalar, öğretmenliğin anneler için stresli bir meslek olduğunu (Acker, 1992) ve iş ile aile arasındaki ilişkiyi belirgin bir sürtüşmenin karakterize ettiğini (Blase ve Pajak, 1986) göstermiştir. Bu sonuçları destekleyen bir çalışmada Ramadoss ve Rajadhyaksha (2012), okula giden çocukları olan çalışan ebeveynlerde iş yaşam dengesizliğinin arttığını tespit etmiştir. Ballica'ya (2010) göre kadınların ve erkeklerin çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar farklıdır. Ancak kadınlar iş-yaşam dengesi açısından daha fazla sorun yaşamaktadır. Hamilton ve arkadaşlarının (2006) araştırmasına göre, bakmakla yükümlü olunan çocuğu olan kadınların, bakmakla yükümlü olunan çocuğu olmayanlara göre yaşamlarını dengelemekte daha fazla zorlandıkları sonucuna varılmıştır. Öte yandan araştırmalar kişiliğin çeşitli yaşam alanlarındaki davranış kalıplarını ve nesnel durumların yorumlarını etkilediğini göstermiştir (Matthews vd., 1998). Özellikle kişilik yapısının kişinin zaman kullanımı, gerginlik algısı veya deneyimi üzerindeki etkileri nedeniyle ve kişilik özelliklerinin olumlu ruh halinin aktarımı, özgüven ve güvenin artması, alınan destek, becerilerin ve davranışların bir alandan diğerine aktarılmasının iş yaşam dengesi üzerindeki potansiyel etkisi tartışılmaktadır (Wayne vd., 2004).

Çalışmada ikinci olarak, okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesi sonuçlarına ilişkin görüşlerini incelenmiş ve katılımcılar iş yaşam dengesinin sağlamanın kendilerinde mutluluk, işe bağlılık ve rol performansı gibi sonuçları olduğunu belirtmiştir. Mevcut literatür bulguları da bu sonuçları desteklemektedir. Pek çok araştırma, iş-yaşam dengesinin yüksek örgütsel performansa, artan iş tatminine ve daha güçlü örgütsel bağlılığa yol açtığını göstermiştir (Allen vd., 2000). Araştırmalar ayrıca iş-yaşam dengesinin sağlık memnuniyeti, aile memnuniyeti ve genel yaşam memnuniyeti gibi bireysel refahta önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Keyes 2002; Marks ve MacDermid, 1996). Maeran ve arkadaşlarına (2013) göre iş ve aile arasındaki olumlu etki kişinin çeşitli alanlardaki taahhüdünün diğer yaşam alanları üzerinde olumlu etkilemektedir. Çalışanların iş hayatlarında başarılı ve verimli, aile hayatlarında mutlu olabilmeleri için sağlıklı bir iş-yaşam dengesi kurmaları gerekmektedir. Böylelikle diyebiliriz ki, iş yaşamının ve kariyerin temel konuları arasında insanın başarılı ve mutlu olması yer alır (Alkayış, 2022). Farklı araştırmalarla iyi bir iş-yaşam dengesi kurabilen bireylerin çalışma hayatlarında başarı düzeylerinin önemli

ölçüde arttığı ve günlük hayatlarında mutlu oldukları vurgulanmıştır (Frone vd., 1992; Allen vd., 2000; Higgings ve Duxbury, 1992). Ayrıca araştırmalar iş-aile çatışmasının hem çalışanların tutumlarını hem de iş tatmini, örgütsel bağlılık, işten ayrılma, devamsızlık ve örgütsel vatandaşlık davranışları gibi örgütsel davranışları etkilediğini göstermiştir (Duxbury ve Higgings, 1991; Frone vd., 1992).

Çalışmada son olarak okul yöneticilerinin iş-yaşam dengesizliğinin sonuçlarına ilişkin görüşleri incelenmiş ve katılımcıların iş-yaşam dengesini sağlayamamalarının strese, verimsizliğe rol çatışmasına, uykusuzluğa ve devamsızlığa neden olduğu belirlenmiştir. İş yaşam dengesi oluşturamayan çalışanlar gözlenebilir bazı davranışsal sorunlar ile fiziksel ve psikolojik birtakım problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Russell ve Bowman (2000), iş/yaşam dengesi konusunun tüm örgütlerde çalışanlar tarafından artan bir ilgiyle karşılandığını ve iş talepleri ile aile sorumlulukları arasındaki çatışmayı yönetmenin örgütler için ciddi bir sorun haline geldiğini ileri sürmüştür. İş ve aile alanlarından gelen artan talepleri yönetmek, birçok çalışan için yüksek bir stres kaynağı olarak temsil edilmekte ve bu durum çalışanlar arasında sağlık sorunlarına bile yol açmaktadır. İş ve özel yaşam dengesini sağlayamayan bireyler, önce ailede sonra iş ortamında yankı bulan bazı davranış bozuklukları sergilemekte ve bu stres çalışan verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır (Gürel 2018). Çalışanlarda iş-yaşam dengesinin bozulması, onlar için psikolojik strese yol açmakta, ayrıca duygusal tükenmişlik ve depresyon belirtileri göstermektedir. Ortaya çıkan psikomatik bozuklukların yol açtığı durum, çalışanların yaşam doyumlarını azaltmaktadır. Sağlık sorunu yaşayan çalışanlar önce aile ile bağlarını koparmakta, ardından iş hayatını sekteye uğratmakta veya verimsiz davranışlarda bulunmaktadırlar (Gürel 2018). Greenhaus ve Beutell'e (1985) göre iş ve özel yaşam arasındaki dengesizlik, iş ve aile arasındaki çatışmanın önünü açar. İş ve aile arasındaki çatışma, bir role katılımın başka bir role katılım nedeniyle zorlaşması ile belirlenir.

Bu sonuçlara göre eğitim kurumlarında iş ve aile rolü baskısını azaltmak için iş ve yaşam ihtiyaçlarını aynı anda karşılayabilecek insan kaynakları politikalarının ve stratejilerinin benimsenmesine ciddi bir ihtiyaç vardır. Bu bağlamda iş-yaşam fırsatlarını geniş çapta dağıtmak için teşvikler sağlamaya motive eden hükümet desteklerini ve düzenlemeleri içeren dengeli bir sosyal gündem geliştirilmelidir. Ayrıca çalışanın rahat bir çalışma ortamında olması ve kendini huzurlu hissetmesi önemlidir. Kişi tüm gününü işte geçirdiği için, çalışma ortamında bir masa veya çalışma alanı çalışanlara rahatlık ve güven sağlar. Bu nedenle işyerinde uygun çalışma ortamının sağlanması gerekmektedir. Bunun yanında eğitim kurumlarının iş ve aile politikalarını oluştururken iş ve aile koşullarını dikkate almaları önerilmektedir. Ek olarak eğitimcilerin benimseyebileceği politikaların ve kuruluşların sektördeki iş-yaşam dengesini iyileştirmek için uygulayabilecekleri stratejilerin formüle edilmesine yardımcı olmak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Acker, S. (1992). Creating careers: Women teachers at work. *Curriculum Inquiry*, 22, 141-163.
- Akçıl, Ç. (2019). *İş Yaşam Dengesi ve İş Tatmini: Bilişim Sektöründe Kadın Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alkayış, A. (2020). *Çağdaş Sorunlar Karşısında İnsan ve Eğitim*. Ankara: Astana Yayınları.
- Alkayış, A. (2022). *Eğitim Felsefesi ve Kariyer Planlaması*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Allen, T. D., Herst, D. E., Bruck, C. S., and Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: a review and agenda for future research. *Journal of occupational health psychology*, 5(2), 278.

Aycan, Z., Eskin, M., ve Yavuz, S. (2007). *Hayat dengesi: İş, aile ve özel hayatı dengeleme sanatı*. Sistem Yayıncılık.

Balıca, S. (2010). *İş Görenlerin İş Yaşam Dengesi Algılamaları ile Cinsiyet Rollerini Ve Bireysel Özelliklerinin İlişkisi: Büyük Ölçekli Bir İşletmede İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Bauwens, R., Muylaert, J., Clarysse, E., Audenaert, M., and Decramer, A. (2020). Teachers' acceptance and use of digital learning environments after hours: Implications for work-life balance and the role of integration preference. *Computers in Human Behavior*, 112, 106479.

Blase, J. J., and Pajak, E. F. (1986). The impact of teachers' work life on personal life: A qualitative analysis. *The Alberta Journal of Educational Research*, 32, 307-322.

Burley, K. A. (1994). Gender differences and similarities in coping responses to anticipated work-family conflict. *Psychological Reports*, 74(1), 115-123.

Clark, S.C. (2000). Work/family border theory: A new theory of work/family balance. *Human Relations*, 53(6), 747-770.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Traditions*. California: SAGE Publications, Inc.

Çobanoğlu, F., Şarkaya, S. S., ve Sertel, G. (2019). İş-yaşam dengesi: Öğretmen ve yöneticiler üzerinde bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(6), 783-795.

Davidson, J. (2016). Work-life balance: What does it entail? June 10, 2016. Accessed April 10, 2022. Available at: https://www.pilotonline.com/inside-business/article_949facde-74e8-55ca-838f-f406950989da.html, (Erişim Tarihi: 06.01.2023).

De Cieri, H., Holmes, B., Abbott, J., and Pettit, T. (2005). Achievements and challenges for work/life balance strategies in Australian organizations. *The International Journal of Human Resource Management*, 16(1), 90-103.

Delecta, P. (2011). Work life balance. *International Journal of Current Research*, 3(4), 186-189.

Duxbury, L.E., and Higgins, C.A. (1991). Gender differences in work-family conflict. *Journal of Applied Psychology*, 76, 60-74.

Felstead, A., Jewson, N., Phizacklea, A., and Walters, S. (2002) Opportunities to Work at Home in the Context of Work-Life Balance, *Human Resource Management Journal*, 12(1), 54-77.

Felstead, A., Jewson, N., Phizacklea, A., and Walters, S. (2002). Opportunities to work at home in the context of work-life balance. *Human Resource Management Journal*, 12(1), 54-76.

Friedman, S. D., and Greenhaus, J. H. (2000). *Work and family--allies or enemies?: what happens when business professionals confront life choices*. Oxford University Press, USA.

Frone, M.R., Russell, M., and Cooper, M. (1992). Antecedents and Outcomes of Work-Family Conflict: Testing a Model of the Work Family Interface. *Journal of Applied Psychology*, 1, 65-78.

Frone, M.R., Russell, M., and Cooper, M.L. (1992). Prevalence of work-family conflict: Are work and family boundaries asymmetrically permeable? *Journal of Organizational Behavior*, 13(7), 723-729.

- Gilbert, A. C. (2002). Facilitating or resisting: Patterns of satisfaction and spousal attitudes in the family life of highly educated workers. *Berkeley Collection of Working and Occasional Papers*, 22.
- Greenhaus, J. H., and Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Greenhaus, J. H., Collins, K. M., and Shaw, J. D. (2003). The relation between work-family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*, 63(3), 510-531.
- Guest, D. E. (2002). Perspectives on the study of work-life balance. *Social Science Information*, 41(2), 255-279.
- Gültekin, A. (2021). Spinoza'nın özgürlük anlayışının nörobilimsel deneyler ışığında değerlendirilmesi, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2(11:4), 461-1476.
- Gültekin, A. (2022). Zihin felsefesinde zihin kavramının serencamı: Antik Yunandan günümüze ruh kavramından zihin kavramına tarihsel perspektif. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 17-32.
- Gürel, P. A. (2018). İş-Yaşam Dengesini Sağlayan Faktörlerin Kadın Akademisyenler İçin Belirlenmesi: Lojistik Regresyon Analizi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (16), 31-44.
- Hamilton, E. A., Gordon, J. R., and Whelan-Berry, K. S. (2006). Understanding the work-life conflict of never-married women without children. *Women in Management Review*, 21(5), 393-415.
- Iremeka, F. U., Ede, M. O., Amaeze, F. E., Okeke, C. I., Ilechukwu, L. C., Ukaigwe, P. C., ... and Aneke, M. (2021). Improving work-life balance among administrative officers in Catholic primary schools: Assessing the effect of a Christian religious rational emotive behavior therapy. *Medicine*, 100(24), e26361.
- Karakose, T. (2007). High school teachers' perceptions towards principals' ethical leadership in Turkey. *Asia Pacific Education Review*, 8 (3), 464-477.
- Karakose, T., Kocabas, I., and Yesilyurt, H. (2014). A Quantitative Study of School Administrators' work-Life Balance and Job Satisfaction in Public Schools. *Pakistan Journal of Statistics*, 30(6), 1231-1241
- Keyes, C. L. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health And Social Behavior*, 15(6), 207-222.
- Kirchmeyer, C. (2000). Work-life initiatives: greed or benevolence regarding workers' time?. *Trends in Organizational Behavior* 7, 79-94.
- Kreitner, R., and Kinicki, A. (2004). *Comportamento organizzativo*. Milano: Apogeo.
- Lewis, S. N., and Cooper, C. L. (1998). Stress in dual earner families. In B. A. Gutek, A. Stomberg, & L. Larwood (Eds.), *Women and Work*, Vol. 3 (pp. 139-168). Newbury Park, CA: Sage
- Maeran, R., Pitarelli, F., and Cangiano, F. (2013). Work-life balance and job satisfaction among teachers. *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, 18(1), 51-72.
- Marks, S. R., and MacDermid, S. M. (1996). Multiple roles and the self: A theory of role balance. *Journal of Marriage and the Family*, 64(1), 417-432.
- Matthews, G., Saklofske, D. H., Costa, P. T., Deary, I. J., and Zeidner, M. (1998). Dimensional Models of Personality: A Framework for Systematic Clinical Assessment1. *European Journal of Psychological Assessment*, 14(1), 36-49.

- Mensah, A., and Adjei, N. K. (2020). Work-life balance and self-reported health among working adults in Europe: a gender and welfare state regime comparative analysis. *BMC Public Health*, 20(1), 1-14.
- Pekdemir, I., ve Koçoğlu Sazkaya, M. (2014). İşkoliklik ile İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Araçlık Rolü Üzerine Bir Araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 309-338.
- Pichler, F. (2009). Determinants of work-life balance: Shortcomings in the contemporary measurement of WLB in large-scale surveys. *Social Indicators Research*, 92(3), 449-469.
- Ramadoss, K., and Rajadhyaksha, U. (2012). Gender differences in commitment to roles, work-family conflict and social support. *Journal of Social Sciences*, 33(2), 227-233.
- Russell, G. and Bowman, L. (2000) *Work and Family: Current Thinking, Research and Practice*, prepared for the Department of Family and Community Services as a background paper for the National Families Strategy.
- Sirgy, M. J., and Lee, D. J. (2018). Work-life balance: An integrative review. *Applied Research in Quality of Life*, 13(1), 229-254.
- Smola, K., and Sutton, D. (2002). Generational Differences: revisiting generational work values for the new millennium. *Journal of Vocational Behavior*, 23 (4), 363-382.
- Wayne, J. H., Musisca, N., and Fleeson, W. (2004). Considering the role of personality in the work-family experience: Relationships of the big five to work-family conflict and facilitation. *Journal of Vocational Behavior*, 64(1), 108-130.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Girişimcilik ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Gelişen Piyasalar Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme*

Oğuzhan GÜMÜŞ, Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, e-posta: y171303012@ogr.ikcu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4780-7472>

Dr. Öğr. Üyesi Emine Beyza SATOĞLU, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, e-posta: eminebeyza.satoglu@ikc.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6299-8863>

Öz

Bu çalışma, kalkınmanın önemli bir unsuru olan doğrudan yabancı yatırımlar ile giderek önem kazanan girişimcilik kavramı arasındaki ilişkiyi gelişen piyasalar özelinde ampirik olarak incelemektedir. Bu bağlamda, Küresel Girişimcilik Endeksi (GEM) verileri kullanılarak 17 adet gelişmekte olan ülke için 2010-2019 yıllarını kapsayan panel veri seti oluşturulmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların girişimcilik üzerindeki etkisi tesadüfi etkiler panel veri yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ev sahibi piyasalarda yerel girişimcilik faaliyetlerine istatistiki olarak anlamlı ve olumlu etkisi olduğu sonucunu göstermektedir. Ülke grupları incelendiğinde OECD ülkeleri içinde yer alan gelişen piyasa ekonomileri için yabancı yatırımların girişimcilik faaliyetlerini olumlu etkilediği sonucu bulunmuştur. BRICS ülkeleri için ise kurulan dört modelde de doğrudan yabancı yatırımlar pozitif katsayılı fakat istatistiki olarak anlamsızdır. Araştırmada yer alan ülkeler coğrafi olarak incelendiğinde, Asya ve Avrupa'da yer alan gelişen piyasalar için doğrudan yabancı yatırımların girişimcilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir olduğu bulunmuştur. Güney Amerika ülkelerinde ise pozitif ilişki istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

* Bu çalışma 1. yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Girişimcilik, Gelişen Piyasa Ekonomileri, Panel Veri Analizi, GEM.

Makale Gönderme Tarihi: 08.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.03.2023

Önerilen Atıf:

Gümüş, O. ve Satoğlu, E. B. (2023). Girişimcilik ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Gelişen Piyasalar Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 369-383.

Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences

2023, 6(3): 369-383. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1189](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1189)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Entrepreneurship and Foreign Direct Investments: An Empirical Analysis on
Emerging Markets

Oğuzhan GÜMÜŞ, MSc. Student, İzmir Katip Çelebi University, Institute of Social Sciences,
İzmir, e-mail: y171303012@ogr.ikcu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4780-7472>

Assistant Prof. Dr. Emine Beyza SATOĞLU, İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Economics
and Administrative Sciences, İzmir, e-mail: eminebeyza.satoglu@ikc.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6299-8863>

Abstract

Focusing on emerging market economies, this study empirically examines the relationship between foreign direct investments and the concept of entrepreneurship which has gained importance in recent years. For the empirical analysis, using the Global Entrepreneurship Index (GEM) a panel data of 17 emerging market countries for the years 2010-2019 is created. Methodologically, the effects of foreign direct investments on entrepreneurship are analyzed using the random effects panel data method. The findings show that foreign direct investments have a statistically significant positive effect on the local entrepreneurial activities of the host emerging markets. When the country groups are examined, the positive impact of the foreign investments on entrepreneurial activities is still evident for both the emerging markets of the OECD countries and for the BRICS countries, but statistically significant only for the OECD countries. When examined geographically, FDI has positive and significant effect on entrepreneurship for emerging market countries in Asia and Europe. For the South American emerging markets, on the other hand, the positive relationship was not statistically significant.

Keywords: Foreign Direct Investment, Entrepreneurship, Emerging Markets, Panel Data Analysis, GEM.

Received: 08.01.2023

Accepted: 12.03.2023

Suggested Citation:

Gümüş, O. and Satoğlu, E. B. (2023). Entrepreneurship and Foreign Direct Investments: An Empirical Analysis on Emerging Markets, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 369-383.

GİRİŞ

1980 sonrası gerçekleşen hızlı küreselleşme ve gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) özelinde yaşanan hızlı piyasalaşma süreci, üretim merkezlerinin doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) yoluyla yer değiştirmesi ile doğrudan ilgilidir. Vaktiyle gelişmiş ülkeler arasında gidip gelen DYY'ler, hem küresel ekonomi içerisindeki payını ciddi oranda artırmış hem de dünyanın hemen hepsini içine alacak şekilde daha geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Bu süreçte özellikle gelişen piyasalara doğru yönelim kayda değer boyuttadır (UNCTAD, 2019). Bugün 21. yüzyılın ilk çeyreğini sonlandırmak üzereyken, yaşanan bu hızlı sürecin daha net bir resmini görebiliyoruz. GOÜ'e akan DYY stokunun özellikle Güney Asya'daki belirli ülkelerde yoğunlaştığını, bu yönde akışın artan maliyetlere rağmen devamlılık gösterdiğini, tedarik zincirlerini Asya'yı merkeze alacak şekilde dönüştürdüğünü ve bu bölgede başta Çin olmak üzere ciddi kalkınma süreçleri yaşanmasında etkili olduğunu net olarak görmekteyiz.

Uluslararası iş bölümündeki bu dönüşümün uluslararası iktisadi çalışmalar açısından yansması, DYY'ler üzerine yapılan çalışmalarda artış olmuştur. Bir ülkeye DYY'lerin akışını ve düzeyini hangi faktörler belirler sorusunun yanında bu yatırımların ev sahibi ve orijin ülke ekonomilerine olan etkilerinin ne olduğu sorusu ortaya konulmuş ve konu sıklıkla çeşitli makro göstergeler ve yerel kurumlar çerçevesinde ele alınmıştır (Backer ve Sleuwaegen, 2003; Barbosa ve Eiriz, 2009; Ayyagari ve Kosová, 2010; Lee vd., 2014; Apostolov, 2017; Nxazonke ve van Wyk, 2019). Fakat bu makro değerleri oluşturan mikro düzeyli, işletme stratejileri ve yerel ekonomik aktörleri inceleyen analizler yeterli düzeyde yapılmamıştır. Bu bağlamda girişimcilik konusu ile DYY'ler arasındaki ilişki uluslararası iktisat çalışmalarında sıklıkla ihmal edilen bir olgudur.

Küresel Girişimcilik Endeksi (GEM) tarafından "bireyler veya kurulu bir işletme tarafından, yeni bir işletme organizasyonu yaratılması veya mevcut bir işletmenin genişletilmesi gibi yeni bir girişimde bulunmak" (GEM, 2020: 22) olarak tanımlanan girişimcilik kavramı Schumpeter'e kadar olan dönemde ana akım iktisadi düşüncede fazlaca yer bulmamıştır. Bunun sebebi, tam rekabetçi piyasa varsayımı altında girişimciliğe ihtiyacın olmadığı, bireylerin ekonomide üretici ve tüketici olarak bulunduğu bir ekonomik model olan genel denge teorisinin ön plana çıktığı neoklasik yaklaşımlardır (Landström, 2005: 29-30).

20. yüzyıl ile birlikte Joseph Schumpeter'in çalışmaları girişimci ve girişimcilik kavramlarına büyük katkıda bulunmuştur. Schumpeter'in girişimcilik ile ilgili kullandığı kavram "yaratıcı yıkımdır". Girişimciler, Schumpeter'in 'yaratıcı yıkım' olarak tanımladığı, ekonomide var olan statükoyu bozan bir kalkınma sürecini başlatan, süreci öncüleyen ve ilerleten yenilikçi kişilerdir (Dees, 1998: 1-2).

Schumpeter sonrası dönemde, Kirzner (1973) konuyu ele almış Schumpeter'in görüşünün aksine girişimcileri iktisadi süreçleri rayına oturtan kişiler olarak tanımlamıştır. Kirzner'e göre girişimcilerin en önemli özelliği, ekonomiyi dengeye ulaştırarak daha verimli bir kaynak dağılımı sağlamalarıdır. Çünkü Kirzner'e göre, ekonomide yaşanan dengesizlikler herhangi bir ekonomik aktör tarafından değerlendirilmeyen çeşitli fırsatlar yaratmaktadır. Girişimciler ise böyle bir ortamda ön plana çıkarak bu fırsatları değerlendirirler. Böylelikle, ekonomideki dengesizlik durumunu sonlandırırlar ve kaynak dağılımını da daha verimli hale getirirler (Sciascia ve Vita, 2004: 9; Kirzner, 1997: 72).

Küreselleşme süreciyle birlikte iktisadi gelişme hız kazanırken inovasyon ve girişimcilik gibi kavramlar ana akım iktisadi analizlerde daha sık yer bulmaya başlamıştır. Makro düzeyde özellikle büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri ile incelenen bu kavramlar, GOÜ açısından da farklılıkları betimleyebilmek için oldukça önemlidir. GOÜ'de girişimcilik faaliyetlerinin artışının, daha fazla yeni firma, hatta yeni sektörlerin oluşumunu meydana getirerek ekonomide verimlilik artışını tetikleyeceği ve işsizliğin azaltılmasına yardımcı olacağı öngörülmektedir. Böylelikle

girişimcilik, ülkelerin sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma sürecine girmelerine katkı sağlamaktadır (Askın vd., 2011: 71). Dolayısıyla, girişimcilik faaliyetlerinin gelişimi, GOÜ'nün gelişimini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Bu bağlamda, çalışmamızda, kalkınmanın önemli bir unsuru olarak görülen DYY'ler ile giderek önem kazanan girişimcilik kavramı arasındaki ilişkiyi inceliyoruz. Çalışmamızın amacı DYY'lerin herhangi bir piyasaya olan akışı ile ev sahibi piyasada ortaya çıkan dönüşümleri anlamaya yönelik çalışmalara, özellikle neden bazı gelişen piyasa ekonomilerinin dış yatırımlardan daha fazla fayda elde ettiğine dair olan tartışmalara katkı sunmak ve nihayetinde 'girişimcilik' gibi gittikçe önem kazanan ve uluslararası iktisat literatüründe sıklıkla ihmal edilen bir iktisadi olguyu uluslararası ekonomik faaliyetlerle ilişkisi açısından incelemektir.

Çalışmamız literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Daha önceki çalışmalarda hakkında yeterli veri seti oluşmamış bir konunun ampirik analizlerle somut biçimde incelenmiş olması, ele alınan örneklemin genişliği, kullanılan değişkenler ve yararlanılan ekonometrik analiz yöntemleri çalışmanın katkıları arasındadır. Ayrıca çalışmamız uygulamanın genişliği dışında konunun özgünlüğü, güncelliği ve çeşitli ülke analizleri ile genişletilmesi yoluyla da literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Çalışmamızın ev sahibi ülke piyasalarının yerel kurum, aktör ve kültürel dinamiklerle şekillenen kompleks yapılarını anlamaya yönelik önemli bir dinamik olan girişimciliğin etkisini ölçerek konunun uluslararası iktisat açısından öneminin anlaşılması yönünde de etkisi vardır.

Çalışma esas olarak 4 bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci bölümünde; konuyla ilgili yapılmış çalışmaların kısa bir özetinin sunulduğu literatür taramasına yer verilmiş, üçüncü bölümde veri seti açıklanıp ampirik analizler gerçekleştirilmiş, dördüncü bölümde ise sonuçlar değerlendirilip çalışma tamamlanmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Girişimcilik konusunda yapılan çalışmaların büyük bölümü girişimcilik kültürü, hükümet politikaları ve kurumsal kalite gibi girişimciliğin belirleyicilerinin tanımlanmasına yönelik olmuştur. DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerine etkilerini inceleyen çalışmalar ise yakın zamanda başlamıştır. DYY'lerin girişimcilik üzerindeki etkileri çok uluslu şirket (ÇUŞ) yatırımlarından kaynaklı teknoloji ve yönetsel becerilerin yayılımlarına dayanarak yapılmıştır. Bu çalışmalar DYY'ler ile girişimcilik arasındaki ilişkiyi incelemiş, fakat DYY'lerin girişimcilik üzerinde olumlu veya olumsuz nasıl bir etkisi olduğu konusunda ortak bir görüş sağlanamamıştır.

DYY'lerin girişimcilik üzerinde olumlu etkisi olduğu iddiasındaki çalışmalara göre ÇUŞ'ların evsahibi ekonomiye girişi ile birlikte talepte meydana gelen artış ön plana çıkarılmaktadır. Bu durumun hem yeni ürünler hem de yeni sektörlerin meydana gelmesine ve girişimcilik faaliyetlerinin artmasına yol açabileceği öngörülebilir. Özellikle ÇUŞ'ların ara girdilerini evsahibi ülkeden tedarik etmeleri sonucu, tedarikçi endüstride girişimcilik adına fırsatlar meydana gelir. Bu fırsatlar sonucu, girişimcilik faaliyetlerinin artışı ile birlikte, tedarikçi sektörlerdeki firma sayısındaki artışta istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratır (Kim ve Li, 2014: 213).

Benzer şekilde, ÇUŞ'ların ev sahibi ekonomide tedarikçi pozisyonda bulunarak daha kaliteli girdiler üretmeleri sonucu da talep artışı meydana gelebilir. Böylelikle, yeni firmaların oluşması teşvik edilmiş olur. Ayrıca, ÇUŞ'lar tarafından eğitilen ve istihdam edilen nitelikli çalışanlar, mevcut işlerinden ayrılarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunabilirler ve bu durumda da girişimcilik faaliyetlerinde artış yaşanır (Ayyagari ve Kosová, 2010: 15).

Girişimcilik ayrıca *spillover* (yayılma) etkisi nedeniyle de DYY'ler ile ilişkilendirilmiştir. Acs ve diğerleri (2009) girişimciliğin DYY'ler ile birlikte gelen teknoloji ve yönetsel becerilerin evsahibi ekonomiye yayılması adına önemli bir aktarım aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla DYY'lerden kaynaklı yayılmalar ile girişimcilik arasında önemli bir ilişki mevcuttur ve girişimcilik, DYY'ler ile birlikte gelen teknoloji ve yönetsel becerileri ekonomiye aktararak büyüme ve kalkınmaya önemli katkılar vermektedir. Ek olarak, Acs ve diğerleri (2009), ekonomideki bilgi stokunun artmasının girişimcilik faaliyetlerini olumlu etkileyeceğini ancak hükümetlerin çeşitli düzenlemeler ile piyasaya müdahale etmelerinin ve ekonomik anlamda daha fazla düzenleme yapmalarının girişimcilik üzerinde olumsuz etkisi olabileceğini de belirtmişlerdir (Acs vd., 2009: 17).

Öte yandan, ÇUŞ'ların DYY'ler vasıtasıyla evsahibi ekonomiye girmesi ile birlikte rekabet düzeyinin artmasını piyasaya girişi zorlaştıran, dolayısıyla girişimciliği olumsuz etkileyen bir faktör olarak gören çalışmalar da mevcuttur. Rekabetin zorlayıcılığı yanında, ÇUŞ'ların ücretler konusundaki cazip davranışlarının da yerli firmalar açısından hem piyasaya giriş maliyetlerini artırma hem de girişimcilik faaliyetinde bulunmayı düşünen insanları bu firmalarda çalışmaya teşvik etmesi gibi nedenlerle girişimciliği olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmektedir (Danakol vd., 2017: 609). Aşağıda yer alan Tablo 1'de ilgili ampirik literatürden örnekler sunulmaktadır.

Tablo 1. DYY'ler ile Girişimcilik İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Çalışmayı Yapan	İncelenen Ülkeler	Dönem	Yöntem	Elde Edilen Sonuçlar
Backer ve Sleuwaegen (2003)	Belçika	1990-1995	EKK	DYY'lerin girişimcileri hem ürün hem de işgücü piyasalarından dışladığını tespit etmişlerdir.
Agosin ve Machado (2005)	Afrika, Asya ve Latin Amerika	1971-2000	GMM	DYY'lerin girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmediğini tespit etmişlerdir.
Barbosa ve Eiriz (2009)	Portekiz	1986-2000	GMM	Yapılan ilk yatırımın etkisi olumlu iken, ek yatırımların girişimciliği olumsuz etkilediği belirtilmiştir.
Kim ve Li (2014)	104 ülke	2000-2009	Panel Veri Analizi	DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisinin siyasi istikrarsızlığın yaşandığı ülkelerde daha güçlü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Lee, Hong ve Sun (2014)	Güney Kore	2000-2004	GMM	DYY ile yeni firma oluşumu arasında ters U şeklinde bir ilişki bulmuşlardır.
Albulescu ve Tămăşilă (2014)	16 Avrupa ülkesi	2005-2011	Panel veri analizi	Dışarı doğru DYY ihtiyaç odaklı girişimcilik üzerinde pozitif etkilidir. İçeride doğru DYY ise fırsat odaklı girişimciliği olumlu etkilemektedir.
Wach ve Wojciechowski (2016)	Vişegrad ülkeleri	2000-2012	EKK	DYY ile girişimcilik faaliyetleri arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.
Apostolov (2017)	Makedonya	2002-2013	Sansürlenmiş Değişken Modeli	DYY'lerin girişimcilik faaliyetlerini teşvik ettiğini tespit etmiştir.
Danakol, Estrin, Reynolds ve Weitzel (2017)	70 ülke	1999-2008	İki Aşamalı EKK	70 ülkenin tamamında DYY ile girişimcilik faaliyetleri arasında negatif ilişki tespit etmişlerdir.
Munemo (2018)	28 tane Afrika ülkesi	2004-2014	İki Aşamalı GMM	DYY'lerin gelişmiş finansal kurumlara sahip Afrika ülkelerinde girişimcilik faaliyetlerini olumlu etkilediğini bulmuştur.
Nxazonke ve van Wyk (2019)	Güney Afrika	2000-2018	Eşik Vektör Hata Düzeltme Modeli	DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerinde hem kısa hem de uzun vadeli olumlu etkisi bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Tran and Le (2019)	39 tane GOÜ	2004-2015	Panel Veri Analizi	Yönetim kalitesinin DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisi noktasında önemli bir etmen olduğunu tespit etmişlerdir.
Slesman, Abdullahi ve Mitra (2021)	97 tane GOÜ	2006-2016	GMM	Kurumsal kalite seviyesi yüksek olan ülkeler için DYY'lerin girişimciliği pozitif, düşük olan ülkeler için ise negatif etkilediğini tespit etmişlerdir.
Rani ve Kumar (2022)	BRICS ülkeleri	2002-2019	Panel Veri Analizi	DYY'lerin girişimciliği olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

YÖNTEM ve BULGULAR

DYY'lerin girişimcilik üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisinin gelişen piyasalar özelinde belirlenmesi ve etkinin boyutlarının ülke grupları için incelenmesi amacıyla bir veri seti oluşturulmuştur. Bu amaç ile çalışmada ele alınan gelişmekte olan ülke piyasası sayısı 17 adettir. Bu ülkeler; Arjantin, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Peru, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'dir. Örneklem konu olan ülkelerin seçiminde, ilgilenilen dönem için aldıkları DYY miktarlarının diğer GOÜ'lerden fazla olmasına ve mümkün olduğunca geniş bir örneklem seti oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Aldıkları DYY miktarları yüksek olan fakat çalışmada araştırılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için verileri bulunmayan veya eksik gözlem sayısı fazla olan ülkeler çalışmaya dâhil edilememişlerdir. DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği dönem 2010-2019 yılları arasındadır.

Modeller ve Veri Seti

Çalışmada DYY-girişimcilik ilişkisini incelemek adına farklı değişkenlerin ekonomik değişkenlerin eklendiği 4 adet model kullanılmıştır. Modellerde yer alan değişkenlere literatür takip edilerek karar verilmiştir.

Model 1: $lngirisimcilik_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişibaşığısyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + u_{it}$

Model 2: $lngirisimcilik_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişibaşığısyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + \beta_6 kredi_{it} + u_{it}$

Model 3: $lngirisimcilik_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişibaşığısyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + \beta_6 vergi_{it} + u_{it}$

Model 4: $lngirisimcilik_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişibaşığısyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + \beta_6 lnkur_{it} + u_{it}$

Modellerde yer alan β_0 sabit terimi, $\beta_{1,2,3,4,5,6}$ bağımsız değişkenlere ait katsayıları, u_{it} ise hata terimlerini simgelemektedir.

Modellerde yer alan bağımlı değişken *lngirisimcilik*, GEM tarafından hesaplanan, 18-64 yaş arası nüfus tarafından işletmeleri kuruluş aşamasında olan girişimciler ile yeni bir işletme kurmuş girişimcilerin toplamını temsil eden toplam erken dönem girişimcilik faaliyeti verisidir. 1999 yılından bu yana ülkeler arasında girişimcilik faaliyetlerine ilişkin raporlar sunan GEM, girişimcilik konusunda Dünya Bankası, OECD gibi başlıca uluslararası organizasyonlar arasında yer almakta ve dünyanın en kapsamlı girişimcilik projesi olarak değerlendirilmektedir (GEM, 2020: 22). Değişken logaritmik dönüşüm yapılarak kullanılmıştır.

Modellerde yer alan ve temel açıklayıcı değişken olarak kullanılan *dyy* değişkeni evsahibi ülkelere gelen stok DYY miktarının GSYİH içerisindeki payıdır. Modellerde yer alan kontrol değişkenleri ise nüfus artış oranı (*nüfus*), makroekonomik istikrarın göstergesi olarak GSYİH deflatörü (*deflatör*), kişi başı GSYİH (*kişibaşığısyih*), girişimcilik faaliyetinde bulunmayı düşünen insanların göstergesi olarak girişimcilik niyeti (*girisimcilikniyeti*), özel sektöre verilen yurt içi kredilerin GSYİH içerisindeki payı (*kredi*), ABD dolarına göre döviz kuru (*lnkur*) ve gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranı (*vergi*) değişkenleridir. Kişi başı GSYİH ve döviz kuru değişkenleri logaritmik dönüşümleri yapılarak kullanılmıştır.

DYY miktarının GSYİH içerisindeki payı verisi Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'ndan, nüfus artış oranı, devlet harcamalarının GSYİH içerisindeki payı,

GSYİH deflatörü, kişi başı GSYİH, özel sektöre verilen kredilerin GSYİH içerisindeki payı ve vergi oranı verileri Dünya Bankası'ndan, döviz kuru verisi PWT'den elde edilmiştir. Girişimcilik niyeti verisi ise GEM'den elde edilmiştir.

Modellerde yer alan *deflatör* değişkeni, girişimcilik açısından kurulan işletmelerin uzun vadeli projeler geliştirebilmeleri, varlıklarını sürdürebilmeleri ve yeni işletmelerin kurulabilmesi için uygun ortam sağlamaktadır (Zidouemba ve Elitcha, 2018: 467). Dolayısıyla, deflatör değişkeninin girişimcilik üzerinde negatif etkisi beklenmektedir.

Girişimcilik açısından *nüfus*, evsahibi ülke pazarının göstergesi olarak kullanılmaktadır. Nüfusun artması mal ve hizmetlere olan talebin de artmasını sağlar (Kim ve Li, 2014: 219; Pathak vd., 2015: 341). Dolayısıyla nüfus artış oranının yükselmesinin girişimciliği pozitif etkilemesi beklenmektedir.

Girişimcilik niyeti değişkeni, GEM tarafında henüz girişimcilik faaliyetinde bulunmayan ve üç yıl içerisinde bir iş kurmayı planlayan 18-64 yaş arası nüfusu (girişimcilik faaliyetinin herhangi bir aşamasında yer alan kişiler hariç) temsil etmektedir. Dolayısıyla, DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği modellerde kullanılan girişimcilik niyetinde meydana gelecek bir artışın girişimciliği pozitif etkilemesi gerekmektedir.

Kişi başı GSYİH ise ulusal ekonomik gelişmişlik seviyesini temsil etmektedir ve (cari fiyatlarla) Amerikan doları cinsindedir. Girişimcilik için oldukça önemli bir gösterge olan kişi başı GSYİH ile ilgili diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlar ise karmaşıktır. Kişi başı GSYİH'nin daha yüksek olduğu, ekonomik gelişmişlik seviyesi daha yüksek ülkelerde, iş fırsatları daha fazla olduğu için insanlar girişimcilik faaliyetinde bulunmak yerine mevcut firmalarda çalışmayı tercih edebilmektedirler. Kişi başı GSYİH'nin daha düşük olduğu GOÜ'de ise daha iyi iş fırsatlarının kısıtlı olması insanları kendi işlerini kurmaya yani girişimcilik faaliyetinde bulunmaya itebilmektedir (Arin vd., 2015: 610-611; Acs vd., 2008: 220). Dolayısıyla, bu çalışmada GOÜ incelendiği için kişi başı GSYİH'daki artışın girişimciliği negatif etkilemesi beklenmektedir.

Diğer bir kontrol değişkeni olan *özel sektöre verilen yurt içi kredilerin miktarında ki artışlar* yatırımların daha kolay yapılmasına yardımcı olmaktadır. Ek olarak, özel sektöre verilen kredi miktarı finansal gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır (Abdullah ve Chowdhury, 2020: 172; Rahman ve Inaba, 2020: 10). Ayrıca bu değişken, finans sektörü tarafından sağlanan yurt içi kredi ve bankalar tarafından özel sektöre verilen yurt içi krediler gibi göstergelerden daha kapsamlıdır (Munemo, 2018: 374). Dolayısıyla kredi miktarındaki artışların girişimciliği pozitif etkilemesi beklenmektedir.

Son olarak, literatürde girişimcilik faaliyetlerini etkileyebileceği öne sürülen gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranı ve ABD dolarına göre döviz kuru değişkenleri de DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği modellerde kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır (Kim ve Li, 2014: 219; Pathak vd., 2015: 341).

YÖNTEM

Bu çalışmada, panel veri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin en önemli avantajı verilerin zamanla değişimi göz önüne alındığında verinin heterojenliğini hesaba katarak analize imkân vermesidir. Bir başka avantaj ise panel verilerin Baltagi (2005)'nin belirttiği üzere "daha fazla bilgilendirici veri, daha fazla değişkenlik, daha az çoklu doğrusal bağlantı ve daha fazla etkinlik" olmasına imkan tanınmasıdır.

Statik panel veri modellerinde havuzlanmış EKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri kullanılmaktadır. Havuzlanmış EKK yönteminde yatay kesit değişkenlerinin homojen olduğu

varsayılmaktadır ve buna göre analiz yapılarak sonuçlara ulaşılmaktadır. Sabit etkiler modelinde eğitim katsayılarının değişiklik göstermediği yani homojen olduğu, sabit katsayıların ise homojen olmadığı yani birimlere, zamana veya her ikisine göre değiştiği varsayımına dayanarak analiz yapılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 52-53). Tesadüfi etkiler modeli ise yatay kesite ve zamana bağlı şekilde gerçekleşen değişimler, hata teriminin bileşeni olarak modele dahil edilmekte ve bu durum sonucunda sabit etkiler modelinde bahsedilen serbestlik derecesi sorunu ortadan kalkmaktadır (Gujarati, 2003: 652).

Panel Veri Tahmin Yönteminin Belirlenmesi

Breusch-Pagan testi havuzlanmış EKK ile tesadüfi etkiler modelleri arasında tercih yapmak için kullanılmaktadır ve havuzlanmış EKK modelinin kalıntılarına dayanan Lagrange Multiplier testidir. Breusch-Pagan testinde sıfır hipotezi birim etkilerin sıfır olduğunu ($H_0: \sigma_\mu^2 = 0$) varsaymakta ve sıfır hipotezinin kabul edilmesi durumunda havuzlanmış modelin uygun olduğunu belirtmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi ise birim etkilerin varlığını belirtmekte ve tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğunu göstermektedir (Baltagi, 2005: 59).

Havuzlanmış EKK ile sabit etkiler modeli arasında hangi modelin daha uygun olduğuna yönelik olarak F testi uygulanmaktadır. F testinin tüm birim etkilerin sıfıra eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedilmesi sabit etkiler modelinin uygun olduğu anlamına gelmektedir (Tatoğlu, 2020: 35).

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin daha uygun olduğunu belirlemek için ise Hausman testi uygulanmaktadır. Hausman testinin sıfır hipotezi bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında ilişki olmadığı yönündedir. Sıfır hipotezi kabul edildiği takdirde tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu, reddedildiği takdirde ise sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılır (Gujarati, 2003: 651).

BULGULAR

DYY-girişimcilik ilişkisinin araştırılması için kurulan modellere öncelikli olarak çoklu doğrusal bağlantı testi uygulanmıştır.

Tablo 3. DYY-Girişimcilik İlişkisinin İncelendiği Modeller İçin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
dyy	1.46	dyy	1.55	vergi	3.41	dyy	1.82
kişi başı gsyih	1.32	kişi başı gsyih	1.34	kişi başı gsyih	2.29	kişi başı gsyih	1.59
girişimcilik niyeti	1.25	girişimcilik niyeti	1.32	nüfus	2.23	lnkur	1.54
nüfus	1.16	deflatör	1.21	dyy	2.19	girişimcilik niyeti	1.33
deflatör	1.15	nüfus	1.21	girişimcilik niyeti	1.55	nüfus	1.17
Ortalama VIF	1.27	kredi	1.17	deflatör	1.17	deflatör	1.17
		Ortalama VIF	1.30	Ortalama VIF	2.14	Ortalama VIF	1.44

Tablo 4. Panel Veri Model Seçimi İçin Testler

Modeller	F Testi	Breusch-Pagan Testi	Hausman Testi
Model 1	7.48 (0.0000)	67.54 (0.0000)	8.90 (0.1132)
Model 2	7.42 (0.0000)	62.41 (0.0000)	10.12 0.1195
Model 3	7.45 (0.0000)	67.52 (0.0000)	10.06 (0.1222)
Model 4	7.35 (0.0000)	55.97 (0.0000)	10.90 (0.0914)

Not: Parantez içleri olasılık değerlerini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlarda değişkenlerin VIF değerlerinin 10'un altında olduğu görülmektedir ve bu nedenle modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığına karar verilmiştir.

VIF testinden sonra panel veri analizinde kullanılan havuzlanmış EKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin seçilmesinin uygun olduğuna karar verilebilmesi için F testi, Breusch-Pagan lagrange çarpanı testi ve Hausman testi uygulanmıştır.

Sabit etkiler modelinin uygun olup olmadığını ve birim etkilerin varlığını sınamak için F testi uygulanmıştır. Tablo 4'de yer alan F testi sonuçlarına göre tüm birim etkilerin sıfıra eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, havuzlanmış EKK yönteminin uygun olmadığını ve sabit etkiler modelinin uygun olduğunu göstermektedir.

Havuzlanmış EKK yöntemi ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapabilmek için ise Breusch-Pagan lagrange çarpanı testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre birim etkilerin sıfır olduğunu varsayan sıfır hipotezi reddedilmiş ve havuzlanmış EKK yöntemi karşısında tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uygulanan F testi ve Breusch-Pagan lagrange çarpanı testleri sonucu modellerde birim etkilerin olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, var olan birim etkilerin bağımsız değişkenler ile korelasyonlu olup olmadığını, yani sabit etkiler ile tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin uygun olduğunu belirlemek için Hausman testi uygulanmıştır.

Tablo 4'te yer alan Hausman testi sonuçlarına göre bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında ilişki olmadığı yönündeki sıfır hipotezi olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için reddedilememiş ve uygun modelin tesadüfi etkiler modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurulan tesadüfi etkiler modelleri, değişen varyans ve oto korelasyon sorunlarına karşı dirençli tahminciler elde edilmesini sağlayan Huber-White standart hatalar ile tahmin edilmiştir.

Tablo 5. Tesadüfi Etkiler Yöntemi Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	0.00397** (0.00174)	0.00416** (0.00184)	0.00417** (0.00178)	0.00475*** (0.00171)
nüfus	0.0538 (0.0829)	0.0593 (0.0848)	0.0555 (0.0899)	0.0475 (0.0881)
deflatör	-0.000160*** (5.52e-05)	-0.000225** (0.000109)	-0.000168*** (5.64e-05)	-0.000143*** (4.95e-05)
kişi başı gsyih	-0.209** (0.0927)	-0.206** (0.0981)	-0.209** (0.0968)	-0.242** (0.104)
girişimcilik niyeti	0.0255*** (0.00462)	0.0253*** (0.00457)	0.0254*** (0.00476)	0.0257*** (0.00451)
kredi		-0.000540 (0.00116)		
vergi			-0.00115 (0.00545)	
lnkur				-0.0179 (0.0141)
Sabit	3.634*** (0.865)	3.648*** (0.894)	3.666*** (0.908)	3.959*** (1.001)
R2: within=	0.3305	0.3215	0.3174	0.3318
between=	0.7361	0.7269	0.7385	0.7427
overall=	0.6426	0.6385	0.6455	0.6507
Gözlem Sayısı	139	138	137	139
Ülke Sayısı	17	17	17	17

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içlerinde robust standart hatalar yer almaktadır.

Model uygunluk testlerimizin ardından modellerimiz için uygulanan tesadüfi etkiler regresyon analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 5'de sunulmaktadır. Görülebileceği üzere, girişimcilik üzerinde DYY'ler, oluşturulan dört model için de anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Yani incelenen yıllar içerisinde yabancı yatırım girişinin gelişen piyasalarda girişimcilik faaliyetlerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer değişkenler için elde edilen sonuçlara bakıldığında, nüfus artış oranı değişkeni beklenildiği gibi tüm modellerde pozitif katsayıdır, ancak istatistiki olarak modellerin tamamında anlamsızdır. Fiyat istikrarı göstergesi olan deflatör değişkeni modellerin tamamında anlamlı ve beklenildiği gibi negatif etkiye sahipken, Kişi başı GSYİH değişkeni de beklenildiği gibi girişimcilik üzerinde tüm modellerde negatif ve anlamlı etkiye sahiptir. Girişimcilik niyeti ise anlamlı ve beklenildiği gibi pozitif etkiye sahiptir.

Model 2’de korelasyon etkisinden arındırmak amaçlı farklı regresyonlarda değerlendirdiğimiz değişkenlerden özel sektöre verilen kredi miktarını temsilen kullanılan *kredi* değişkeni sonuçları sunulmaktadır. Bu değişken için elde edilen kat sayı beklentinin tersine negatiftir, ancak değişken istatistiki olarak anlamsızdır. Model 3’de yer alan *vergi* değişkeni ise beklenildiği gibi negatif katsayılı ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Benzer şekilde, Model 4’te yer alan döviz kuru değişkeni de beklenildiği gibi negatif katsayıya sahiptir, ancak bu değişkende istatistiki olarak anlamsızdır.

Ülke Gruplarının İncelenmesi

Tablo 6’da yer alan tesadüfi etkiler yöntemi sonuçları ile DYY’ler ile girişimcilik arasında tespit edilen pozitif ilişki, farklı ülke grupları için de incelenmiştir. OECD ve BRICS ülkeleri için tesadüfi etkiler yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 6’da Asya, Avrupa ve Güney Amerika kıtalarında yer alan ülkeler için elde edilen sonuçlar ise Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 6 ve 7’de yer alan sonuçlara göre tüm ülke grupları için modellerin tamamında DYY değişkeni pozitif katsayıya sahiptir. OECD ülkeleri için DYY’ler girişimcilik üzerinde Model 1 ve Model 2 sonuçlarına göre pozitif ve anlamlı etkiye sahiptirler. Model 3 ve Model 4’de ise DYY değişkeni pozitif katsayılı fakat istatistiki olarak anlamsızdır. BRICS ülkeleri içinde kurulan dört modelde de DYY’ler pozitif katsayılı ancak modellerin tamamında istatistiki olarak anlamsızdır. Asya ve Avrupa ülkeleri için ise tüm modellerde DYY’ler girişimcilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptirler. Güney Amerika ülkelerinde ise DYY değişkeni modellerin tamamında pozitif katsayıya sahiptir ancak bu pozitif etki yalnızca Model 4’de istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 6. OECD ve BRICS Ülkeleri İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	OECD				BRICS			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	0.00400*** (0.00144)	0.00259* (0.00143)	0.00134 (0.00158)	0.00229 (0.00275)	0.00650 (0.00520)	0.00639 (0.00535)	0.00627 (0.00507)	0.00727 (0.00479)
nüfus	0.150* (0.0839)	0.141* (0.0813)	0.0271 (0.120)	0.130 (0.117)	-0.179 (0.172)	-0.209 (0.144)	-0.442** (0.188)	-0.303 (0.210)
deflatör	0.00165 (0.00107)	0.00118 (0.00104)	0.00118* (0.000713)	0.00196* (0.00118)	-0.000163** (7.40e-05)	-0.000250** (0.000108)	-0.000173** (6.97e-05)	-0.000134* (7.63e-05)
kişi başı gsyih	-0.195** (0.0831)	-0.204** (0.0940)	-0.244*** (0.0822)	-0.202* (0.113)	-0.233*** (0.0696)	-0.249*** (0.0836)	-0.183** (0.0780)	-0.329*** (0.0965)
girişimcilik niyeti	0.0147*** (0.00564)	0.0133** (0.00612)	0.0141** (0.00568)	0.0120 (0.00889)	0.0240*** (0.00413)	0.0228*** (0.00469)	0.0228*** (0.00439)	0.0211*** (0.00561)
kredi		0.00305 (0.00270)				0.000153 (0.00249)		
vergi			0.0147 (0.0122)				0.00808 (0.00750)	
lnkur				0.0380 (0.0435)				-0.101 (0.0878)
Sabit	3.506*** (0.785)	3.591*** (0.896)	3.941*** (0.775)	3.561*** (1.080)	3.993*** (0.661)	4.181*** (0.693)	3.577*** (0.728)	5.228*** (1.238)
R2: within=	0.3629	0.3583	0.3610	0.3715	0.3403	0.3369	0.3382	0.3390
between=	0.8134	0.7952	0.8314	0.7781	0.7311	0.7019	0.7122	0.7731
overall=	0.7094	0.7021	0.7272	0.6871	0.6392	0.6231	0.6280	0.6740
Gözlem Sayısı	139	138	137	139	139	138	137	139
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içlerinde robust standart hatalar yer almaktadır.

Tablo 7. Asya, Avrupa ve Güney Amerika Ülkeleri İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	ASYA				AVRUPA				GÜNEY AMERİKA			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	0.0173*** (0.00644)	0.0282*** (0.00899)	0.0159** (0.00783)	0.0198*** (0.00753)	0.00740*** (0.00120)	0.00731*** (0.000948)	0.00852*** (0.00238)	0.00615*** (0.00178)	0.00383 (0.00260)	0.00425 (0.00265)	0.00344 (0.00288)	0.00558*** (0.00180)
nüfus	-0.417** (0.167)	-1.266*** (0.132)	-0.272 (0.280)	-0.614*** (0.109)	0.289*** (0.0734)	0.290*** (0.0825)	0.314*** (0.0768)	0.305*** (0.0758)	-0.0542 (0.108)	-0.0500 (0.120)	-0.0534 (0.111)	-0.0884 (0.0950)
deflatör	-0.00406 (0.00330)	-0.0117** (0.00456)	-0.00206 (0.00384)	-0.00918 (0.00601)	0.00195 (0.00188)	0.00183 (0.00196)	0.00209 (0.00171)	0.00186 (0.00177)	-0.000344*** (4.42e-05)	-0.000469*** (6.22e-05)	-0.000340*** (4.78e-05)	-0.000296*** (7.38e-05)
kişi başı gsyih	-0.304** (0.119)	0.0290 (0.140)	-0.263** (0.119)	-0.294** (0.117)	-0.240*** (0.0848)	-0.223*** (0.0824)	-0.296*** (0.0769)	-0.292*** (0.0909)	-0.0749 (0.0850)	-0.0631 (0.0969)	-0.0938 (0.0893)	-0.0838 (0.112)
girişimcilik niyeti	0.0305*** (0.00921)	0.0239*** (0.00874)	0.0313*** (0.0109)	-0.244** (0.114)	0.0228** (0.0101)	0.0228** (0.00977)	0.0238** (0.0113)	0.0232** (0.0104)	0.0113* (0.00687)	0.0114 (0.00714)	0.0113* (0.00672)	0.0131* (0.00774)
kredi		-0.0113*** (0.00212)				-0.00126 (0.00331)				-0.000787 (0.00166)		
vergi			-0.00927 (0.0110)				-0.00950 (0.0140)				0.00229 (0.00635)	
lnkur				0.0674*** (0.0229)				0.0317 (0.0391)				-0.0307 (0.0242)
Sabit	4.854*** (0.928)	4.677*** (1.104)	4.515*** (1.085)	4.835*** (0.974)	3.426*** (0.849)	3.349*** (0.802)	3.992*** (0.796)	3.880*** (0.918)	3.234*** (0.816)	3.170*** (0.905)	3.368*** (0.874)	3.309*** (1.073)
R2: within=	0.3569	0.3632	0.3409	0.3560	0.3653	0.3649	0.3533	0.3702	0.3698	0.3635	0.3566	0.3720
between=	0.8180	0.8425	0.8411	0.8477	0.8416	0.8982	0.8918	0.8361	0.8211	0.8160	0.8306	0.8228
overall=	0.7024	0.7233	0.7188	0.7258	0.7256	0.7698	0.7636	0.7270	0.7193	0.7155	0.7284	0.7218
Gözlem	139	138	137	139	139	138	137	139	139	138	137	139
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içlerinde robust standart hatalar yer almaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Özellikle son 30 yıllık dönemde, DYY'lerin ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınması üzerindeki etkisi önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu doğrultuda, büyüme ve kalkınma üzerinde önemli bir etkiye sahip olan girişimcilik faaliyetleri de ciddi bir ilgi çekmiş ve bu konu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Girişimcilik üzerinde DYY'lerin nasıl bir etkiye sahip olduğuna ilişkin ampirik çalışmalarda hem olumlu hem de olumsuz etkiler tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili literatürde DYY'lerin etkileri konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Literatürdeki bu belirsizlik ve özellikle gelişen piyasaların son yıllarda önemli teşvikler vererek DYY'leri kendi ekonomilerine çekmeye çalıştığı düşünüldüğünde, konunun gelişen piyasalar açısından tam olarak anlaşılması oldukça önem kazanmaktadır.

Bu nedenle çalışmamızda, geniş bir ülke grubu için güncel veriler kullanarak DYY'lerin girişimcilik üzerindeki etkisini belirlemeye çalıştık. 17 adet gelişen piyasa ekonomisinden oluşan ve 2010-2019 arası dönemini inceleyen panel veri analizimiz sonucunda DYY'lerin girişimcilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, DYY'lerin girişimcilik üzerindeki pozitif etkisi, farklı ülke grupları için incelendiğinde de geçerlidir. OECD ülkeleri içerisinde yer alan gelişen piyasalardaki aktörler ülkelere giren yabancı yatırımlardan girişimcilik anlamında olumlu fayda sağlamışlardır. BRICS ülkeleri için ise ilişki pozitif fakat istatistiki olarak anlamsızdır. Sonuçlar bu ülkelere giren yabancı yatırımların boyutu düşünüldüğünde daha çok anlam kazanmaktadır. Dünyanın üretim fabrikası haline gelen bu ülkelerin girişimcilik faaliyetinde yeterli seviyede olmadığı sonucuna varılabilir.

Asya ve Avrupa ülkeleri için ise tüm modellerde DYY'ler girişimcilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptirler. Güney Amerika ülkeleri için de DYY değişkeni modellerin tamamında pozitif katsayıya sahiptir ancak bu pozitif etki yalnızca bir modelde istatistiki olarak anlamlıdır. Güney Amerika bölgesindeki gelişen ülkelerin girişimcilik faaliyetlerinde diğer bölgelere göre geride olduğu, en azından yabancı yatırımlardan Asya ve Avrupa'daki gelişen ülkeler kadar fayda sağlayamadığı sonucuna varılabilir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında çalışmamız gelişen piyasalar açısından yabancı yatırımların sadece literatürde ortaya konan sermaye birikimi, istihdam ve verimlilik açısından değil girişimcilik anlamında da önemli olduğu sonucuna varmıştır. DYY'lerin girişimcilik üzerindeki pozitif etkisinin yatırımlar ile birlikte meydana gelen talep artışından kaynaklandığı söylenebilir. Bu talep artışı, DYY'ler yoluyla evsahibi ekonomiye giren ÇUŞ'ların tedarikçi pozisyonunda bulunarak daha kaliteli girdiler üretmesi ve ÇUŞ'ların ara girdilerini evsahibi ülkeden tedarik etmeleri sonucu meydana gelmektedir. Bilgi aktarımı ve rekabet koşulları yoluyla da girişimci faaliyetler beslenebilmektedir. Sonuçta, nasıl olduğundan bağımsız olarak bulgularımız yabancı yatırımların teşvik edilmesinin gelişen ülkelerin yerel aktörlerini de canlandırdığını göstermek açısından önemlidir.

Çalışmamız incelenen ülkelerin kendilerine özgü yapısal, kültürel koşullarını ve dış yatırımların motivasyon ve türlerine göre girişimcilikle etkileşimlerini ayrıştırma konusunda yetersizdir. İleriki çalışmalar gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapılarını, kültürel farklılıklarını ve girişimcilik için uygulanan farklı teşvik politikalarını kıyaslayarak DYY'ler ile girişimcilik arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamıza katkıda bulunabilir. Aynı şekilde yabancı yatırımların hangi sektörlerde ve hangi piyasaya giriş yöntemleri ile girişimciliğe daha çok katkısı olduğu konusu incelenmeye muhtaçtır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. yazar makaleye kaynak incelemesi, veri toplanması/analizi ve yazım konusunda katkıda bulunmuştur.
2. yazar tez danışmanı olarak araştırma sorusunun belirlenmesi, kaynak ve veri toplanması, yöntemin belirlenmesi, veri analizi, sonuçların tartışılması ve çalışmanın makale şekline dönüştürülmesinde katkıda bulunmuştur. Yazarların makaleye katkıları eşittir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, M. and Chowdhury, M. (2020). Foreign Direct Investment and Total Factor Productivity: Any Nexus? *Margin: The Journal of Applied Economic Research, National Council of Applied Economic Research*, 14(2), 164-190.
- Acs, Z. J., Braunerhjelm, P., Audretsch, D. B. and Carlsson, B. (2009). The Knowledge Spillover Theory of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 32(1), 15-30.
- Acs, Z. J., Desai, S. and Hessels, J. (2008). Entrepreneurship, Economic Development and Institutions. *Small Business Economics*, 31(3), 219-234.
- Agosin, M. R. and Machado, R. (2005). Foreign Investment in Developing Countries: Does It Crowd In Domestic Investment? *Oxford Development Studies*, 33(2), 149-162.
- Albulescu, C. T. and Tămăşilă, M. (2014). The Impact of FDI On Entrepreneurship in the European Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 124, 219-228.
- Apostolov, M. (2017). The Impact of FDI on The Performance and Entrepreneurship of Domestic Firms. *Journal of International Entrepreneurship*, 15(4), 390-415.
- Arin, K. P., Huang, V. Z., Minniti, M., Nandialath, A. M. and Reich, O. F. (2015). Revisiting the Determinants of Entrepreneurship: A Bayesian Approach. *Journal of Management*, 41(2), 607-631.
- Askın, A., Nehir, S. ve Vural, S. Ö. (2011). Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı ve Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 55-72.
- Ayyagari, M. and Kosova, R. (2010). Does FDI Facilitate Domestic Entry? Evidence from the Czech Republic. *Review of International Economics*, 18(1), 14-29.
- Backer, K. D. and Sleuwaegen, L. (2003). Does Foreign Direct Investment Crowd Out Domestic Entrepreneurship? *Review of Industrial Organization*, 22(1), 67-84.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley and Sons, Ltd.
- Barbosa, N. and Eiriz, V. (2009). The Role of Inward Foreign Direct Investment on Entrepreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 5, 319-339.
- Danakol, S. H., Estrin, S., Reynolds, P. and Weitzel, U. (2017). Foreign Direct Investment via MveA and Domestic Entrepreneurship: Blessing or Curse? *Small Business Economics*, 48(3), 599-612.
- Dees, J. G. (1998). The Meaning of "Social Entrepreneurship". *Kauffman Foundation and Stanford University*, 1-5.
- GEM. (2020). *Global Entrepreneurship Monitor 2019/2020 Global Report*. London: Global Entrepreneurship Research Association, London Business School.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*. Newyork: McGraw-Hill Higher Education.
- Kim, P. H. and Li, M. (2014). Injecting Demand Through Spillovers: Foreign Direct Investment, Domestic Socio-Political Conditions and Host-Country Entrepreneurial Activity. *Journal of Business Venturing*, 29(2), 210-231.
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: The Univerity of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (1997). Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 60-85.

- Landström, H. (2015). *Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Research*. Boston, United States of America: Springer Science Business Media, Inc.
- Lee, I. H., Hong, E. and Sun, L. (2014). Inward Foreign Direct Investment and Domestic Entrepreneurship: A Regional Analysis of New Firm Creation in Korea. *Regional Studies*, 48(5), 910-922.
- Munemo, J. (2018). Entrepreneurial Success In Africa: How Relevant Are Foreign Direct Investment and Financial Development? *African Development Review*, 30(4), 372-385.
- Nxazonke, B. and Wyk, R. B. (2019). The Role of Foreign Direct Investment (FDI) on Domestic Entrepreneurship in South Africa. *Development Southern Africa*, 37(4), 587-600.
- Pathak, S., Laplume, A. and Xavier-Oliveira, E. (2015). Inbound Foreign Direct Investment and Domestic Entrepreneurial Activity. *Entrepreneurship ve Regional Development*, 27(2-6), 334-356.
- Rahman, A. M. and Inaba, K. (2020). Financial Integration and Total Factor Productivity: In Consideration of Different Capital Controls and Foreign Direct Investment. *Journal of Economic Structures, Springer; Pan-Pacific Association of Input-Output Studies*, 9(1), 1-20.
- Rani, R. and Kumar, N. (2022). Does Foreign Direct Investment Facilitate Entrepreneurial Activities? . *FIIB Business Review*, <https://doi.org/10.1177/23197145221078651>.
- Sciascia, S. and Vita, R. D. (2004). The Development of Entrepreneurship Research. *Liuc Papers n. 146, Serie Economia Aziendale* 9, 1-37.
- Slesman, L., Abdullahi, Y. and Mitra, J. (2021). Foreign direct investment and entrepreneurship: Does the role of institutions matter? *International Business Review*, 30(4), 1-28.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). *İleri Panel Veri Analizi; Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tran, N. H. and Le, C. D. (2019). Governance Quality, Foreign Direct Investment, and Entrepreneurship In Emerging Markets. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 26(2), 238-264.
- UNCTAD. (2019). *World Investment Report 2019 Special Economic Zones*. Geneva: United Nations.
- Wach, K. and Wojciechowski, L. (2016). Inward FDI and Entrepreneurship Rate: Empirical Evidence on Selected Effects of FDI In Visegrad Countries. *Journal of Economics and Management*, 24(2), 42-54.
- Zidouemba, P. R. and Elitcha, K. (2018). Foreign Direct Investment and Total Factor Productivity: Is There Any Resource Curse? *Modern Economy*, 9(3), 463-483.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun İşten Ayrılma Niyetine Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Özge TURHAN, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: oturhan@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5072-2712>

Öz

Bu araştırma; dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini saptamak amaçlı gerçekleştirilmiştir. Araştırma; İstanbul il kapsamında çeşitli kurumlarda sektör farkı gözetilmeden beyaz ve mavi yakalı gönüllülerden oluşmaktadır. Örneklem grubuna kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır. 381 mavi ve beyaz yakalı işgören çalışmaya dâhil edilmiştir. Değerlendirme 294 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucu; korelasyon analizine göre işten ayrılma niyetinin dikkat eksikliği ile negatif, hiperaktivite ile pozitif ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Alt boyutlar bazında etki gücünün tespitine yönelik gerçekleştirilen regresyon analizine göre; dikkat eksikliğinin etki gücünün daha fazla olduğu saptanmıştır. Özetle; işten ayrılma niyetini dikkat eksikliği daha fazla etkilemektedir. Demografik değişkenlere yönelik geliştirilen hipotezlerin Anova ve t-testi sonuçları; *Hiperaktivite/Dürtüsellik* alt boyutunun en fazla erkek, evli, mavi yakalı, önlisans mezunu 36-45 yaş dilimine denk gelen, 10-12 yıllık kıdeme sahip işgörenler olduğu saptanmıştır. Bir diğer alt boyut olan *dikkat eksikliğinin* ise en fazla önlisans mezunu, 55 yaş ve üstü, 1-3 yıllık kıdeme sahip olan işgörenler olduğu saptanmıştır. Bu alt boyut bazında cinsiyete yönelik fark tespit edilmemiştir. *İşten ayrılma niyetinin* ise en fazla kadın, bekâr, beyaz yakalı, lise mezunu, 36-45 yaş dilimine denk gelen ve 1-3 yıllık kıdeme sahip işgörenler tarafından niyetin gösterildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite Bozukluğu, İşten Ayrılma Niyeti, Örgütsel Davranış.

Makale Gönderme Tarihi: 10.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 14.03.2023

Önerilen Atf:

Turhan, Ö. (2023). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 384-397.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(3): 384-397. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1190](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1190)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**The Effect of Attention Deficit and Hyperactivity Disorder on Turnover
Intention**

Assistant Prof. Dr. Özge TURHAN, İstanbul Gelişim University, Faculty of Applied Sciences, İstanbul, e-mail: oturhan@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5072-2712>

Abstract

This study was carried out to determine the effect of attention deficit hyperactivity disorder on turnover intention. Research; It consists of white and blue-collar volunteers in various institutions within the province of İstanbul, regardless of the sector. The sample group was reached by the convenience sampling method. 381 blue- and white-collar workers were included in the study. Evaluation was carried out on 294 valid questionnaires. As a result of the analyzes carried out; According to the correlation analysis, it was determined that the intention to leave the job was negatively related to attention deficit and positively related to hyperactivity. According to the regression analysis carried out to determine the impact power on the basis of sub-dimensions; It has been determined that the effect power of attention deficit is higher. In summary; Inattention is more likely to affect turnover intention. Anova and t test results of hypotheses developed for demographic variables; It has been determined that the Hyperactivity/Impulsivity sub-dimension is mostly male, married, blue-collar, associate degree graduates, who are 36-45 years old, and have 10-12 years of seniority. Another sub-dimension, attention deficit, was determined to be the highest number of associate degree graduates, 55 years of age and older, and 1-3 years of seniority. No gender difference was detected on the basis of this sub-dimension. On the other hand, it was determined that the intention to leave the job was mostly indicated by female, single, white-collar, high school graduates, 36-45 years old, and 1-3 years of seniority.

Keywords: Attention Deficit, Hyperactivity Disorder, Turnover Intention, Organizational Behaviour.

Received: 10.01.2023

Accepted: 14.03.2023

Suggested Citation:

Turhan, Ö. (2023). The Effect of Attention Deficit and Hyperactivity Disorder on Turnover Intention, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 384-397.

GİRİŞ

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ilk tanımlandığında çocukluk çağı rahatsızlığı olarak tanımlanmıştır. Ancak gerçekleştirilen araştırmalar arttıkça yaşam boyu süren bir sorun olduğu anlaşılmıştır. DEHB'nin erişkinlik ve ergenlik dönemlerinde de yaygın olarak karşılaşılan bir rahatsızlık olduğu da vurgulanmaktadır. Erişkinlik, çalışma yaşamına dâhil olunan bir hayat döngüsüdür. Tanı alan DEHB'lilerle yapılan yüze yüze görüşmelerde, güçlük yaşadıkları hususlar arasında sıklıkla işi bölümlere ayırmada ve bu işlerin önem sırasını belirlemede sıkıntı yaşadıklarını vurgulamışlardır. İş hayatına etkisi olabileceği düşünülen, uzun süren toplantılarda yoğunlaşma problemi ve hareket etmeden durma güçlüğü, zaman yönetimi sıkıntısı, gevezelik olarak tanımlanan aşırı konuşma, tehlikeli araç kullanım gibi sorunlar tespit edilmiştir. DEHB tanılı erişkinlerin yaygın olarak aktif çalışma hayatındaki temsil oranlarının düşük olduğu, çocukluk çağındaki bireylerin akademik başarısızlık yaşadıkları ve erişkinlerin sık iş değiştirdikleri, hatta sigara, alkol bağımlılığı gibi sosyal sorunlara sahip oldukları vurgulanmaktadır. Bu sıkıntılı hususlar göz önünde bulundurularak DEHB'nin çalışma yaşamına etkisinin saptanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Konuya yönelik kısıtlı araştırmaya ulaşmanın mümkün olduğu anlaşılmıştır. Araştırmalar DEHB'li bireylerin performans düşüklüğü yaşadığını saptamıştır. Sık iş değiştirdikleri de tespit edilmiştir. Ulaşılabilen çalışmalardan yola çıkarak erişkin DEHB'lilerin çalışma hayatında yaşadıkları düşük performans ve iş devir oranlarının yüksek olduğu yani sık iş değiştirme eğiliminde olduklarının işten ayrılma niyetini etkileyebileceği varsayımıyla bu araştırma tasarlanmıştır. Bu araştırma daha önce bizzat gerçekleştirilen DEHB'nin örgütsel bağlılığa etkisi çalışmasından elde edilen sonuçlar doğrultusunda planlanmıştır. Daha önce gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre erişkin DEHB'liler örgütlerine bağlılık gösterebilmektedir. Ancak bu bağlılığı hayatlarını sürdürülebilmek, ailelerine bakabilmek zorunluluğu bilinciyle, devam bağlılığı tipinde gösterdikleri saptanmıştır (Turhan, 2019:129). Bu nedenle zaman zaman işte bunalma, yılgınlık, ayrılma niyeti gösterme eğiliminde oldukları bilgilerinden yola çıkılarak dikkat eksikliğin mi yoksa hiperaktivitenin mi bu ilişkide etkili olabileceği araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma DEHB ile işten ayrılma niyeti arasındaki etkileşim ve ilişkinin saptanması amaçlı gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, literatür incelendikten sonra, çeşitli sektörlerden mavi ve beyaz yakalı işgörenlerin örneklem grubunu oluşturduğu araştırma bulguları paylaşılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) toplumda yaklaşık olarak yüzde 5-7 gibi çok yüksek oranda olduğu vurgulanabilecek oranda görülen tıbbi bir hastalıktır (Ercan, 2016:19). İlk olarak minimal beyin disfonksiyonu (M.B.D) olarak bilinmekteydi. Bu hastalıkta dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik ön planda ve hemen her zaman bulunan belirtiler olduğu için DSM-III-R'de Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) tanı başlığı kullanılmıştır (Öztürk, 1994:443). DEHB'de de bütün tıbbi hastalıklar da olduğu gibi erken tanı önemlidir. Ayrıca; tedaviye iyi yanıt veren bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Ancak tedavi edilmediğinde ciddi tıbbi, akademik ve sosyal sorunlara yol açan bir hastalık olduğu bilinmektedir. DEHB kendi içerisinde birbirinden çok farklı olan iki bozukluğu barındırmaktadır. İlki dikkat eksikliği ve ikincisi de hiperaktivitedir (Ercan, 2016:19). Dikkat eksikliği; kişinin yaşına, sosyal ve kültürel özelliklerine oranla konsantrasyon problemi çekmesi, unutkan olması, işlerini organize etmekte güçlük çekmesi, dağınık olması, bir işe konsantre olduktan sonra basit bir uyarı ile çok kolay dikkatinin dağılması, dikkat "sabır" gerektiren

işlerden kaçınması ve sık sık basit dikkat hataları yapmasıdır. Özellikle vurgulanması gereken hususların başında dikkat eksikliğinin görev ve sorumluluk hususlarında görülmesidir (Ercan, 2016:19). Dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu, karmaşık etiyojolojiye sahip multifaktöriyel bir bozukluktur ve güçlü genetik temellere dayanmaktadır (Faraone vd., 2005). Özetle; DEHB'nin dikkatsizlik bileşeni kendini; hayal kurma, dikkat dağınıklığı ve tek bir göreve uzun süre odaklanma güçlüğü olarak gösterirken, hiperaktivite bileşeni ise yerinde duramama, aşırı konuşma ve huzursuzluk olarak gösterdiği ifade edilmektedir. DEHB belirtileri kazalara zemin hazırlar, kişiler arası ilişkilerde gerginlik yaratır ve kesintiler ve uygunsuz davranışlarla çevreyi bozar. Hiperaktivite/dürtüsellüğün daha açık semptomlarının yaşamın erken dönemlerinde azalma eğiliminde olduğu, oysa dikkatsizliğin daha gizli semptomlarının zaman içinde devam etme eğiliminde olduğu dikkate değerdir (Biederman vd., 1996). Geriye dönük olarak tanımlanmış çocukluk başlangıçlı ve kalıcı DEHB'si olan yetişkinler, çocukluk DEHB'sinin iyi bilinen özelliklerine benzeyen bir psikolojik işlev bozukluğu, psikososyal yetersizlik, psikiyatrik komorbidite ve okul başarısızlığı gösterdiği vurgulanmaktadır (Biederman vd., 2004). DEHB'nin kalıcılık oranlarındaki değişkenliğe rağmen, birkaç aile de dâhil olmak üzere kalıcılığın yordayıcıları tanımlanmıştır. DEHB öyküsü, psikiyatrik komorbidite ve psikososyal sıkıntı olarak tespit edilmiştir (Biederman vd., 1995). DEHB ile ilişkili psikopatolojiyi öngörmek için Rutter'in sıkıntı göstergeleri olarak, şiddetli evlilik anlaşmazlığı, düşük sosyal sınıf, geniş aile büyüklüğü, baba suçluluğu, annede ruhsal bozukluk, koruyucu aile sistemi çalışmasında etkili faktörler olarak saptayıp, DEHB riskinin arttığını tespit etmiştir. Olumsuzluk göstergelerinin sayısındaki her artışla önemli ölçüde hastalığın artış kaydettiğini de belirtmektedir (Biederman vd., 1995). Yetişkin DEHB'nin takip çalışmaları, DEHB'si olan çocukların %5-66'sının yetişkinlikte de bu bozukluğu sürdürdüğünü bulgulamıştır (Biederman vd., 1993). Mevcut epidemiyolojik araştırmalar, yetişkin DEHB prevalansının %3 ila %5 arasında olduğunu tahmin etmektedir (Faraone 2004; Kessler 2004). Ayrıca, klinik olarak çocuklukta başlayan ve kalıcı DEHB tanısı olan yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş yetişkinlerle ilgili araştırmalar, klinik bağıntılarının - demografik, psikososyal, psikiyatrik ve bilişsel özellikler - DEHB'si olan çocuklar arasında iyi belgelenmiş bulguları yansıttığını ortaya koymuştur (Biederman vd., 1993, 2004). Anksiyete bozukluklarının yaşam boyu yaygınlık oranları DEHB'si olan yetişkinler için %50'ye yaklaşırken duygudurum bozuklukları, antisosyal bozukluklar ve alkol/uyuşturucu bağımlılığı da önemli yaygınlık oranları göstermektedir (Biederman vd., 1993, 1994; Shekim vd., 1990). DEHB'si olan ve olmayan yeni, kadın ve erkek yetişkin örneğinden elde edilen bulgular, yetişkin DEHB'sinin geçerliliği için ikna edici kanıtlar sağlamakta olup, bozukluğun her iki cinsiyette de çarpıcı şekilde benzer fenotipik özelliklerini belgelemektedir (Biederman vd., 2004). Önceki bulgularla uyumlu olarak, bu çalışma, DEHB'si olan erişkinlerde, kadın ağırlıklı olmak üzere yüksek oranda duygudurum ve anksiyete bozukluklarını da saptamıştır.

Erişkinlerde DEHB çocukluk çağından süregelen dikkat eksikliğinin en çok görülen sonuçları, kendi kapasitesinin altında başarı gösterme, sinirlilik, özgüven azalması, depresyon veya anksiyete bozukluklarıdır. Tedavi edilmeyen hiperaktivite için de benzer sonuçlar sıralanmaktadır. Ayrıca; çocukluk çağında hiperaktivitesi olan, sadece dikkat eksikliği olanlara ek olarak bu sorunlara kaza-travma ve sigara-alkol-madde kullanım bozukluğu riskleri de eklemiş olacağı bilgisi paylaşılmıştır. İş yaşamında yaşanan sorunlar ve aile-arkadaş-eş ilişkilerinde çatışma ve sıkıntılar DEHB'li olan erişkinlerin neredeyse tamamında az ya da çok görülmektedir (Ercan, 2016:76). Erişkinlerde DEHB ile ilgili en çok dikkat edilmesi gereken konu kişideki dikkat eksikliği ya da hiperaktivite belirtilerinin ne zaman başladığıdır. Otuz yaşına kadar herhangi bir DEHB belirtisi taşımayan bir kişide son 1-2 yıldır başlayan DEHB belirtileri başka bir psikiyatrik veya tıbbi bozukluğa bağlıdır. Çünkü bir kişinin DEHB olabilmesi için bu belirtilerin çocukluktan beri o kişide bulunması gereklidir (Ercan, 2016:77).

İşten Ayrılma Niyeti

İşgören devri, en yaygın olarak araştırılan organizasyonel olgulardan biri olmuştur. İşgören devri üzerine doyurucu bir literatür oluşturulmuştur (Price, 1977; Bluedorn, 1982b; Mobley, 1982; Mobley, Griffeth, Hand ve Meglino, 1979; Muchinsky ve Turtle, 1979). Ancak çalışmaların eksik yanlarının çok da genellenebilir sonuçlar kaydetmesini engellediği görüşü vurgulanmaktadır (Mobley ve Meglino, 1979).

İşten ayrılma niyeti, bilinçli ve planlanmış şekilde kasıtlı olarak örgütü terk etme eğilimi olarak ifade edilmektedir (Tett ve Meyer, 1993). İşten ayrılma niyeti, bireyin örgütten ayrılma niyetinin göreceli gücünü ifade etmektedir (Cammann vd., 1979). Literatür incelendiğinde işten ayrılma niyetinin; örgütsel bağlılık, iş memnuniyeti, örgütsel stres, işe karşı hissedilen yılgınlık ve bıkkınlık, yönetici ve liderlerin tutumları gibi birçok farklı unsurdan etkilenmekte olduğu saptanmıştır (Labrague vd., 2017).

DEHB ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

DEHB'li erişkinlerde yaygın gözlemlenen tutum ve davranışlar arasında tepkisellik, unutkanlık güvensizlik, agresif tepkiler, ilgi kaybı, bölücü ve fütursuz davranış, çabuk yorulma, çok zayıf içgörü kapasitesi, görüşme için verilenleri okumama, işbirliğinden kaçınma, aşırı sabırsızlık, başkalarını suçlama, önceden görülmeyen çok hızlı duygudurum değişimleri ve takip etmede başarısızlık gözlemlenmiştir (Tınaz, 2004: 197). Sıralanan bu semptomlar işgören olarak çalışma yaşamında bireylerde işe karşı geliştirilen tutumlarda değişimleri yaratabilir. Normal bireylerde çalışma süresi ortalama 21,5 ay olarak tespit edilmişken, bu süre DEHB tanısı almışlarda 9.3 ay ortalama veri olarak saptanmıştır” (Brown, 2000). Ortalama çalışma süreleri incelendiğinde normal bireylerden farklılık gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu veriler akıllara iş hayatında aktif çalışan DEHB'li bireylerin işten ayrılma niyetini daha fazla mı gösterir sorusunu getirmektedir. Bu sorudan yola çıkılarak bu araştırma tasarlanmıştır. Ulaşılabilen ulusal ve uluslararası çalışmalara göre;

“Erişkinlik dönemi organize olmayı gerektirdiğinden dikkatsizlik sorunlarının yol açtığı işlevsellik kaybı bu dönemde daha fazladır. DEHB tanılı bireyler sıklıkla başladıkları işlerini bitirememekten, önemli eşya ve belgeleri kaybetmekten, posta, önemli evraklar ve faturaları düzenleme ve takip etmede güçlükten yakınır. Organizasyon ve planlama alanlarındaki güçlükler, kaytarmaya, vazgeçmeye, endişe ve yetersizlik duygularının gelişimine ve iş gücü kaybına yol açmaktadır” (Coşkun, Tamam ve Demirkol, 2020: 314).

En yaygın olarak dikkatsizlik ve önem vermeme semptomları, özellikle dikkati sağlamada güçlük, sık aktivite değiştirme, ardışık görevleri izlemede güçlükleri olduğu belirtilmektedir. Hatta yerinde duramama, etkinlikleri yarıda bırakma, araya girme, sabırsızlık, sırası değilken konuşma gibi iş yaşamında sıkıntı yaşatabilecek semptomlar belirtilmektedir (Tınaz, 2004:200). Okul ve iş başarısında düşüklük özellikle birçok çalışmada vurgulanan sıkıntılar arasındadır.

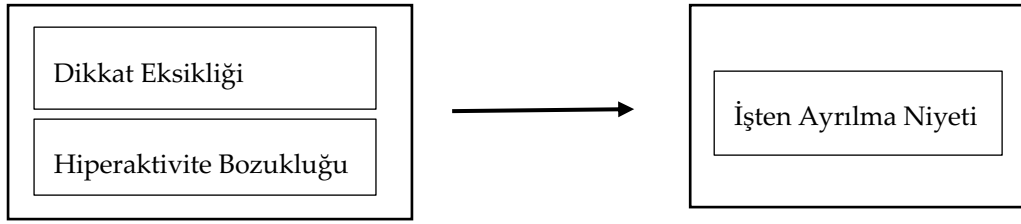
Ulaşılabilen ulusal ve uluslararası makalelerden yola çıkılarak DEHB'luğunun işten ayrılma niyetine etkisi olabileceği ve tanı alan, almayan bireylerin tutumlarına yönelik bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın yöntem kısmında araştırmanın modeline, hipotezlerine ve örnekleme ilişkin veriler ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır.

Çalışmayı gerçekleştirmedeki temel amaç; dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini saptamaktır. Araştırma kapsam olarak ele alınan bir bağımsız değişkenin iki alt boyutuna yönelik ve bir bağımlı değişkeni etkilemesi açısından incelemektedir. İşten ayrılma niyetini etkilemesi olası farklı faktörler göz ardı edilmiştir. Çalışmanın kısıtı, gönüllülerin kişisel beyanı esas alarak gerçekleştirilmesidir.

Araştırmanın evrenini; İstanbul ili kapsamında mavi ve beyaz yakalı olarak görev yapan farklı sektörlerde işgören olarak aktif çalışanlar oluşturmaktadır. Kolayda örneklemeyle vasıtasıyla 381 mavi ve beyaz yakalı işgörelere ulaşılmıştır. Yanıtlanan anketlerden 87 tanesi uç veri barındırdığından örneklem dışı bırakılmıştır. Değerlendirme 294 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Dikkat Eksikliğinin İşten Ayrılma Niyetine etkisi vardır.

H₂: Hiperaktivite Bozukluğunun İşten Ayrılma Niyetine etkisi vardır.

H₃: Dikkat Eksikliği demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{3a}: Cinsiyete göre dikkat eksikliği farklılaşmaktadır.

H_{3b}: Yaşa göre dikkat eksikliği farklılaşmaktadır.

H_{3c}: Medeni duruma dikkat eksikliği farklılaşmaktadır.

H_{3d}: Eğitim durumuna göre dikkat eksikliği farklılaşmaktadır.

H_{3e}: Pozisyona göre dikkat eksikliği farklılaşmaktadır.

H_{3r}: Kıdem durumuna göre dikkat eksikliği farklılaşmaktadır.

H₄: Hiperaktivite bozukluğu demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{4a}: Cinsiyete göre Hiperaktivite bozukluğu farklılaşmaktadır.

H_{4b}: Yaşa göre Hiperaktivite bozukluğu farklılaşmaktadır.

H_{4c}: Medeni durum göre Hiperaktivite bozukluğu farklılaşmaktadır.

H_{4d}: Eğitim durumuna göre Hiperaktivite bozukluğu farklılaşmaktadır.

H_{4e}: Pozisyona göre Hiperaktivite bozukluğu farklılaşmaktadır.

H_{4r}: Kıdem durumuna göre Hiperaktivite bozukluğu farklılaşmaktadır.

H₅: İşten ayrılma niyeti demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{5a}: Cinsiyete göre işten ayrılma niyeti farklılaşmaktadır.

H_{5b}: Yaşa göre işten ayrılma niyeti farklılaşmaktadır.

H_{5c}: Medeni durum göre işten ayrılma niyeti farklılaşmaktadır.

H_{5d}: Eğitim durumuna göre işten ayrılma niyeti farklılaşmaktadır.

H_{5e}: Pozisyona göre işten ayrılma niyeti farklılaşmaktadır.

H_{5f}: Kıdem durumuna göre işten ayrılma niyeti farklılaşmaktadır.

Araştırmada veri toplama safhasında yararlanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin ilkinde, demografik özelliklere yönelik 5 ifadeye yer verilmiştir. Bunlar; gönüllülerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim derecesinin ve pozisyon tespitine yönelik bilgilerdir. Anket 2022 Nisan-Haziran ayları arasında elektronik olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2022-06-28 Karar No'lu olup, Etik Kurul izinleri alındıktan sonra başlatılmıştır. Gönüllülere ankete veri sağlamadan önce araştırmanın amacını açıklayan bilgilendirilmiş onam formu paylaşılmıştır. Katılım sağlayan işgörenlerin mesailerini aksatmamaları için anketleri istedikleri an kolayca cevaplandırabilmeleri için e-posta adreslerine yönlendirilmiştir. Üçüncü kişilerle verilerin paylaşılmayacağı ve bilimsel maksat dışında verilerin kullanılmayacağı bilgisi de paylaşılmıştır. Anketin son bölümünde de; çalışmanın değişkenleri ve alt boyutlarını içeren ölçekler yer almaktadır. Çalışmanın bağımsız değişkenlerinden olan "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunu" ölçmeye yönelik Doğan, Öncü, Varol-Saraçoğlu ve Küçükgöncü (2009) tarafından geliştirilen DEHB ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 18 sorudan oluşmakta ve iki alt boyut içermektedir. Birinci alt boyut hiperaktivite/dürtüsellik ve ikinci alt boyut ise dikkat eksikliğidir. Çalışmanın ikinci ölçeği ise bağımlı değişken olan "İşten Ayrılma Niyeti" ölçeğidir. Çalışmada yer alan İşten Ayrılma Eğilimi ölçeği Wayne, Shore ve Linden (1997) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekte işten ayrılma eğilimi üç ifade ile ölçülmekte olup ölçek tek boyutludur. Küçükusta (2007) tarafından konaklama işletmelerinde uygulanmış ve bu çalışmada ölçek güvenilirliği 0,69 olarak bildirilmiştir. Cevaplar 5'li Likert (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) ölçeği ile alınmıştır.

Bu çalışmada veri sağlamaya yönelik kullanılan ölçeklere Yapı geçerliliği adına açıklayıcı (Keşfedici) faktör analizleri temel bileşenler yöntemi ve varimax döndürme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ölçeklerin güvenilirliğinin tespitine yönelik; Cronbach Alpha analizi gerçekleştirilmiştir. Veri setinin faktör analizine uygunluğu; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Barlett Küresellik Testi uygulanarak tespit edilmiştir.

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ölçeğinin; [KMO=.531; $\chi^2(105) = 14241,167$, $p < 0.001$]. Veri grubu için yapılan Bartlett Küresellik testi sonucu $p < 0,001$ bulunduğundan, ölçeğin ifadeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. KMO uygunluk testi ardından, faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ölçeğinin kümülatif varyansının 82,894 ve iki alt boyuttan oluştuğu saptanmıştır.

Cronbach's Alpha değerinin 0.70 ve üstü olduğu tespit edildiği hallerde ölçeklerin güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Araştırmada kullanılan Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ölçeğinin değeri .756 olarak saptanmıştır. Ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

İşten Ayrılma Niyeti ölçeğinin; [KMO=.742; $\chi^2(3) = 1733,276$, $p < 0.001$]. Veri grubu için yapılan Bartlett Küresellik testi sonucu $p < 0,001$ bulunduğundan, ölçeğin ifadeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. KMO uygunluk testi ardından, faktör analizi gerçekleştirilmiştir. İşten Ayrılma Niyeti ölçeğinin kümülatif varyansının 97,678 ve tek boyuttan oluştuğu saptanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğine yönelik gerçekleştirilen analiz sonucu Cronbach's Alpha değerinin .988 olduğu saptanmıştır. Ölçeğin orijinal çalışmasında Doğrulamalı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmış olup, faktör yükleri .83 ile .93 arasında değişmektedir. Güvenirlik analizi sonucunda Cronbach Aalfa güvenirlilik katsayısı .87 olarak tespit edilmiştir.

Bulgular, ankette veri sağlamak amaçlı, kullanılan ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır.

BULGULAR

Çalışmanın amacına yönelik geliştirilen hipotezlerin doğrulanmasına yönelik korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın değişkenlerin her bir alt boyutuna normallik testi uygulanarak, “çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ve -2” (George ve Mallery, 2010) referans değerlerin arasında değerlerle temsil edildiği tespit edilmiştir. Dikkat eksikliği [.480, -1.346], hiperaktivite/dürtüsellik [-.169, -.622], işten ayrılma niyeti [. 239, -1.582] değerleri tespit edilmiştir. Normal dağılım eğilimi gösterdiği saptanarak, parametrik testler vasıtasıyla analizler gerçekleştirilmiştir. “Olası çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorununun çözümüne yönelik standart z-puanlar kullanılmıştır” (Baron ve Kenny, 1986: 1173-1182).

Çalışmaya veri sağlayan örneklem grubunun demografik özelliklerini açıklayacak olur isek, gönüllülerin cinsiyetlerinin 184’ünün Kadın (%62.6) 110’unun cinsiyetinin Erkek (% 37.4) olduğu, en fazla 18-25 yaş (%59.5) aralığında olan işgörenlerin araştırmaya katıldığı, en az temsiline 3 kişi ile 26-35 ile 56+ yaş aralığının (%1.0) olduğu bulgulanmıştır. Medeni duruma göre, bekâr işgörenlerin 178 kişi (%60.5) ile en fazla temsil edildiği saptanmıştır. Evli işgörenlerin 116 kişi (%39.5) ile araştırmada yer aldığı saptanmıştır. Eğitim durumlarına bakıldığında, gönüllülerin 200 kişi ile (% 68) en fazla Lisans eğitim derecesine sahip oldukları ve en az temsil edildiği eğitim derecesi ise 7 kişi (%2.4) ile Yüksek lisans olduğu saptanmıştır. Çalışmaya gönüllülük yapan işgörenlerin 172 kişi (58.5) ile en çok temsil edilenlerin beyaz yakalı olduğu saptanmıştır. Bu oranı 122 kişi ile (%41.5) Mavi yakalıların takip ettiği görülmektedir.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler ve Korelasyon Analizi Bulguları

DEĞİŞKENLER	ORT.	SS	1	2	3
1. Hiperaktivite/Dürtüsellik	2.27	.730	1		
2. Dikkat Eksikliği	1.93	.990	-.539**	1	
3. İşten Ayrılma Niyeti	3.08	1.114	.625**	-.728**	1

Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-kuyruklu).

Araştırma kapsamındaki bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. “Korelasyon katsayılarının yorumlanmasında $r < 0.40$ oranının zayıf, $r=0.40$ ila 0.59 oranlarının orta, $r=0.60$ ila 0.74 oranları iyi ve $r > 0.75$ ’den yüksek mükemmel olduğu referans aralığı olarak kabul edilerek; bulgular yorumlanmıştır” (Şencan, 2005: 279).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, hiperaktivite/dürtüsellik alt boyutunun dikkat eksikliği alt boyutuyla arasında orta düzeyde, negatif yönlü ilişki ($r= - .539$, $p<0.01$) olduğu saptanmıştır. Hiperaktivite/Dürtüsellik alt boyutunun işten ayrılma niyeti ile arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ilişki ($r= .625$, $p<0.01$) olduğu saptanmıştır. Dikkat eksikliği boyut ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü, iyi düzeyde ilişki ($r= - .728$, $p<0.01$) olduğu saptanmıştır.

Özetle; korelasyon analizi sonucu; işten ayrılma niyetinin dikkat eksikliği ile negatif, hiperaktivite ile pozitif ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Yani; hiperaktivite arttığında işten ayrılma niyeti artmakta, hiperaktivite azaldığında işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Ancak dikkat eksikliği arttığında işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Bu ilişkide ters bir korelasyon saptanmıştır.

Çalışmaya katılan gönüllü işgörenlerin DEHB’lerinin “düşüğe yakın orta aralığında” olduğu saptanmıştır. İşten ayrılma niyetlerinin nispeten daha yüksek olduğu ancak orta aralığa denk geldiği tespit edilmiştir. Böyle bir sonuç elde etme nedeni olarak, ölçeklerin kendini

değerlendirme ölçeği olmasından ötürü gönüllülerin tamamen objektif davranmadıkları ya da ortancaya tutulma eğilimi gösterdileri belirtilebilir. Aynı zamanda çalışmaya veri sağlayan gönüllülerin tanı alan ve almayan kişileri içermesinden ötürü sonucun bu şekilde elde edilmiş olabileceği yorumlanmaktadır. Standart sapma değeri küçüldüğü ölçüde katılımcıların faktörler açısından mutabık olduğu sonucu vurgulanabilir. Araştırmaya yönelik değerlere bakıldığında; mutabakat sağlanamadığı yorumu yapılabilir. Standart sapmaların yüksek ve ortalamaların düşük tespit edilme sebebi olarak; çalışmaya katılan gönüllülerin farklı iş kollarında ve örgüt yapı ve kültürlerinde çalışıyor olması hatta mavi ve beyaz yakalı çalışanların her birinin görüş farklılığından kaynaklanmış olabileceği yorumu yapılabilir. Hatta gönüllülerin kendileri hakkında olumsuz bilgi paylaşmaktan çekindiği ve kendilerini sakladıkları yorumu da yapılabilir. Etiketleme kaygılarının ve işveren gözünde yeterli olamama ya da yetkin işgören olmama kaygıları da bu sonuca ulaşmada etkili olabilmektedir.

Araştırmanın temel amacına yönelik bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkinin etki gücü ve etkileşiminin ayrıntılarına yönelik regresyon analizleri uygulanmıştır. Regresyon analizleri gerçekleştirilmeden, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı problemi test edilerek en yüksek VIF değerinin 10'dan küçük olduğu ve çoklu bağıntı olmadığı kontrol edilmiştir. Verilerde otokorelasyon olup olmadığına karar vermek adına DurbinWatson değerleri incelenip, değerlerin 1,5 ile 2,5 arasında dağıldığı, otokorelasyon olmadığı doğrulanmıştır. Eşvaryanslılık durumu da incelenerek regresyon hata terimlerinin varyansının sabit olduğu ve hata terimlerinin normale yakın dağıldığı saptanmıştır. Orhunbilge (2017) analizlere geçilmeden bu verilerin kontrol edilmesinin uygun bir yöntem olacağı bilgisini paylaşmaktadır.

Tablo 2. Regresyon Analizi (DEHB'nin İşten Ayrılma Niyetine Etkisi)

Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti			
Bağımsız Değişkenler:	β	t	p
Hiperaktivite/Dürtüsellik	.328	7.500	.000
Dikkat Eksikliği	-.551	-12.616	.000
R= .778 R² = .606 Adjusted R²= .603 F=223.838 p=.000			

Regresyon analizi (Tablo 2) sonuçları istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir. "R² değeri bağımlı değişkendeki (İşten Ayrılma Niyeti) değişimin ne kadarının bağımsız değişken (DEHB) tarafından açıklandığını gösterir bir değerdir" (Gürbüz ve Şahin, 2016: 275). Bu bilgi doğrultusunda R² değeri yorumlandığında; işten ayrılma niyetindeki % 60'lık değişimin bağımsız değişkene bağlı olduğu belirtilmektedir. "Düzeltilmiş R² değeri bağımlı değişkendeki (İAN) varyansın ne kadarının bağımsız değişken (DEHB) tarafından açıklandığını temsil ettiği bilinmektedir. "Modelin anlamlılık değeri (Sig.) 0.05 değerinden ne kadar küçük ise, regresyon modelinin bağımlı değişkendeki varyansın o kadar iyi açıklandığını göstermektedir". (Gürbüz ve Şahin, 2016: 275) Tablodaki verilere göre regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı (p=.000) bulunmuştur. β değerleri incelendiğinde her iki alt boyutun da etki gücü olduğu görülmektedir. Bağımlı ile bağımsız değişken arasındaki ilişkide hiperaktivite/dürtüsellik etkisinin %32 olduğu saptanmıştır. Dikkat eksikliği alt boyutunun etki gücünün ise % 55 olduğu tespit edilmiştir. Bu etkileşimde dikkat eksikliğinin etki gücünün daha fazla olduğu saptanmıştır. Özetle; işten ayrılma niyetini dikkat eksikliği daha fazla etkilemektedir. Bu sonuca göre H_1 ve H_2 hipotezlerinin desteklendiği tespit edilmiş olup, hipotezler kabul edilmiştir.

Araştırmanın H_3 hipotezine yönelik fark testleri (t-test ve Anova) gerçekleştirilmiştir. Tek yönlü varyans analizi (Anova) ve çoklu karşılaştırma testleri (post-hoc) (Tukey, Scheffe ve Tamhane) Anova analizlerinde homojenlik sağlanamayan koşullarda "Welch ve Brown-Forsythe testleri" kullanılarak farklılık Tek yönlü varyans analizi (Anova) ve çoklu karşılaştırma testleri (post-hoc) (Tukey, Scheffe ve Tamhane) Anova analizlerinde analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizler vasıtasıyla elde edilen sonuçlara göre;

Gönüllülerin "cinsiyetlerine" göre yapılan t-testi analizi sonuçlarına göre, cinsiyetlere göre hiperaktivite/dürtüsellik farklılık göstermektedir. [$t(292) = -10.257, p = .000$] Hiperaktivite/Dürtüsellik en fazla erkek işgörenler tarafından gösterilmektedir ($\bar{X}: 2.76$ SS: .518) Dikkat eksikliği ile cinsiyet arasında farklılık tespit edilmemiştir [$t(292) = -1.463, p = .144$]. İşten ayrılma niyetinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$t(292) = 3.234, p = .001$] ortalamalar incelendiğinde ($\bar{X}: 3.24$ SS: .950) kadın işgörenlerin işten ayrılma niyeti daha fazla gösterdiği saptanmıştır.

Gönüllülerin "medeni durumlarına" göre yapılan t-testi analizi sonuçları; hiperaktivite/Dürtüsellik alt boyutu ve işten ayrılma niyeti farklılık göstermektedir. hiperaktivite/Dürtüsellik [$t(292) = -8.518, p = .000$] en fazla evli işgörenler tarafından ($\bar{X}: 2.67$ SS: .554) sergilenmektedir. İşten ayrılma niyeti alt boyutunun medeni duruma göre farklılık gösterdiği saptanmıştır [$t(292) = 3.864, p = .000$] ortalamalar incelendiğinde en fazla bekar ($\bar{X}: 3.28$ SS: .962) işgörenlerin bu niyeti gösterdiği saptanmıştır.

Gönüllülerin "pozisyonlarına" göre yapılan t-testi analizi sonuçları hiperaktivite/Dürtüsellik ve işten ayrılma niyeti alt boyutu ile farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan t-testi analizi sonuçları; işgörenlerin pozisyonlarına göre hiperaktivite/dürtüsellik [$t(292) = 9.728, p = .000$] en fazla mavi yakalı işgörenler tarafından ($\bar{X}: 2.70$ SS: .568) sergilenmektedir. İşten ayrılma niyeti alt boyutunun pozisyona göre farklılık gösterdiği saptanmıştır [$t(292) = -3.062, p = .002$] ortalamalar incelendiğinde en fazla beyaz yakalı ($\bar{X}: 3.24$ SS: .968) işgörenlerin bu niyeti gösterdiği saptanmıştır.

"Eğitim durumu"na yönelik gerçekleştirilen fark testi, farklılık olduğunu kanıtlamaktadır. Anova testi aracılığıyla elde edilen veriler, hiperaktivite/Dürtüsellik [$F_{3,290} = 415.309, p = .000$] ile farklılık olduğunu göstermektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}: 3.50$ SS: .000) lise mezunu işgörenlerin en fazla, ($\bar{X}: 1.16$ SS: .000) önlisans mezunlarının da en az yaşadığı saptanmıştır. Dikkat Eksikliği ile eğitim arasında da farklılık tespit edilmiştir [$F_{3,290} = 148.892, p = .000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}: 3.44$ SS: .000) önlisans mezunu işgörenlerin en fazla, ($\bar{X}: 1.22$ SS: .000) lise mezunlarının da en az yaşadığı saptanmıştır. İşten ayrılma niyetinin eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır [$F_{3,290} = 85.640, p = .000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}: 5.00$ SS: .000) lise mezunu işgörenlerin en fazla ($\bar{X}: 2.00$ SS: .000) önlisans mezunlarının da en az niyeti gösterdiği saptanmıştır.

"Yaş" durumuna yönelik gerçekleştirilen analizlere göre, değişkenlerin farklılaştığı saptanmıştır. Anova testi sonucuna göre; yaş ile hiperaktivite/dürtüsellik arasında farklılık tespit edilmiştir [$F_{4,289} = 31.186, p = .000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}: 3.21$ SS: .644) en fazla 36-45 yaş dilimine denk gelen işgörenlerin yaşadığı ve en az 46-55 yaş ($\bar{X}: 1.72$ SS: .962) dilimine denk gelen işgörenlerin yaşadığı saptanmıştır. Dikkat eksikliği ile yaş arasında da fark tespit edilmiştir [$F_{4,289} = 4.603, p = .001$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}: 2.23$ SS: .359) en fazla 56 yaş ve üstünün yaşadığı ancak en az 36-45 yaş ($\bar{X}: 1.47$ SS: .640) diliminin yaşadığı saptanmıştır. İşten ayrılma niyeti ile yaş arasında da fark tespit edilmiştir [$F_{4,289} = 67.491, p = .000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}: 4.54$ SS: .867) en fazla 36-45 yaş dilimine denk gelen işgörenlerin yaşadığı ve en az 56 yaş ve üstü işgörenlerin ($\bar{X}: 2.00$ SS: .000) dilimine denk gelen işgörenlerin yaşadığı saptanmıştır.

“Kıdem” durumuna yönelik gerçekleştirilen analizlere göre, değişkenlerin her biri ile fark olduğu saptanmıştır. Kıdem ile hiperaktivite/dürtüsellik arasında farklılık tespit edilmiştir [$F_{4,289}=151.067$, $p=.000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında en fazla 10-12 yıllık kıdeme sahip işgörenlerin olduğu ($\bar{X}:2.51$ SS: 1.010) ve en az 7-9 yıl kıdeme sahip ($\bar{X}:2.51$ SS: 1.010) işgörenlerin hiperaktivite sorunu yaşadığı tespit edilmiştir. Dikkat eksikliği ile kıdem arasında da fark tespit edilmiştir [$F_{4,289}=353.238$, $p=.000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında ($\bar{X}:3.44$ SS: .000) en fazla 1-3 yıl kıdeme sahip işgörenlerin yaşadığı ancak en az 4-6 yıl $\bar{X}:1.00$ SS: .033) ile 7-9 yıl kıdeme sahip işgörenlerin ($\bar{X}:1.00$ SS: .000) yaşadığı saptanmıştır. Son değişken olan işten ayrılma niyeti ile kıdem arasında da fark tespit edilmiştir [$F_{4,289}=69.084$, $p=.000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında en fazla 4-6 yıllık kıdeme sahip işgörenlerin olduğu ($\bar{X}:4.00$ SS: .000) ve en az 7-9 yıl kıdeme sahip ($\bar{X}:2.00$ SS: .000) işgörenlerin ve aynı ortalama değerine sahip 1-3 yıl kıdeme sahip ($\bar{X}:2.00$ SS: .000) işgörenlerin niyeti gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın H_3 hipotezine yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre; değişkenlerin bazı alt boyutlar bazında demografik özelliklere bağlı farklılık gösterdiği tespit edilip, dikkat eksikliğine yönelik geliştirilen H_{3a} , H_{3c} , H_{3e} reddedilmiştir, H_{3b} , H_{3d} , H_{3f} , alt hipotezleri kabul edilmiştir. H_4 hipotezine yönelik yani; Hiperaktivite bozukluğu ile demografik değişkenler arasındaki farkın analiz edilmesine yönelik gerçekleştirilen testler sonucu farklılık saptanmıştır. H_{4a} , H_{4b} , H_{4c} , H_{4d} , H_{4e} , H_{4f} kabul edilmiştir. H_5 yani İşten ayrılma niyeti demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır hipotezine yönelik gerçekleştirilen fark analizleri sonucuna göre her bir alt boyut bazında farklılaşma tespit edilmiştir. H_{5a} , H_{5b} , H_{5c} , H_{5d} , H_{5e} , H_{5f} kabul edilmiştir.

TARTIŞMA

Gerçekleştirilen analizler sonucu; korelasyon analizine göre işten ayrılma niyetinin dikkat eksikliği ile negatif, hiperaktivite ile pozitif ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Yani; hiperaktivite arttığında işten ayrılma niyeti artmakta, hiperaktivite azaldığında işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Ancak dikkat eksikliği arttığında işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Bu ilişkide ters bir korelasyon saptanmıştır. Hiperaktivite yaşayan bireylerin bir işe odaklanma problemi yaşadığını gösteren araştırmalar ulusal ve uluslararası alan yazında mevcuttur. DEHB bireylerde; oldukları yerde volta atarcasına yürüme isteği doğuran, iç huzursuzluklarından kaynaklı ofis işlerine katlanma gücünü yaratan, sonuçlarını düşünmeden davranış sergilemeyi tetikleyen, dakik olamama, huzursuz uyku, dikkat dağınıklığı ve dinleme gücünü” (Kooij vd., 2019: 19) gözlemlenen bir rahatsızlıktır. Bu gibi sıkıntılar bireylerde performans düşüklüğü, iş tatmini düşüklüğü buna bağlı işten ayrılma isteği doğurmaktadır. Bu araştırmalarda da belirtilen sonuçlarla uyumlu bir sonuç bulgulanmıştır. DEHB’in devam ettiği yetişkinler için eğitim zorlukları da devam eder (Barkley, 2002). Bir araştırmada normal popülasyona göre, DEHB’li bireylerin başarı algılarının daha düşük olduğu saptanmıştır (Doğan vd., 2008). Dikkatlerindeki zayıflık bu bireylerin akademik/mesleki yaşamlarındaki işlevselliği düşürmektedir (Taner vd., 2007). Yani, çocuklukta DEHB, bireylerin yetişkinlik dönemindeki mesleki ve eğitim hayatını olumsuz yönde etkilemeye devam eder (Taner vd., 2007). DEHB’li bireyler daha düşük sosyo-ekonomik düzeye sahiptirler, işsizlik oranları daha yüksektir ve daha düşük yaşam kaliteleri vardır (Able vd., 2007). Erişkin dönemde DEHB’e sahip olmak iş kazası yaşama riskini arttırmaktadır (Doğanlı, 2015). Bu araştırmalarla yine benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gerçekleştirilen analizler sonucu; korelasyon analizine göre işten ayrılma niyetinin dikkat eksikliği ile negatif, hiperaktivite ile pozitif ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Yani; hiperaktivite arttığında işten ayrılma niyeti artmakta, hiperaktivite azaldığında işten ayrılma

niyeti azalmaktadır. Ancak dikkat eksikliği arttığında işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Bu ilişkide ters bir korelasyon saptanmıştır.

Bağımlı ile bağımsız değişken arasındaki ilişkide hiperaktivite/dürtüsellik etkisinin %32 olduğu saptanmıştır. Dikkat eksikliği alt boyutunun etki gücünün ise % 55 olduğu tespit edilmiştir. Bu etkileşimde dikkat eksikliğinin etki gücünün daha fazla olduğu saptanmıştır. Özetle; işten ayrılma niyetini dikkat eksikliği daha fazla etkilemektedir.

Demografik değişkenlere yönelik geliştirilen hipotezlerin Anova ve t-testi sonuçları; Hiperaktivite/Dürtüsellik alt boyutunun en fazla erkek, evli, mavi yakalı, önlisans mezunu 36-45 yaş dilimine denk gelen, 10-12 yıllık kıdeme sahip işgörenler olduğu saptanmıştır. Bir diğer alt boyut olan dikkat eksikliğinin ise en fazla önlisans mezunu, 55 yaş ve üstü, 1-3 yıllık kıdeme sahip olan işgörenler olduğu saptanmıştır. Bu alt boyut bazında cinsiyete yönelik fark tespit edilmemiştir. İşten ayrılma niyetinin ise en fazla kadın, bekâr, beyaz yakalı, lise mezunu, 36-45 yaş dilimine denk gelen ve 1-3 yıllık kıdeme sahip işgörenler tarafından niyetin gösterildiği saptanmıştır.

Betimleyici istatistikler incelendiğinde, gönüllü işgörenlerin DEHB'lerinin "düşüğe yakın orta aralığında" olduğu saptanmıştır. İşten ayrılma niyetlerinin nispeten daha yüksek olduğu ancak orta aralığa denk geldiği tespit edilmiştir. Böyle bir sonuç elde etme nedeni olarak, ölçeklerin kendini değerlendirme ölçeği olmasından ötürü gönüllülerin tamamen objektif davranmadıkları ya da ortancaya tutulma eğilimi gösterdikleri belirtilebilir. Aynı zamanda çalışmaya veri sağlayan gönüllülerin tanı alan ve almayan kişileri içermesinden ötürü sonucun bu şekilde elde edilmiş olabileceği yorumlanmaktadır. Standart sapma değeri küçüldüğü ölçüde katılımcıların faktörler açısından mutabık olduğu sonucu vurgulanabilir. Araştırmaya yönelik değerlere bakıldığında; mutabakat sağlanmadığı yorumu yapılabilir. Standart sapmaların yüksek ve ortalamaların düşük tespit edilme sebebi olarak; çalışmaya katılan gönüllülerin farklı iş kollarında ve örgüt yapı ve kültürlerinde çalışıyor olması hatta mavi ve beyaz yakalı çalışanların her birinin görüş farklılığından kaynaklanmış olabileceği yorumu yapılabilir. Hatta gönüllülerin kendileri hakkında olumsuz bilgi paylaşmaktan çekindiği ve kendilerini sakladıkları yorumu da yapılabilir. Etiketlenme kaygılarının ve işveren gözünde yeterli olamama ya da yetkin işgören olmama kaygıları da bu sonuca ulaşmada etkili olabilmektedir.

DEHB çocuklukta başlayan, erişkinlikte devam eden, bireyin sosyal, akademik ve iş yaşamını olumsuz etkileyen nöropsikiyatrik bir bozukluk olarak tanımlanır. Birçok konuyla da olan ilişkisi açıklanmıştır. Kendine güven kaybı, iş ve okul başarısında düşüklük, intihar girişimi, şiddet ve bağımlılık ve benzeri gibidir. Çalışma yaşamına dahil olmuş bir erişkin için ilgili konular göz önünde bulundurulunca, çalışma yaşamında var olabilme sorunları yaşayabilecekleri tahmin edilmektedir. Akademik başarılarında düşüklük olabileceği belirtilmektedir. Buna bağlı aktif çalışma yaşamında pozisyon olarak düşük kademeli işlerde çalışabilmektedirler. Bu işler üretim hattında birbirine bağlı ve takip gerektiren işler olmaktadır. Ancak DEHB'li bireyler bu noktalarda sıkıntı yaşayan kimselerdir. Bu nedenle rahatsızlıklarından utanç duymamalı, ötekileşme korkusuyla DEHB tanılı olduklarını çalışma yaşamında saklamamalıdır. Aynı zamanda İK departmanlarında çalışan profesyonellere de konu hakkında bilinçli davranma, doğru kişiyi doğru işe seçme ve aynı motivasyonla çalıştırabilmek görevi düşmektedir. İş tasarımı modelleriyle gerek rotasyon gerek iş basitleştirme vasıtasıyla dönüşüm ve değişim aracılığıyla DEHB'li bireylerin sevdikleri işler dahilinde dikkat bozukluğu yaşamadıkları bilgisinin bilinciyle aktif çalışma hayatının içinde kalmalarına destek olunmalıdır. Bu araştırma daha önce bizzat gerçekleştirilen DEHB'nin örgütsel bağlılığa etkisi çalışmasından elde edilen sonuçlar doğrultusunda planlanmıştır. Daha önce gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre erişkin DEHB'liler örgütlerine bağlılık gösterebilmektedir. Ancak bu bağlılığı hayatlarını sürdürülebilmek, ailelerine bakabilmek zorunluluğu bilinciyle göstermektedirler. Bu nedenle zaman zaman işte

bunalma, yılgınlık, ayrılma niyeti gösterme eğiliminde oldukları bilgilerinden yola çıkılarak dikkat eksiliğinin mi yoksa hiperaktivitenin mi bu ilişkide etkili olabileceği araştırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Able, L. S., Johnston, A. J., Adler, A. L. and Swindle, W. R. (2007). Functional and psychosocial impairment in adults with undiagnosed ADHD. *Psychological Medicine*, 37, 97-107.

Barkley, R. A. (2002). Major life activity and health outcomes associated with attention deficit/hyperactivity disorder. USA: *The Journal of Clinical Psychiatry*, 63(12), 10-15.

Baron, R.M., and Kenny, D.A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. USA: *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6) 1173- 1182.

Biederman, J., Faraone, S.V., Milberger, S., Curtis, S., Chen, L., Marrs, A., Ouellette, C., Moore, P. and Spencer, T. (1996). Predictors of persistence and remission of ADHD: Results from a four-year prospective follow-up study of ADHD children. USA: *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35:343–351.

Biederman, J., Faraone, S.V., Monuteaux, M., Spencer, T., Wilens, T., Bober, M. and Cadogen, E. (2004). Gender effects of attention deficit hyperactivity disorder in adults, revisited. *Biological Psychiatry*, 55:692–700.

Biederman, J., Milberger, S., Faraone, S.V., Kiely, K., Guite, J., Mick, E. and Ablon, S., (1995). Family-environment risk factors for attention deficit hyperactivity disorder: A test of Rutter's indicators of adversity. *Archives of General Psychiatry*, 52:464 –470.

Biederman, J., Faraone, S.V., Spencer, T., Wilens, T., Norman, D., Lapey, K. A., Mick, E., Lehman, B.K. and Doyle, A. (1993). Patterns of psychiatric comorbidity, cognition, and psychosocial functioning in adults with attention deficit hyperactivity disorder. USA: *The American Journal of Psychiatry*, 150:1792–1798.

Biederman, J., Faraone, S.V., Spencer, T., Wilens, T., Mick, E., and Lapey, K.A. (1994). Gender differences in a sample of adults with attention deficit hyperactivity disorder. *Psychiatry Research*, 53:13–29.

Brown, T. E. (2000). Attention-deficit disorders and comorbidities in children, adolescents, and adults. USA: American Psychiatric Publishing, Inc.

Coşkun, F., Tamam, L. ve Demirkol, M. E. (2020). Erişkin Tip Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunda Kronotip ve Klinik Özellikler. *Dicle Tıp Dergisi*, 47(2), 312-323.

Doğan, S., Öncü, B., Varol-Saraçoğlu, G. ve Küçükgöncü, S. (2009). Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Kendi Bildirim Ölçeği (ASRS-v1.1): Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10:77-87.

Doğan, S., Öncü, B., Saraçoğlu- Varol, G. ve Küçükgöncü, S. (2008). Üniversite öğrencilerinde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirti sıklığı ve belirti düzeyi ile ilişkili gelişimsel, akademik ve psikolojik etmenler. *Türkiye'de Psikiyatri*, 10(3), 109-115.

Doğanlı, O. S. (2015). Acil servise iş kazası nedeniyle başvuran hastalarda dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ilişkisinin değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

- Ercan, E. S. (2016). *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Faraone, S.V., Perlis, R.H., Doyle, A.E., Smoller, J.W., Goralnick J, Holmgren, M. A, and Sklar, Pamela. (2005). Molecular genetics of attention deficit hyperactivity disorder. *Biological Psychiatry*, 57:1313–1323.
- Faraone, S.V., Sergeant, J., Gillberg, C., and Biederman, J. (2003). The worldwide prevalence of ADHD: Is it an American condition? *World Psychiatry*, 2:104 –113.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Labrague, L. J., Mcenroe-Petitte, D. M., Gloe, D., Tsaras, K., Arteché, D. L. and Maldia, F. (2017). Organizational Politics, Nurses' Stress, Burnout Levels, Turnover Intention and Job Satisfaction, *International Nursing Review*, 64 (1), 109-116.
- Mobley, W. H., Griffeth, R. W., Hand, H. H., and Meglino, B. M. (1979). Review and conceptual analysis of the employee turnover process. USA: *Psychological Bulletin*, 86(3), 493–522.
- Orhunbilge, N. (2017). *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Öztürk, M. O. (1994). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Shekim, W.O., Asarnow, R.F., Hess, E., Zaucha, K. and Wheeler, N. (1990). A clinical and demographic profile of a sample of adults with attention deficit hyperactivity disorder, residual state. *Comprehensive Psychiatry*, 31:416-425.
- Taner, E., İlhan, M. N., Taner, Y., Bakar, E. E. ve Şenlik, Z. B. (2007). Tıp fakültesi altıncı sınıf öğrencilerinde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu yaygınlığı ve eğitim hayatı üzerine etkileri. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(2), 59-62.
- Tett, R. P., and Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on meta-analytic findings. USA: *Personnel Psychology*, (46), 259-293.
- Tınaz, D. (2004). Ergen ve Yetişkinde ADHD- Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 195-206.
- Turhan, Ö. (2019). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2),129-145.
- Wayne, S.J., Shore, L.M. and Liden, R.C. (1997). Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange: A Social Exchange Perspective. *Academy of Management Journal*, 40, 82-111.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Çil Turşusu Üzerine Nitel Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Karaman, e-posta: alisen.gastronomi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4310-362X>

Kenan DAL, Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, e-posta: kenandal03@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5571-472X>

Öz

Bu çalışmada Almus yöresine ait geleneksel bir lezzet olan çil turşusunun kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Tokat-Almus yöresi verimli toprakları sayesinde tarımsal alanda gelişmiş, bu durum kendine özgü zengin bir mutfak kültürü oluşturmuştur. Bu yörede yaşayan insanlar bitkilerin kendisi için faydalı olanlarını seçmiş hatta kıtlık ve yokluk zamanlarında bu bitkilerden sıklıkla yararlanmışlardır. Şeker pancarı yetiştiriciliğinin yaygın olduğu Tokat Almus yöresinde yapılan bu araştırma çil turşusu üzerinedir. Çalışmada nitel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Görüşme yapılan gönüllü katılımcılar Tokat Almus ilçesindeki 65 yaş ve üzeri 8 kadın, 2 erkekten oluşmaktadır. Çil turşusu şeker pancarı hasadı zamanında şeker pancarının ortasındaki 3-5 taze yaprak alınarak yapılmaktadır. Çil turşusunun yöre dışında bilinirliği çok düşüktür. Bunun için literatüre kazandırılması önem arz etmektedir. Şeker pancarının ve daha birçok bitkinin atık olarak bilinen kısımlarının mutfakta değerlendirilmesi ile gıda israfının önüne geçilerek ülke ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte bu ürünlerin mutfakta kullanımını teşvik etmek amacıyla şeker pancarı yaprağı vb. ürünlerin besin değeri ve insan sağlığına faydası ile ilgili çalışmalar yapılması önerilmektedir. Yöresel bir lezzet olarak çil turşusunun coğrafi tescilinin alınabilmesi ve tanıtımı için ilgili paydaşların iş birliği içinde çalışmalar yapmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yöresel Mutfak, Kültür, Turşu, Şeker Pancarı, Çil, Almus.

Makale Gönderme Tarihi: 27.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 13.03.2023

Önerilen Atıf:

Şen, A. ve Dal, K. (2023). Çil Turşusu Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 398-409.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(3): 398-409. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1191](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1191)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

A Qualitative Research On Çil Pickle

Assistant Prof. Dr. Ali ŞEN, Karamanoğlu Mehmetbey University, School of Applied Sciences
Karaman, e-mail: alisen.gastronomi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4310-362X>

Kenan DAL, MSc. Student, Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences,
Karaman, e-mail: kenandal03@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5571-472X>

Abstract

In this study, it is aimed to record a traditional flavor of the Almus region, Çil pickle. Thanks to its fertile lands, the Tokat-Almus region has developed in the agricultural field, and this has created a rich cuisine culture of its own. The people living in this region have chosen the plants that are beneficial for themselves, and they have often benefited from these plants in times of famine and lack. This research, which was carried out in the Tokat Almus region, where sugar beet cultivation is common, is on pickled Çil. Qualitative data analysis technique was used in the study. Volunteer participants interviewed consist of 8 women and 2 men aged 65 and over in Tokat Almus district. Çil pickled is made by taking 3-5 fresh leaves in the middle of the sugar beet at the time of sugar beet harvest. The awareness of Çil pickled outside the region is very low. For this, it is important to bring it to the literature. By using the parts of sugar beet and many other plants known as waste in the kitchen, it will also contribute to the country's economy by preventing food waste. However, in order to encourage the use of these products in the kitchen, sugar beet leaf etc. It is recommended to carry out studies on the nutritional value of products and their benefits to human health. It is thought that it would be appropriate for the relevant stakeholders to work in cooperation for the geographical registration and promotion of pickled Çil as a local flavor.

Keywords: Local Cuisine, Culture, Pickles, Sugar Beet, Almus.

Received: 27.01.2023

Accepted: 13.03.2023

Suggested Citation:

Şen, A. ve Dal, K. (2023). A Qualitative Research On Çil Pickle, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 398-409.

GİRİŞ

Şeker pancarının keÇi M.Ö 400'lere dayanmakla birlikte asıl baŐlangıŐ noktası Orta doğuda, Dicle ve Fırat nehirleri civarı olduğu kabul edilmektedir. Şeker pancarı ilk olarak Alman kimyacı Andreas Sigismund Marggraf tarafından 1747 yılında Şeker kaynağı olarak keŐfedilmiŐtir. Marggraf'ın Fransız oğrencisi Carl Achard dđnyanın ilk pancar Şekeri fabrikasını 1802 yılında AŞağı Silezya'da kurmayı baŐarmıŐtır (Eyüpoğlu, 1967: 14). Tđrkiye'de ise ilk Şeker üretimi 26 Kasım 1926 yılında Alpullu Şeker Fabrikası'nda gerŐekleŐtirilmiŐtir (Özer, 2021: 102).

Ülkemizde dört mevsim yaŐandđđ için Şeker pancarı birÇok bölgemizde yetiŐmektedir. Tokat Almus yöresinde de Şeker pancarı yetiŐtiriciliđi yaygın durumdadır. Karadeniz'in doğal güzelliğinden nasibini almış Almus ilçesi Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Tokat iline 36 km uzaklıkta olan ilÇe 5.212 merkez nüfusuna, 27.370 genel nüfusa sahiptir. 857,2 km² yüz ölçüme, 832 rakıma sahip Almus ilçesinin doğusunda ReŐadiye ilçesi, batısında Tokat ili, kuzeyinde Niksar ilçesi, güneyinde Sivas ili yer almaktadır. Turizm planlaması sayesinde doğal alabalık yetiŐtiriciliđi yapılan ve birÇok alabalık tesisine sahip olan Almus baraj gölü Tđrkiye'de Öok ender bir yapıya sahiptir. Doğal göl manzarasına sahip kıyı turizmiyle orman evleri, gemi turları, ATV turları gibi aktiviteleri bünyesinde barındırmaktadır. Mevcut alanların iÇerisinde %31,77 tarımsal kullanım alanına sahip olan Almus ilçesindeki verimli topraklar baraj gölünün altında kalarak eski üretim potansiyelini kaybetmiŐ durumdadır (Yeşil ve Yılmaz, 2013: 63).

Şeker pancarının ekimi ve hasadı Endüstri ve Sanayi Devrimi öncesinde yöre halkı tarafından imece usulü yapılmaktaydı. Bununla birlikte imece usulü ile yapılan işlerin sonunda pancarın kullanılabilir kısımları ÖalıŐanlara hediye olarak dağıtıldığı bildirilmiştir. Bu durum Şeker pancarının kültürel bir etkileşim aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Akbaba ve Öetinkaya, 2020: 13). Gıdaya ulaşmanın zor olduğu zamanlarda yiyecekler, israf edilmeme amacıyla farklı teknikler ile hazırlanarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Şeker pancarının genellikle gövdesinin kullanılmasına rağmen baş ve yaprak kısımları da Almus yöre halkı tarafından uzun zamandan beridir tüketildiği bilinmektedir. Tüketim Şekli incelendiğinde ise genellikle turşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeker pancarının hasadı sırasında temin edilen yaprakları tuz, limon suyu, kırmızıbiber eklenerek taze tüketildiği gibi turşusu kurulus kış yiyeÖi olarak da saklanmaktadır. Turşusu yapılan yapraklar yemeğin yanında iştah açıcı ve hazmı kolaylaŐtırıcı olarak garnitür Şeklinde tüketilmektedir (CanbaŐ ve Fenercioğlu, 1984: 279; Tamang, 2010: 165). Almus yöresel mutfağında sıklıkla tüketilen Öil turşusu bölgeye gelen ziyaretÖilere ve turistlere de ikram edilmektedir. Şekil 1'de görüldüğu üzere Şeker pancarının ortasında 3-5 taze dal bulunmakta ve bu kısmına "Öil" denilmektedir.

Şekil 1. Şeker Pancarı

Kaynak: www.evrimagaci.com.tr.

Günümüzde doğal ve katkısız ürünlere olan talep artışı turşu tüketiminin de artmasına sebep olmuştur. Turşu laktik asit fermantasyonunun gerŐekleŐtiđi önemli bir gastronomik üründür. İnsanlar tarafından sıklıkla tüketilen fermente gıdaların doğal florasında bulunan laktik asit bakterileri starter kültür olarak kullanıldığı gibi ekzopolisakkarit üretmekte ve probiyotik

özellik göstermektedir. Fermantasyon doğal gıdalara yeni aroma ve tatlar kattığı gibi bozulmalara sebep olan organizmaların gelişmelerini önleyerek ham materyallerin raf ömrünü uzatmaktadır (Tokatlı vd., 2012: 73).

Bu çalışma ile Almus ilçesinin geleneksel lezzetlerinden biri olan ve yakın ilçelerde de uzun zamandır tüketilen çil turşusunun hazırlanma aşamalarının ve tüketim alanlarının incelenerek kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

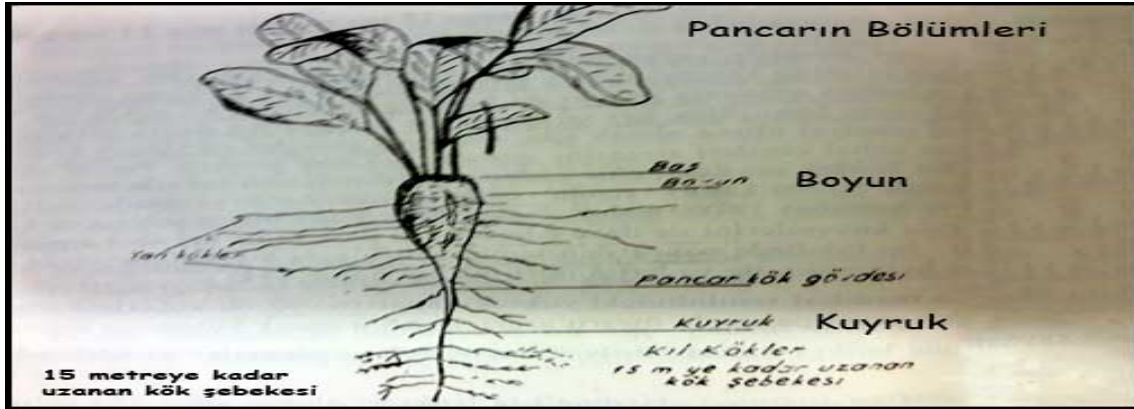
Turizm destinasyonu kavramı; turizm olayının gerçekleştiği yer anlamına gelen, turizm ürünlerin sunulduğu bir coğrafi bölgeyi ifade etmektedir (Türkay, 2014: 1). Destinasyondaki var olan çekicilikler o bölgenin turizm endüstrisinin gücünü oluşturmaktadır. Turistlerin hafızasında destinasyon tercihini etkileyen cazibe unsurları arasında; ulaşım olanakları, eğlence olanakları, sağlık olanakları, konaklama imkânı ve mutfak kültürü sayılabilmektedir (Gürbüz, 2005: 77; Pekiyan, 2008: 7).

Destinasyonların sahip olduğu cazibe unsurlarından birisi de yöresel mutfak olup bu da yöresel mutfağı son zamanlarda turizm hareketliliği içinde önemli bir konuma getirmektedir (Rand vd., 2003: 98). Bir bölgede veya destinasyonda yaşayan yerli halkın tarih boyunca yiyecek ve içecek hazırlamada kullandığı yöntem ve tekniklerin yanında; üretim ve tüketim ile ilgili uyguladığı alışkanlıklar, gelenekler ve faaliyetler yerel kültürün temel ögesi niteliğindedir. Yemek yeme sadece karın doyurma ihtiyacı değil aynı zamanda bölgeyi ziyaret eden turistlerin yerel kültürü tanıma unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2016: 27). Destinasyonu ziyaret eden turistlerin bölgeyi daha iyi tanıma isteği bölgenin gıda ürünlerini ve mutfak özelliklerini bir araç haline getirmiştir. Destinasyon bölgesindeki yiyeceklere artan bu ilgi turistleri motive etmekte ve bölgenin çekiciliğini arttırmaktadır (Lopez ve Martin, 2006: 166).

Yemek olgusu kültür ve kimlikle birlikte toplumun maddi ve manevi unsurlarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Bundan dolayı yöresel mutfak dendiğinde destinasyon bölgesinde yetiştirilen ürünler ve toplumun maddi unsurları birlikte değerlendirilmektedir. Geçmişten günümüze zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Tokat mutfağı bölgede yetiştirilen tarım ürünlerinden etkilenmiştir. Sentez bir yemek kültürüne sahip olan Tokat'ta yetiştirilen ürünlerin çeşitliliği evlerin mutfaklarına da yansımıştır. Geleneksel evlerin mutfakları kullanım alanı itibariyle evin en geniş odası konumundadır. Kalabalık ailelerin oturma odası olarak da kullandığı mutfakta besin hazırlama, pişirme ve saklama alanları ayrı ayrı oluşturulmuştur. Bölgede yetiştirilen tarım ürünlerinin kurutulmuş, konserve ve salamura halleri halk arasında "işevi" veya "akşana" denilen mutfakta veya ayrı bir ambarda saklanmaktadır. Tokat Almus bölgesinde yetiştirilen şeker pancarının yaprak ve dallarının turşu olarak değerlendirilmesi destinasyon bölgesinin yöresel mutfak kültürüne zenginlik katmıştır (Sağır, 2012: 2680).

Şeker Pancarı İçeriği ve Kullanım Alanı

Türü *B. Vulgaris Var. Saccharifera* olan şeker pancarı Şekil 2'de görüldüğü gibi baş, boyun, gövde ve kuyruktan oluşmaktadır. Şeker pancarından elde edilen, kimyasal olarak sakkaroz olarak da isimlendirilen pancar şekeri; glukoz ve früktoz molekülünün bir araya gelmesinden meydana gelmektedir (Eyüpoğlu, 1967: 14).

Şekil 2. Şeker Pancarı Bölümleri

Kaynak: www.alpullu.com.tr

Endüstri bitkileri içerisinde katma değeri yüksek olan Şeker pancarının kullanım alanı çok geniŐtir. Şeker pancarı iŐlendikten sonra Şekeri alınan pancardan kalan küspe (posa) hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Şeker fabrikasyonundan sonra bir miktar Şeker iÇeren kısmı olan, bazı maddeler iÇeren ve melas olarak ifade edilen son Őurup ise kömür sanayi, hayvan yemi, alkol ve maya üretiminde de kullanılmaktadır (Eyüpoğlu, 1967: 17). Şeker pancarı insanların en önemli besin kaynağı olan Őekerin yanında melas, alkol, maya, antibiyotik ve biyoetanol gibi birçok ürünün ham maddesini oluŐurmaktadır (Sunulu ve Dumrupınar, 2020: 1). Şeker pancarı mayalar tarafından fermente edilen yüksek oranda sakkaroz iŐermekte olup, etanol üretimi için önemli bir kaynaktır. Mısır ve Şeker kamıŐından elde edilen biyoetanol yerine Şeker pancarından elde edilen biyoetanolün sera gazı etkisi daha düşüktür. Şeker pancarından geriye kalan yan ürünler, biyoyakıt üretimi için büyük miktarda biyokütle sağlamaktadır. Bundan dolayı Şeker pancarı biyoyakıt üretimi için ekonomik olarak yüksek verimli bir tarım ürünüdür (Bukvic vd., 2008: 576; Duraisam vd., 2017: 225).

Şeker Pancarı Yaprağı Besin İŐeriđi ve Sindirimi

Şeker pancarının tarlada kalan yaklaşık 8 kg kuru veya taze baş ve yaprak formuna uygulanan besin iŐeriđi analizinde 1.824 mg karbon (C), 0.112 mg azot (N) olduğu tespit edilmiştir (Essich, vd., 2020: 4). Şeker pancarı yaprağının doğal formuna uygulanan incelemede yaklaşık besin iŐeriđi olarak sırasıyla: Kuru madde (%13-17), ham protein (%2.8), sind.ham protein (%2.1), ham selüloz (%1.9), ham yağ (%0.4), ham kül (%4.0), azotsuz öz maddeler (%8.2), karoten (%0.96), oksalik asit (%0.29), niŐastaya eŐdeđer madde (10.8) bulunmaktadır. Silajı yapılmış Şeker pancarı yapraklarında ortalama %1.99 kalsiyum (Ca), % 0.24 fosfor (P) bulunduğu, potasyum (K) ve magnezyum (Mg) iŐeriđinin de yüksek olduğu bildirilmiştir (Ak ve Uzatıcı, 2001: 97).

Canlı kalan laktik asit bakterileri sindirim sistemine geçerek probiyotik fonksiyonlarda bulunmaktadır. Probiyotik terimi genellikle organizmaların sağlığını koruyan mikroorganizmaları ifade ederken kullanılır (Şanlıbaba ve Sungur, 2009: 678). Probiyotikler patojen organizmaları inhibe ederek antibiyotik kullanımına alternatif olması, kolonik kanserojen organizmaların sentezlenmesini sağlayan intestinal bakteriyel enzimleri inhibe etmesi, sindirime katkı sağlaması, çözünmüŐ organik materyallerin doğrudan alınmasına yardımcı olması sayesinde vücut direncini artırması, insan ve hayvan beslenmesine ilişkin probiyotiklerin yararlarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bağırsağın mikroflorasının kabızlığa sebep olan dengesizliklerini ortadan kaldırarak bağırsak hareketlerini düzenlediği bildirilmiştir (Balcazar vd., 2006: 177).

YÖNTEM

Tokat Almus yöresinde geleneksel olarak hazırlanan çil turşusunun hazırlanma aşaması ve tüketim şekli incelenerek yazılı, işitsel ve görsel araçlarla kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Tokat Almus yöresinde yapılan bu araştırmada nitel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Bu araştırma tekniği, insanlarla yüz yüze görüşmeler yapılarak açık uçlu sorularla bilgi toplamaya dayanmaktadır. Araştırma planının net bir şekilde belirlenemediği nitel araştırmalarda araştırma deseni bazı durumlarda araştırma sürecinde netlik kazanmaktadır. Ayrıca araştırmada kullanılacak olan görüşme soruları katılımcıların vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda değiştirilebilmektedir. Nitel araştırmanın bir diğer özelliği konuyu tümevarımsal bir yöntemle organize etmesidir (Creswell, 2013: 42).

01.02.2022-31.03.2022 tarihlerinde yürütülen bu araştırmanın katılımcıları Almus ilçesinde yaşayan 65 yaş ve üzeri 2 erkek, 8 kadın olmak üzere 10 gönüllü kişiden oluşmaktadır. Alan yazın doğrultusunda literatür incelemeleri sonucu ulaşılan verilere göre araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu Akturfan ve Şen (2022), "Ermenek Mutfak Kültüründe Geleneksel Bir Lezzet: Tarhanabaşı", Badem ve Akturfan (2020), "Yöresel Bir Çorba: Arabaşı (Arap aşısı, Ara aşısı)" ve Akturfan ve Şen (2019), "Karaman Mutfak Kültürüne Ait Etlikmek Üzerine Nitel Bir Araştırma" isimli çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu formda kişilerin demografik özellikleri, çil turşusu için gerekli malzemeler, hazırlama ve saklama şekli, tüketim yöntemleri ve sağlığa olan faydası ile ilgili bilgi, görüş ve davranışların ortaya çıkarılmasına yönelik sorular bulunmaktadır. Her katılımcı ile yaklaşık 45-60 dakika arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında cevapların yetersiz kalması durumunda bilgi almaya yönelik sorular eklenmiştir.

Araştırma bölgesi olan Almus ilçesinde yapılan çalışmada; çil turşusu yapımında kullanılan yöresel malzemeler yerinde gözlemlenmiş ve çil turşusu yapımı aşamaları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çil turşusu hazırlanma sürecindeki tüm ayrıntılar görsel ve işitsel araçlarla dijital ortamda kayıt altına alınmıştır. Yapılan tüm görüşmelerdeki verileri desteklemek amacıyla yazılı olarak notlar alınmıştır. Betimsel analiz yöntemiyle elde edilen verilerin geçerliliği ve güvenilirliği artırma amacıyla kişilerin ifadelerinden ve yorumlarından sıklıkla alıntılar yapılmıştır. Bu çalışma yöntemi ile Almus ilçesinin geleneksel lezzetlerinden biri olan çil turşusunun hazırlanma aşamalarının ve tüketim alanlarının incelenerek kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Yapılan bu araştırma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Bilimsel araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 23.11.2022 tarih ve 101020 sayılı kararıyla gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların tamamı Tokat ili Almus ilçesinde yaşamaktadır. Tablo 1'de katılımcılara ilişkin demografik özelliklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcılar [K]	Cinsiyet	Doğum Tarihi	Meslek	Memleket
1	Erkek	1957	Öğretmen	Tokat/Almus
2	Kadın	1938	Ev Hanımı	Tokat/Almus
3	Erkek	1945	Otel İşletmecisi	Tokat/Almus
4	Kadın	1957	Ev Hanımı	Tokat/Almus
5	Kadın	1957	Ev Hanımı	Tokat/Almus
6	Kadın	1957	Ev Hanımı	Tokat/Almus
7	Kadın	1954	Ev Hanımı	Tokat/Almus
8	Kadın	1957	Ev Hanımı	Tokat/Almus
9	Kadın	1957	Ev Hanımı	Tokat/Almus
10	Kadın	1950	Ev Hanımı	Tokat/Almus

Yapılan görüŐmelerden elde edilen bulgulara göre, il turşusu yapmak için gerekli malzemeler nelerdir? sorusuna katılımcıların vermiş oldukları cevaplar Tablo 2' de gösterilmiŐtir.

Tablo 2. il Turşusu Yapımında Kullanılan Malzemeler

Katılımcı [K]	Taze Pancar Yaprağı	Kaya Tuzu	Sirke	Limon Tuzu	Nohut	Sarımsak	Su	Kırmızı Pul Biber
1	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
2	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
3	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
4	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
5	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
6	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
7	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
8	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
9	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
10	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların tamamı il turşusunun ana malzemesinin Şeker pancarının ortasındaki taze yapraklardan, kaya tuzundan, nohut, sarımsak ve sudan oluŐtuđunu ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise bu malzemelere ek olarak kırmızı pul biber, limon tuzu ve sirkenin de eklenebileceğini ifade etmiştir.

il turşusu yapmak için gereken pancarın özel bir yetiŐme alanı var mıdır? sorusuna katılımcıların tamamı "Şeker pancarı ekimi bu yörede yapıldığı için bol bulunur. Ekimi yapılan her yerde yapılabilir." cevabını vermişlerdir.

il turşusu yapmanın mevsimi ne zamandır? sorusuna katılımcıların tamamı "Ekim-Kasım ayında yapılır, pancar söküm zamanına denk gelir." cevabını vermişlerdir. Buna ek olarak katılımcılardan [K1]: "Ekim-Kasım ayına, pancar söküm zamanına denk gelir. Bağda-bahçede pancar kocamaya dönmeden önce (büyümeye başlamadan önce) dibinden (baŐından) kesilir ve büyük dalları dal turşusu yapılırdı. Pancar baŐının ortasındaki 3-5 çok taze olan filiz yapraklarıyla alınır ve il turşusu yapılır." cevabını vermiştir. Katılımcılardan, [K3]: "Pancar söküm zamanı yaprakları yanmadan (kırağı düŐmeden)." cevabını vermiştir.

il turşusu yapmak için kullanılan malzemelerin kendine has bir özelliği var mıdır? sorusuna katılımcıların tamamı "Şeker pancarı filizlerinin ortasından 3-5 çok taze, narin yapraklarıyla (illeriyle) olur." cevabını vermişlerdir.

il turŐusunu neden yapıyorsunuz ve kaç yıldır yapıyorsunuz? sorusuna katılımcıların tamamı "ok eskiden yapılırdı, bizden önceki büyüklerimiz de yaparmıŐ" cevabını vermişlerdir. Bazı katılımcılar: "Şeker pancarı bu bölgede yaygın olarak ekildiği için, sulu tarım yaygın olduğu için pancar bolca yetiŐtirilir. Turhal Şeker fabrikası kurulduktan sonra (1935) iftiler birbirinden görerek turşu yapımı yaygınlaŐmıŐtır. Bu turşu hoŐa gittiği için yapılmıştır." [K1], "Şeker pancarı bu bölgede yaygın olarak ekildiği için pancar sökümü olduğu zamanlarda yapılmıştır. Ben 1938 yılı Gürcü ky doğumluyum senelerdir yaparlar. Daha eskiden yapılıyordu biliyorum." [K2], "Kış yiyeeği olarak yapılır. Eskiden büyük küplere yapılırdı. Daha nceki, bizden çok eski zamanlardaki insanlarda yaparmıŐ." [K3, K4], "Eskiden büyüklerimiz yapardı. Annemin annesi yaparmıŐ. Osmanlıdan kalma bir Şey. Daha çok evreli kasabası, Firedkse, Almus bilir bunu. Bunun sebebi pancar buralarda çok yetiŐirdi." [K5], "Dal turŐusunu bilenler bunu da bilir. Eskiden Şeker fabrikası gübre desteği verirdi, çok yaygın

yapılırdı. Eskiler yapardı, büyüklerimiz yapardı. Almus' lular iyi bilir." [K7], "Eskiden her şeyi kendimiz yapardık, yokluk zamanıydı ne bulursak onu yapardık." [K10], cevabını vermişlerdir.

Yöresel adları nelerdir? sorusuna katılımcıların tamamı "Çil Turşusu" cevabını vermişlerdir.

Çil turşusu yapım aşamalarını anlatır mısınız? sorusuna katılımcıların tamamı "Ortadaki filiz 3-5 dal alınır, yıkandıktan sonra suda hafif (kısa) haşlama yapılır ve soğutulur. Daha sonra tuzlu, nohutlu, biberli su ayarlanır, karışım 5 kiloluk bidona koyulan yaprakların içerisine aktarılır. İçerisine 4-5 diş sarımsak eklenir ve kapatılır, turşu kısa sürede döner (mayalanır)." cevabını vermişlerdir. Bazı katılımcılar: "Öncelikle Pancarın ortasındaki filizleri kesilir ve yıkanır. Daha sonra yapraklar hafif haşlanıyor yani normal sıcak suya batırılıp bidona(kavanoza) konuyor. Daha sonra sarımsaklı, sirkeli, tuzlu, nohutlu, biberli su yaprakların içine aktarılıyor. Hızlı olur, nazik olduğu için aynı gün bile yenebilir." [K3, K6], "Pancarın o çil dediğimiz yeri tarladan çok az çıkar, dal turşusu hazırlanana kadar bunun yapraklarını alırlar ve hafif haşlar-pişirirler, sarımsaklı-tuzlu, biberli sos yapılır, çilleri sosa batırılarak yenir." [K4, K8], "Pancarın o çil dediğimiz yeri alınır limon tuzlu suda hafif haşlanır daha sonra kararmaması için soğuk suya konur. Uygun bir bidona (kavanoza) yapraklar basıldıktan sonra sarımsaklı, tuzlu, nohutlu, pul biberli su yaprakların içine aktarılır ve döndükten sonra (mayalandıktan sonra) tüketilebilir." [K1, K4, K5, K7, K8, K9, K10], cevabını vermişlerdir.

Çil turşusu yapılırken kullanılan malzemeler ve miktarları nelerdir? sorusuna katılımcıların tamamı "Şeker pancarı ortasındaki filizlerden yapıldığı için pancar başına 3-5 taze daldan oluşur. Şeker pancarını istif edenler bunu ayırır. Yaklaşık olarak 1-2 dönüm tarladan 2-3 bidon ancak çıkar. 5 kiloluk bidona basılmış pancar yarağına yaklaşık 2-3 yemek kaşığı kaya tuzu, 5-6 adet nohut, 3-4 diş sarımsak ve su eklenir." cevabını vermişlerdir. Bazı katılımcılar: [K2, K3, K6], bunlara ek olarak sirkenin de eklenebileceği cevabını vermiştir. Bazı katılımcılar: [K1, K4, K5, K7, K8, K9, K10], bunlara ek olarak limon tuzunun da eklenebileceği cevabını vermiştir. Bir katılımcı ise: [K2], kırmızı pul biber kullanılmadığı cevabını vermiştir.

Çil turşusu yaparken özellikle dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir? sorusuna katılımcıların tamamı "Yaprakların taze olması ve çok fazla haşlanmaması gerekir. Fazla dayanıklı olmadığından dolayı serin yerde saklanmalı ve kısa sürede tüketilmeli." cevabını vermişlerdir. Bir katılımcı, [K10]: "Bidona bastırırlar(yerleştirirler), ön haşlama yapıldığından kararmaz." cevabını vermiştir.

Çil turşusu istenilen özellikler nelerdir? Renk, tat, lezzet, aroma gibi özelliklerin sağlanabilmesi için nelere dikkat etmek gerekir? sorusuna katılımcıların tamamı "Yeşil renkte olmalı, tuzlu ve lezzetli bir tadı vardır." cevabını vermişlerdir. Bazı katılımcılar: "Yeşil renkte olmalı ve biber eklenebilir. Dal ve yaprağın tamamından değil, sadece ortasından çıkan yaprağın tazelerinden yapılır." [K10, K8], "Şeker pancarının en iç bölgesindeki yapraklar alınır. Kaya tuzu eklenmeli, sirke çok kullanılmaz." [K4], "Şeker pancarının filizlerinden güzel olur. Yaprakların taze olması gerekir. Fazla dayanıklı olmadığından dolayı soğuk yerde saklanmalı." [K9], cevabını vermişlerdir.

Çil turşusu ambalajlanması ve paketlenmesi nasıl olmalı bilgi verir misiniz? sorusuna katılımcıların tamamı "5 litrelik bidonlara ya da küçük kavanozlara yapılabilir. Boyutu size kalmış. Ağzı sıkıca kapatılır." cevabını vermişlerdir.

Çil turşusu muhafaza koşulları nelerdir? sorusuna katılımcıların tamamı "Serin yerde saklanmalıdır. Buzdolabında saklanırsa daha uzun süre dayanabilir." cevabını vermişlerdir.

Çil turşusu sağlık açısından ne gibi yararları olduğu düşünüyorsunuz? sorusuna katılımcıların tamamı "Turşu olduğu için bağırsaklara faydalıdır, kışın hastalığa iyi gelir." cevabını vermişlerdir. Bazı katılımcılar: "İçindeki sarımsak ve tuz ile birlikte mayalanmasından dolayı

insan sağlığı için çok faydalı, kış soğuklarına karşı enerji verir.” [K3], “Bağırsakları temizler, çalıştırır, iştah açmaya yarar, hastalara şifa verir, probiyotik mi diyorsunuz? çok faydalı.” [K4], cevabını vermişlerdir.

Yılda ortalama ne kadar çil turşusu yapıyorsunuz? Satıyor musunuz? sorusuna katılımcıların tamamı “İstenilen miktarda yapılabilir, satan yerlerde var fakat eskiden buyana tarlalarda yetiştiğinden komşular ve akrabalar istediğimizde verirdi. Para ile satılmaz.” cevabını vermişlerdir.

Çil turşusunun servise sunumu ve tüketimi hakkında bilgi verir misiniz? sorusuna katılımcıların tamamı “Yemeklerin yanında veya tek başına yenebilir.” cevabını vermişlerdir. Bir katılımcı ise, [K4]: “Ana yemeklerin yanında yenir. Gelen misafirlere sabah hariç öğle ve akşam ocak gömbesiyle (ekmeğiyle) birlikte sunulur. Yapılan çil turşusu kısırınan ve pilavınan (kısır ve pilav ile) yenir.” cevabını vermiştir.

Çil Turşusu hangi mevsimde tüketilir? sorusuna katılımcıların tamamı “Pancar söküm zamanı (Ekim-Kasım ayı) olduğundan kış mevsiminde tüketilir. Kış turşusu olduğundan yazaya kadar dayanmaz, tazeliği bozulur.” cevabını vermişlerdir.

Şeker Pancarının başka ürünlerle ya da farklı amaçlarla kullanıldığı yerler var mıdır? sorusuna katılımcıların tamamı “Şeker pancarının kendisi şeker yapımında, posası hayvan yemi olarak ve diğer sanayi kollarında kullanılır.” cevabını vermişlerdir. Bazı katılımcılar, [K3, K5]: “Pancarın yapraklarıyla dolma da yaparlar, dolmayı sarımsaklı yoğurtla tüketiyorlar.” cevabını vermiştir. Bir katılımcı, [K7]: “Yaprağından pazı dolması yaparlar.” cevabını vermiştir. Bir katılımcı, [K7]: “Şeker pancarının baş tarafındaki yeşil yaprakların dalından da dal turşusu çok güzel olur.” cevabını vermiştir.

Aşağıda çil turşusunun standart tarifi oluşturulmuştur.

Standartlaştırılmış Çil Turşusu Tarifi (5kg'lık Turşu Kavanozu İçin)

Malzemeler:

- Pancar Yaprağı (Yaklaşık 100 kg Pancarın ortasındaki çil diye tabir edilen ince dallı yapraklar alınacak) (3 kg)
- Bir çay bardağı limon suyu (100 ml)
- 2 yemek kaşığı tuz (kaya tuzu) (48 gram)
- 5-6 adet orta boy sarımsak (18 gram)
- 4-5 adet nohut (10 gram)
- İsteğe göre kırmızı pul biber (5 gram)
- Aldığı kadar su.

Yapılışı:

- Öncelikle çil denilen ince dallı şeker pancarı filizleri pancarın dibinden kesilerek toplanır.
- Toplanan ince dallı yapraklar genişçe bir kaba alınarak bol suda birkaç defa yıkanıp süzülür.
- Aynı bir kaptaki kaynatılan suya limon suyu eklenerek pancar yaprakları içerisine atılır. Taze olduğu için 2-3 dk haşlanıp soğuk su içerisine alınır.

- Turşu kavanozu dibine sarımsakların ve nohutların yarısı yerleştirilir. Üzerine soğuk sudan alınan ince dallı yapraklar gelişi güzel yerleştirilir. Kalan nohut ve sarımsaklar kavanozun üzerine ve yanlarına eklenir.
- Turşu kavanozuna kaya tuzu ve isteğe bağlı pul biber eklenir.
- El yakmayacak kadar sıcak su hazırlanıp kabın ağzına kadar doldurulur. Eklenen sıcak suyun aralara girmesi için kavanoz sallanır. Kavanozun üzerinden eksilen kadar su ilave edilir.
- Ağız sıkıca kapatılan turşu kavanozu 1 hafta bekletildikten sonra yemeye hazır hale gelir.
- Turşu isteğe göre dolaba veya serin bir yere kaldırılarak 2-3 ay bozulmadan saklanabilir.

Şekil 3. Çil Turşusu

Kaynak: Araştırmacı Tarafından Oluşturulmuştur.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma sonucunda ortaya çıkan verilere göre çil turşusu yöre halkı tarafından uzun zamandır sevilerek yapılmaktadır. Çil turşusu ekonomik olmasından, kendine has hazırlanma şeklinden, lezzetinden ve sağlığa faydalı olduğuna inanılmasından dolayı yöre halkı tarafından sıkça tüketilmektedir. Zaman içinde farklı ürünler eklenerek içeriği zenginleştirildiği için hazırlanmasında bazı küçük değişiklikler meydana geldiği ortaya çıkmıştır.

Destinasyon bölgesine baktığımızda yöresel mutfağın önemli bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. Çil turşusu kırsal bir bölgede yaşayan yöre halkı için önemli bir gastronomik üründür. Günümüzde yapıyor olması Türk kültüründe var olan yardımlaşma, dayanışma geleneğinin ve ruhunun yöre halkı tarafından halen yaşatıldığının en büyük göstergesidir. Bu ürünün uluslararası düzeyde coğrafi işaretler çerçevesinde tescillenmesi bölgenin gastronomi turizmini geliştireceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırma sonucu çil turşusunun Tokat Almus bölgesinde ve çevresinde sıklıkla tüketiliyor olması bölgenin gastronomik bir lezzeti olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Alanyazın incelemesinde Almus yöresel mutfağına ait çalışmaların azlığı bu alanda çalışmalar yapılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Almus yöresinin turizm kollarının yanında gastronomi turizminin de desteklenmesi yöre halkıyla birlikte birçok paydaşın birlikte çalışmasına bağlıdır. Bu paydaşların arasında dergi, gazete, televizyon programları, gastronomi okulları, gastronomi tur şirketleri önemli bir paya sahiptir.

Şeker pancarının bu yörede yaygın olarak ekilmesi malzemenin kolay bulunur olmasını sağlamıştır. Şeker pancarının baŐındaki yeşil yaprakların dallarıyla dal turşusu yapılırken, ortasındaki filizlerin ince dallı yapraklarıyla il turşusu yapıldığı tespit edilmiştir. Yöre insanı tarafından kış soğuklarında hastalıklara karşı direnç kazandırdığına, bağırsakları çalıŐtırdıęına, baęıŐıklık sistemini güçlendirdiğine ve antioksidan özelliğe sahip olduğuna inanılması yörede tüketimini teşvik etmektedir.

Gıda israfının önemli olduğu günümüzde, yenilebilir sebze ve meyvelerin atık olarak kullanılan kısımlarının il turşusu örneğindeki gibi değerlendirilmesi önemlidir. Araştırma esnasında ortaya çıkan bilgiler sonucunda yörede oldukça önemli miktarda hasadı yapılan Şeker pancarının il turşusu dışında dal ve vb. kısımlarının da değerlendirilebileceği ortaya çıkmıştır. Bunda sonraki çalışmalarda verimli Anadolu topraklarında yetişen gıda ürünlerinin geçmiŐte yöresel mutfaklarda ne Şekilde değerlendirildiğinin ve servise sunulduğunun incelenmesi hem gastronomik hem ekonomik açıdan önem arz etmektedir. il turşusunun geleneksel bir ürün olarak tanıtılması, yöre halkının üretim ve pazarlama konusunda desteklemesi gastronomik bir ürün olarak kırsal kalkınmaya katkı sağlaması açısından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ak, İ. ve Uzatacı, A. (2001). Şeker Pancarı Yapraklarının Hayvan Beslemede Kullanımı, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fak. Dergisi*, 32 (1), 95-99.

Akbaba, A. ve etinkaya, N. (2020). *Gastronomi ve Yiyecek Tarihi*, Ankara/Kızılay: Detay Yayıncılık.

Akturfan, M. ve Şen, A. (2019). Karaman Mutfak Kültürüne Ait Etlietmek zerine Nitel Bir Araştırma, H. MuŐmal, E. Yüksel ve M.A. Kapor (Ed.), *Karaman Araştırmaları II* içinde (s. 708-7). Palet Yayınları.

Akturfan ve Şen (2022). Ermenek Mutfak Kültüründe Geleneksel Bir Lezzet: Tarhanabaşı. Can, .P., Hastaoğlu E. ve Saraç, M.G. (Ed.), *International Congress on Food Researches* içinde 214-224. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

Balcazar, J.L., Blas, I., Ruiz-Zarzuela, I., Cunnigham, D., Vendrell, D. and Muzquiz, J.L. (2006). The Role of Probiotics in Aquaculture. *Veterinary Microbiology*, 114: 173-186.

Badem, A. ve Akturfan, M. (2020). Yöresel Bir orba: Arabaşı (Arap aŐı, Ara aŐı). M.S. Kktığlı, Y.Seçim, M.M. Adabalı ve M.Yılmaz (Ed.), *Anadolu Mutfak Kültüründen Esintiler içinde* (s.38-59). Konya BüyükŐehir Belediyesi Kültür Yayınları: 419

Bukvic, Z., Kralik, D., Milakovic, Z., Bogut, I., and Milos, S. (2008). Cereal Research Communications. *Supplement: Proceedings of the VII. Alps-Adria Scientific Workshop*, Stara Lesna, Slovakia, 36, ss.575-578.

CanbaŐ, A. ve Fenercioğlu, H. (1984). Őalgam Suyu zerine Bir Araştırma, *Gıda*, 9(5):279-286.

Creswell, J.W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing Among Five Approaches*, SAGE Publications.

Duraisam, R., Salelgn, K., Berekete, A.K. (2017). Production of beet sugar and bio-ethanol from sugar beet and its bagasse: A review, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 43(4): 222-233.

- Essich, L., Nkebiwe, P., Schneider, M., and Ruser, R. (2020). Is Crop Residue Removal to Reduce N₂O Emissions Driven by Quality or Quantity? A Field Study and Meta-Analysis, *Agriculture*, 10, 546: 4-20.
- Eyüpoğlu, A. C. (1967). Şeker Fabrikasyonun Tarihçesi ve Türkiye'den Şeker Sanayi, *Kimya Mühendisliği*, 3(23): 14-25.
- Gürbüz, A. (2005). Kastamonu'ya Gelen Yerli Turist Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 75- 92.
- <https://evrimagaci.org/seker-pancarinin-yapisi-ve-insan-sagligi-uzerindeki-etkileri-9125>> [Erişim Tarihi: 15.10.2022].
- <https://www.alpullu.org>> [Erişim Tarihi: 15.10.2022].
- Lopez, X. A. A. and Martin, B. G. (2006). Tourism And Quality Agrofood Products: An Opportunity for The Spanish Countryside, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97(2): 166-177.
- Özer, S. (2021). Türkiye'de Şeker Sanayisi (1925-1950), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(33):95-124.
- Pekyaman, A. (2008). *Turistik Satınalma Davranışında Destinasyon İmajının Rolü Afyonkarahisar Bölgesinde Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Rand, G.E., Heath, E., Alberts, N. (2003). The Role of Local and Regional Food in Destination Marketing, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 14(3/4): 97-112.
- Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, p. 2675-2695, Ankara-Turkey.
- Sunulu, S. ve Dumlupınar, Z. (2020). Şeker Pancarı (Beta Vulgaris L.) Üretimi İçin Dönemsel Bir Tehdit; Karadrina [Spodoptera Exigua (Hübner)] (Lepidoptera: Noctuidae), *Black Sea Journal of Agriculture*, 3(4): 317-323.
- Şanlıbaba, P. ve Sungur, B. (2009). Probiyotik Gıdalar, *I. Uluslararası 5. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu*, 27-29 Mayıs, Konya, ss: 678-683.
- Tamang, JP. (2010). Diversity of Fermented Foods. Fermented Foods and Beverages of the World içinde, Tamang JP, Kailasapathy K (ed), *CRC Press New York*, United States of America, ss. 41-84.
- Tokatlı, M., Dursun, D., Arslankoz, N., Şanlıbaba, P., ve Özçelik, F. (2012). Turşu Üretiminde Laktik Asit Bakterilerinin Önemi, *Akademik Gıda*, 10(1):70-76.
- Türkay, O. (2014). Destinasyon Yönetimi: Yönetim Bilim Bakış Açısıyla İşlevler, Yaklaşımlar ve Araçlar, *Detay Yayıncılık*, Ankara, 10(2):1-10.
- Yeşil, M. ve Yılmaz, H. (2013). Tozanlı Havzası Tokat-Almus İlçesi Ekolojik Temelli Kırsal Peyzaj Planlaması. *Akademik Ziraat Dergisi*, 2(2): 63-74.
- Yıldız, Ö. A. (2016). *Gastronomi ve Turizm*. (1.Basım), Ankara: Detay Yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kıbrıs Meyhane Lezzetlerinin Gastronomi Turizmi Bağlamında İncelenmesi

Yrd. Doç. Dr. Özlem ALTUN, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gazimağusa, KKTC., e-posta: ozlem.altun@emu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0830-002X>

Yrd. Doç Dr. Servet Nasıfoğlu ELİDEMİR, Rauf Dektaş Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: servet.elidemir@rdu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1779-2377>

Öz

Günümüz turizm çeşitliliği içerisinde gastronomi turizmi büyük önem taşımaktadır. Pek çok kişi yeme-içme nedeniyle mutfak kültürünün zengin olduğu ülke veya bölgelere seyahat planlarını yapmaktadır. Kıbrıs, yeme-içme kültürü olarak oldukça zengin Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Bu araştırmada birinci amaç, gastronomi turizmi kapsamında Kıbrıs yeme-içme kültüründe meyhanelerin lezzetlerini açıklamaktır. İkinci amaç ise Kıbrıs yemek kültüründe büyük öneme sahip olan tatların tanıtılması ve Kıbrıs'a gelecek turistlerin tatmaları gereken lezzetler konusunda ön bilgi sahibi olmalarına yardımcı olmaktır. Daha önce yapılan çalışmaların Literatür taramasında, Kıbrıs tavernalarının lezzetleri hakkında yeterli sayıda akademik çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, yapılan çalışma, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Kıbrıs ve Kıbrıs mutfağının lezzetlerine çok güzel bir örnek oluşturarak literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışmanın bütünlüğünü sağlamak için genel olarak Kıbrıs Mutfağı ile ilgili bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada, Nitel araştırma yöntemlerinden bire bir görüşme tekniği kullanılarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Gazimagusa ve İskele bölgelerinde yer alan meyhanelerden veri toplanmıştır. Görüşmeler, 20-30 dk. arasında röportaj şeklinde gerçekleşmiştir. Bu çalışma, meze kültürünün Kıbrıs halkı tarafından benimsendiği ve genel olarak tüm meyhanelerde bulunan mezeler ve tarifleri hakkında meyhane sahiplerinin bilgi sahibi oldukları bununla birlikte turist olarak gelenlere kıbrıs mutfağını ve mezelerini bilinçli olarak bilgilendirildiği ortaya çıkararak gelecek nesillere Kıbrıs mezeleri ve tarifi hakkında katkı sağlamış ve sonuçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi Turizmi, Kıbrıs Mutfak Kültürü, Kuzey Kıbrıs Taverna Lezzetleri ve Mezeleri.

Makale Gönderme Tarihi: 01.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.03.2023

Önerilen Atıf:

Altun, Ö. ve Elidemir, S. N. (2023). Kıbrıs Meyhane Lezzetlerinin Gastronomi Turizmi Bağlamında İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 410-426.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(3): 410-426. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1192](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1192)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Investigation of Cypriot Tavern Tastes Within The Context of Gastronomy Tourism

Assistant Prof. Dr. Özlem ALTUN, Eastern Mediterranean University, Faculty of Tourism, Gazimağusa, TRNC., e-mail: ozlem.altun@emu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0830-002X>

Assistant Prof. Dr. Servet Nasıfıoğlu ELİDEMİR, Rauf Dektaş University, Faculty of Business and Economics, Lefkoşa, TRNC., e-mail: servet.elidemir@emu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1779-2377>

Abstract

Gastronomy tourism is of great importance in today's tourism diversity. Many people make travel plans to countries or regions where culinary culture is rich due to eating and drinking. Cyprus is the third largest island in the Mediterranean, which is very rich in food and beverage culture. The first purpose of this research is to explain the tastes of taverns in the Cyprus food and beverage culture within the scope of gastronomy tourism. The second aim is to introduce the flavors of great importance in the Cypriot food culture and to help the tourists coming to Cyprus to have preliminary information about the tastes they should taste. In the literature review of previous studies, there are enough academic studies about the flavors of Cypriot taverns. Therefore, the study will contribute to the literature by creating a perfect example of the flavors of Cyprus and Cypriot cuisine, which has hosted different civilizations. In order to ensure the integrity of the study, a literature review of Cypriot Cuisine was made in general. In this research, data were collected from taverns and the Famagusta and Iskele regions of the Turkish Republic of North Cyprus with qualitative research method technique. Interviews lasted between 20-30 minutes. This study has contributed and resulted in the emergence of the appetizer culture adopted by the people of Cyprus and the knowledge of the appetizers and recipes found in all taverns in general, and informing the tourists about the cyprus cuisine and appetizers as a party to the ones who come as tourists.

Keywords: Gastronomy Tourism, Cyprus Culinary Culture, Northern Cyprus Tavern Tastes and Appatizers.

Received: 01.01.2023

Accepted: 12.03.2023

Suggested Citation:

Altun, Ö. and Elidemir, S. N. (2023). Investigation of Cypriot Tavern Tastes Within The Context of Gastronomy Tourism, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 410-426.

GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada teknolojinin de etkisiyle Turizm de değişime uğramış ve çeşitlenmiştir. Gastronomi Turizmde bunlardan en popüler olanıdır. Daha önceden insanlar deniz, kum ve güneş amaçlı seyahatler yaparken günümüzde insanların yemek tercihleri, damak tadları seyahat rotalarını oluşturabilmektedir. Turistler seyahatlerinde gittikleri bölgelerin tarihi ve kültürel zenginliklerini öğrenmek ve doğal güzelliklerini görmenin yanısıra yerel mutfağını merak etmektedirler. Dolayısıyla, klişeleşmiş tatillerin dışına çıkarak bölgenin yeme içme kültürünü incelemek ve deneyimlemek için Gastronomi Turizmi seyahatlerini tercih etmeye başlamışlardır (Çavuşoğlu ve Çavuşoğlu, 2018). Turistlerin en çok tercih etmiş oldukları yerlerden biride Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetidir. Kıbrıs coğrafi konum itibari ile çok büyük bir öneme sahiptir ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu sebepten dolayı mutfak kültürü oldukça zengin olup her medeniyetten esinlenmiştir. Kıbrıs mutfak kültürü içerisinde yer alan meyhane lezzetleri de büyük önem taşımaktadır. Dolayısı ile her köyünde mutlaka meyhane bulunmaktadır. Meyhanelerin yoğun olduğu yerler Gazimağusa, Girne, Larnaca, Lefkoşa ve Limasol dur. Bu çalışmada gastronomi ve gastronominin öneminden, Dünyada ve Akdeniz Bölgesinde Meze Kültürü ve Tarihçesinden, Kıbrıs Türk Mutfağından ve Kıbrıs mezelerinden bahsedilmektedir. Kuzey Kıbrıs'ın en büyük ilçelerinden olan Gazimağusa'da bulunan meyhanelerinden görüşme yöntemi kıbrıs mezeleri hakkında bilgi toplanmıştır. Bu ilçede ki meyhaneler de genel olarak yemekten önce masaya salata tabağı ve 13-15 adet arası meze tabağı servis edilmektedir (Resfam, 2022).

Geçmiş çalışmalar adada Kıbrıs mutfağı ve sokak lezzetleri ile ilgili, yunan, türk ve kıbrıs mutfakları konularını ele alarak ada yemekleri ve tatlıları ile ilgili, yine ada mutfağının macun kültürü ile ilgili çalışmalar üzerinde durmuştur (Çavusoglu, 2018; Ertürk, 2018; Oktay ve Guden, 2021). Yine yakın geçmiş çalışması olan Kıbrıs mutfağındaki yerel ürünler ve tarifleri hakkında Kıbrıs Türk mutfağı literatürüne katkı sağlamıştır (Adalier, 2020). Bahsedilen çalışmalara bakıldığında daha önce Kıbrıs meyhane lezzetleri (mezeleri) ile ilgili çalışma yapılmadığı ve literatürde eksik olduğu gözlemlenmiştir.

Bu doğrultuda, çalışmamız Kıbrıs meyhanelerindeki meze çeşitlerini ve tariflerini hakkında bilgi vermeyi hedeflemiştir. Dolayısı ile bu çalışma Kıbrıs Türk mutfağı literatürüne Kıbrıs mezeleri ve tarifleri hakkında geniş katkı sağlayacaktır.

GASTRONOMİ ve GASTRONOMİ TURİZMİ

Gastronomi kelimesinin tarihçesine baktığımızda, kökü Yunanca mide anlamına gelen "gaster" kelimesi ile yasa anlamına gelen "nomas" kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Gastronomi kelimesinin kelime Olarak ifade etmiş olduğun anlamdan çok kapsadığı alanları anlayıp kavramak daha önemli olacaktır (Altınel, 2014). Gastronomi, farklı kaynaklarda yeme içme sanatı diye tanımlanmakta fakat; birçok (kimya, tarih, psikoloji, edebiyat, biyoloji, jeoloji, sanat, müzik, felsefe, sosyoloji, resim, tıp, beslenme ve ziraat) farklı disiplinleri barındıran bir bilim ve sanat dalıdır (Kivela ve Crotts, 2006). Gastronominin gerçek amacı; olasılığı en yüksek ve en iyi beslenmeyi sunarken, sağlığın en üst düzeyde korunması, yemek yemekten öte, yediği yemeği zevk alarak yenmesinin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra, yiyecek ve içeceklerin görselliği, hazırlanışındaki ortamın hijyeni, yiyen kişilerin önce göz sonra damak zevkini amaçlayarak ortaya çıkarılan ürünün yenmeye hazır hale getirilmesi ve sofraya sunulması gastronominin çalışma konularındandır (Hatipoğlu, Batman ve Sariışık, 2009).

Günümüzde büyük bir öneme sahip olan gastronomi turizmi ile ilgili yapılan bir çalışmada, gastronomi turizmi tarım, kültür ve turizm gibi önemli üç unsurdan oluştuğu ve üç önemli unsurun, gastronomi turizminin bölgesel olarak çekicilik ve lezzet deneyimi olarak

konumlandırılmasına ve pazarlanmasına olanak sağladığı savunulmaktadır. Bu üç temel unsurlardan Tarım, ürünü, kültür tarihi ve otantikliği sunarken, turizm ise alt yapıyı ve hizmetleri sağladığını önemle vurgulamıştır (Şahin ve Ünver, 2015). Bu nedenle gastronominin üç önemli unsurlarından biri olan kültür, gastronomi turizminin baş tacı olarak belirtilmiştir (Boz, 2019).

Ayrıca, Gastronomi turizminin vazgeçilmez ve önemli bir parçası olan yemek, toplumun kendisini, yaşama tarzını ve kültürünü ifade eder (Du Rand ve Heath, 2006: 208). Diğer bir çalışmada ise, turizmi günümüzün en önemli boş zaman değerlendirme aktivitelerinden ve ekonominin lokomotiflerinden biri olarak tanımlarken, gastronominin turizm sektörü içerisinde büyük etkiye sahip olduğunu ve turizm ile direkt ve endirek birçok alt sektörde hareketlenme ve canlanma meydana getirmesinin ideal bir kalkınma aracı olarak görüldüğünü savunmaktadır (Çağlı, 2012). Yapılan çalışmalarda, "gourmet tourism" "gastro-tourism", "culinary tourism", "gastronomy tourism", "food tourism", "wine tourism", gibi değişik terimler kullanılsa da, "gastronomi turizmi", "eşsiz yeme ve içme deneyimleri peşinde olmak" olarak tanımlanmaktadır (Cömert ve Sökmen, 2017:8; Sormaz, Özata ve Güneş, 2015).

Yemeğin özgünlüğü, bulunduğu yere bölgeye veya ülkeye ait olması anlamına gelmektedir ve gastronomi turizminin yapıldığı yerler, yemek ve şarap turizminin temel alanlarıdır (Hall ve Mitchell, 2005; Çağlı, 2012). Diğer bir çalışmada ise, Gastronomi turizmi; farklı lezzetleri tatmak amacıyla, değişik ve bulunduğu bölgeye has yiyeceklerin üretildiği yerleri, yiyecek üreticilerini, restoranları, yemek festivallerini, ve yiyeceklerde kullanılan malzemelerin (bitki, meyve ve sebze vb.) yetiştiği alanları ziyaret etmek olarak tanımlanırken, yemeklerin üretim süreçlerini görmek, ünlü bir şefin elinden yemek yeme amacıyla da yapılmakta olduğu belirtilmiştir (Hall vd., 2003; Hall ve Mitchell, 2005). Gastronomi turizmi, yalnızca yemek rehberlerinden ve restoranlardan ibaret değildir. Çünkü bunun içerisinde her türlü mutfak deneyimi barındırmaktadır. Geleceğin ünlü şeflerini yetiştiren Aşçılık okulları, üniversitelerin Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümleri, yemek kitapları yazarları ve kitapların satıldığı dükkânlar, sadece gastronomi turları düzenleyen tur operatörleri, turların gerçekleşmesini sağlayan tur rehberleri, her türlü medya, her geçen gün izlenme oranları yükselen televizyon programları ve Gastronomi dergileri, bu alanda yapılan farklı aktiviteler, şarap mahzenleri, üzüm bağları, şarapçılar, bira üretim tesisleri, içki damıtım yerleri, tüm bu ürünlerin içeriğindeki hammaddenin yetişmesi emeği geçenler ve kullanılan alanların sahipleri yer almaktadır (Çağlı, 2012). Gastronomi turizminin büyümesinde ve geliştirilmesinde en önemli unsurlardan birisi, bölge halkının kendi kültürlerine ait olan yerli ürünlere sahip çıkması kadar, gastronomi turizminin paydaşlarının da sahip çıkması ve benimsemesi gerekmektedir (Alonso ve YiLiu, 2011). Öte yandan, gastronomi turizminin temel taşlarından olan kültür, turistlerin kendi kültürleri dışında farklı kültürleri gözlemleme ve tanıma isteği olarak açıklanmaktadır (Kozak, 1997). Ek olarak, Akbaba ve Kendirci, (2016) çalışmasında da olduğu gibi Şan (2021) de çalışmasında destekleyerek gastronomi turizmini şu şekilde tanımlamıştır 'Gastronominin turizmde turistlere bir bölgenin kültürünü ve geçmişini yaşama olanağı sağlamakta ve yeni bir yiyecek ve içecek deneyimi yaşamak için seyahat motivasyonu yaratan ve seyahat davranışlarının şekillenmesinde etkili olan bir turizm şeklidir.'

Gastronomi ve gastronomi ile ilgili kavramlarda yapılan çalışmalar günümüzde oldukça yer edinmektedir. Gastronomi ve turizm alanının da yapılan çalışmalar genel olarak yerel mutfaklar ve seyahat nedenleri (Hornig ve Tsai, 2010; Okumuş, Okumuş ve McKercher, 2007), diğer farklı konu olarak gezgincilerin davranışları (Cohen ve Avieli, 2004; Sparks, Bowen ve Klag, 2003), gastronomi ile ilgili turist beklentileri (Correia, Moital, Costa ve Peres, 2008), gastronomi ve turizm pazarı (Boyne, Hall, ve Williams, 2003; Kivela ve Crotts, 2005), gastronomik kimlik (Harrington, 2005), coğrafi işaretleme ve yöresel ürünler (Durusoy, 2017) ve gastronomi turizmi (Kivela ve Crotts, 2005; Tikkanen, 2007) üzerine olmaktadır. Ayrıca Durusoy (2017) yılında

yapılmış olan araştırmada, coğrafi işaretlemeye sahip ürünlerin toplum tarafından algılanmasını incelemiş ve bu işaretlemenin ürün ve bölgenin geniş çapta tanıtılmasına yardımcı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bu sayede de bölgeye ekonomik katkı sağladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Şekil 1’de gastronomi alanında ve gastronomi turizimiyle ilgili yapılan çalışmalar ele aldığı genel konulara yer verilmiştir.(Özdemir ve Altner, 2019).

Şekil 1. Gastronomi Alanında Yapılan Çalışmalar ve Ele Alınan Genel Konular

Kaynak: Özdemir ve Altner (2019).

Dünyada ve Akdeniz Bölgesinde Meze Kültürü ve Tarihi

Meze sözcüğü etimolojik olarak incelendiğinde, orijinlerinin İranlıların kullandığı lezzet anlamına gelen “Maza” kelimesine dayandığı görülür (Eroğlu, 2021). Meze Yunanistanda mezze, İspanyada tapas, İtalyada ise antipasti olarak bilinmektedir (Uçan, 2022). Önce göze sonra mideye hitap eder, masanın süsü, keyifli sohbetlerin eşlikçisidir meze. Mezeler; porsiyon olarak küçük miktarlarda sunulan, lezzetleri ve görünümüleriyle sofralarımızdaki yeri büyük ve vazgeçilmez yiyeceklerdir.

Meze denilince akla ilk gelen, içkili ve bilhassa rakı ile tüketilen yiyecekler düşünülür; ancak meze kültürünün gelişmesi ile beraber meze yalnızca içkinin yanında atıştırılacak bir yiyecek olarak değil, bir yemek kültürü olarak Akdeniz mutfağında kendisine yer bulmuştur (Eroğlu, 2021). Anadolu'daki bazı bölgelerde dini inançlara göre içki içmek uygun görülmediğinden meze bir yemek kültürü olarak fazla gelişmemiştir. Fakat Akdeniz bölgesinde yaşayan, İslam dini mensubu olmayan kişiler tarafından meze bir kültür olarak benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Meze kültüründe önemli bir yere ait olan zeytinyağı, mezenin dayanma süresini ve lezzetini arttıran çok önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (Eroğlu, 2021).

Kıbrıs Türk Mutfağı

Kıbrıs, Akdeniz'in orta yerinde bulunduğundan, stratejik açıdan oldukça değerlidir. Bu nedenle tarih boyunca pek çok kültürün ilgisini çekmiştir. Kıbrıs yıllar boyu birçok medeniyetlerin egemenliği altına girmiştir bu medeniyetler sırasıyla Mısır, Asur, Yunanistan, Makedonya, Roma, Bizans, Fransız Lusignan hanedanlığı, Memluk, Venedik, Osmanlı, İngiliz ve Türk egemenliği. Bu durum dolayısıyla, Kıbrıs adası sık sık savaşa, tanık olmuş, tarih boyunca halkı refaha fazla ulaşmamış dolayısıyla zengin bir mutfak kültürü ortaya çıkmamıştır. Ağırlıklı olarak

kurutularak saklanabilen tahıllar ve evlerin bahçelerinde yetiştirilebilen sebzeler günlük yemeklerde tercih edilmiştir. Kıbrıs adası pek çok farklı uygarlıklar tarafından işgal edilmiş ve bu nedenle de Kıbrıs'ın geleneksel mutfak anlayışı, orada yaşayan farklı milletler tarafından etkilenmiştir. İslamoğlu'nun 1981 yılında yapmış olduğu çalışmasında Kıbrıs Türk mutfağının karakteristik özelliği Akdeniz ve Ege mutfağı ile benzeştiğini vurgulamıştır (İslamoğlu, 1981). Tarih boyunca Kıbrıslılar, yeni yemek çeşitleri yaratmaya başlamışlardır. Her yemeğin kendine özgü bir lezzeti vardır. Kıbrıs mutfak kültürünün zenginliği yüzyıllar boyu adaya gelen devletlerin beraberinde getirdikleri mutfak kültürlerini adada yaşatırken karşılaştıkları yeni malzemelerle yeni tatlar ortaya çıkmasıyla meydana gelmiştir. Osmanlılar 1571 yılında Kıbrıs'ı fethetmesiyle birlikte adanın mutfak değerlerine Anadolu mutfak kültürü de eklenmiştir (Bağışkan, 2019). Kıbrıs adasında birlikte yaşayan Rum ve Türk halklarının zengin mutfak kültürleri Türk mutfağı ve Yunan mutfağından fazlasıyla etkilenmiştir.

Yemeğin hazırlanış şekli ve sunumu Kıbrıs insanının benliğini yansıtmaktadır. Kıbrıs'ta sevilerek yenen bir ot yemeği olan molehiya otunun Araplar'dan mı? Yoksa Hindistan' dan mı geldiği tartışmalarının halen devam ettiği bilinmektedir. Kökeni farklı olsa da hazırlanışı, eşsiz lezzeti ve göze hitap eden sunumu ile Kıbrıs mutfağındaki önemi tartışılmazdır. Dolayısıyla, Molehiya tencere yemekleri içerisinde ada mutfağının liderleri arasındadır. Ayrıca, pişirilme şekli ile Kıbrıs mutfağı ile diğer mutfaklar olan Filistin, Mısır, Suriye-Lübnan ve Tunus mutfağı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kıbrıs mutfağında yağlı kuzu veya Tavuk etiyle birlikte pişirilip ,ince tel sehriyeli pirinç pilavı, turşu, kuru soğan ve köy ekmeği ile servis edilirken, Filistin'de yaşayan Bedevilerin mutfağında molohiya, taze otlar, baharatlar ve pirinç tavuğun karnına doldurularak pişirilir (İslamoğlu, 2013). Tunus mutfağında ise öncelikle Molohiya kurutulur sonra ufalanır kırmızı et, salça ve baharatlarla lezzetlendirilip çorba olarak pişirilip servis edilir. Suriye-Filistin mutfağında Muluhiye olarak bilinen Molohiya çorba olarak pişirildikten sonra fırında pişirilen bütün tavuk, turşu ve pilav ile ayrı ayrı tabaklanıp servis edilmektedir (Şah, 2017: 51-54).

Kıbrıs'ta, bazı yemeklerin adı ve hazırlanış şekli bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir (Çelik, 2018). Kıbrıslılar kendilerine özgü, lezzetli yemekler yaratmayı başarmışlardır. Kuzey Kıbrıs içki kültürü gelişmiş bir toplumdur. Bunun yanı sıra, zengin meze ve yemek çeşitleri ile meyhanecilik kültürü gelişmiştir. Mezeler Kıbrıs Türk mutfağında oldukça önemli bir yere sahiptir, bilindik mezelerin yanı sıra yalnızca Kıbrıs mutfağına özgü meze kültürü geliştirmişlerdir. Kıbrısta mezeler bir restoranda sunulan yemeklerden ziyade daha çok içki içilen Taverna ve Meyhanelerde görülür. Mezeler 2 çeşit olarak servis edilmektedir (Sıcak ve Soğuk). Mezeler genel olarak zeytinyağı ile pişirilir ve soğuk tüketilirler (Bozis, 2020). Mezeler etle yapılanları olduğu gibi balık, sebze ve bakliyat olarak çeşitlidirler. Mezelerin ana özelliği küçük porsiyon (tabak) sunulması ve tadımlık kıvamında az tüketilmesidir (T.C Milli Eğitim Bakanlığı, 2018).

Kıbrıs adası doğal, kültürel zenginliklere sahip bir ülkedir. Ada'nın coğrafi şartları bir çok değerli ürünün yetişmesine imkan sağlamaktadır. Verimli zeytin bölgesinde bulunması Kıbrıs'ın zeytin ve zeytin yağı alanında güçlü ve iddali olmasına olanak sağlamaktadır. Zeytin toplaması yazdan sonra baharda yağın ilk yağmurlardan sonra toplanıp zeytinyağı fabrikalarında türlü yöntemlerle zeytinyağına dönüştürülmektedir. Zeytinyağı genellikle Türk sofralarında bulunmuştur ve özellikle Kıbrıs meze kültüründe önemli bir yere sahiptir (Bağışkan, 2016).

Kıbrıs Meyhaneleri

Tarihi farklı uygarlıkların yaşadığı ve onların bırakmış olduğu tarihi ve kültürel zenginliklere sahip olan Kıbrıs adası sofrta kültüründe de çeşitli farklılıklara ve zenginlikleri içerisinde barındırmaktadır. Çok çeşitli olarak incelenilecek bir yelpazeye sahip olan bu kültürel zenginliklerin başında geleneksel lezzetlerinden bahsetmek doğru bir karar olacaktır. Bu lezzetlerin en başında ise Kıbrıs'a özgü mezeler yer almaktadır. Kıbrısta, mezeler dendiğinde aklımıza gelen yer meyhanedir. Yeme ve içme kültürü olan Kıbrıs adası meyhaneleriyle ön plana çıkmaktadır. Meyhane kültürü bu halkın bir parçası olmuş durumdadır. Günlük hayatımızda birçok kişinin "Şöyle hafta sonu gelse de meyhaneye gitsek" dediğine sıklıkla şahit olmuşuzdur. Mesela, Mutluyaka'nın meyhaneleri, Mağusa'nın meyhaneleri bu konuda isim yapmıştır. Meyhanelerin yemek yemek ve içmenin yanında bir de sosyal yönü bulunmaktadır. O meyhane ortamlarında memleket sorunlarından, futbol liglerindeki tüm istatistiklere her bir şey konuşulmaktadır. Şekil 2'de Kıbrıs meyhanesine örnek bulunmaktadır (Kıbrıs gazetesi, 2018).

Şekil 2. Kıbrıs Meyhanesi

Kaynak: Kıbrıs gazetesi, (2018).

Kıbrıs Mezeleri

Kıbrıs tarih boyunca pek çok kültürün etkisi altında kaldığından adanın sofrta kültüründe de oldukça çeşitlilik yaratmıştır. Kıbrıs mezeleri arasında özgünlük bakımından sofranın en gözdesi her zaman hellim adı verilen yöresel peynirdir. Kıbrıs Peyniri olarak bilinen Hellim adada metemadiyen ihraç edilmektedir. Hellim Kıbrıslı Rumlar tarafından da yapılır ve Halloumi diye adlandırılır. Hellimin öne çıkan özelliği Kıbrıs'ta yetişen otlardan beslenen hayvanların verdiği sütte yapılandır (Ulusoy, 2020). Yetişen otlar sadece adada olduğundan doğal olarak hellim de sadece Kıbrıs'ta yapılmaktadır. Hiç bir işlem yapılmadan tüketilebileceği gibi ızgarası (hellim gabira) ve tavası (hellim gavrılmış) yapılarakta tüketilebilir. Hellim, Kıbrıs meyhanelerinde domates eşliğinde Kıbrıs pide arası servis edilmektedir. Türkler ekmek ve ekmek türevlerini tüketmeyi çok sevmektedirler. Kıbrıslı Türklerde unlu mamülleri sıklıkla tüketmektedirler. Pide Orta Asya Türklerinin kültürü olarak Anadolu'ya gelmiştir. Güler (2010) çalışmasında Pide'yi hamurun yoğun ve yufkaya göre daha küçük ekmek türü olarak tanımlanmıştır.

Bir çok haşlama türü de mezeler arasında önemli bir yer tutar. Kuru fasulye, patates, pancar, kuru bakla, kuru börülce, vb. Bu tür mezeleri tanımlarken 'gaynanmış' sıfatı kullanılır. Mezeler, sadece kabukları soyularak ve dilimlenerek sunulduğu gibi direk bulunduğu haliyle de servis edilebilir. Meyhanelerde ilk olarak sofraya salatalık, domates, zeytin, çakıstes (yeşil zeytin) peynir çeşitleri, taze veya haşlanmış enginar, kereviz, gullumbra, taze iç bakla, turp ve çeşitli kuruyemişler gelmektedir. Daha sonra, kaz ayağı, gabbar ve buna benzer Kıbrıs'a has ot çeşitleri ile çeşitli deniz ürünlerinden hazırlanan meze çeşitleri ikram edilir. Ahtapot bunlardan birtanesidir. Bunun yanı sıra, bildırcın yumurtasından yapılan Bildırcın yumurtası turşusu, pancar turşusu ve diğer turşu çeşitleri meze sofralarının en vazgeçilmezlerindedir. Kıbrıs'a özgü mezelerinin başlıca özelliği ise hemen hemen tamamında zeytinyağı, tuz, sirke ve limonun yer almasıdır (Bağışkan, 2016). Birçok turşu ve Meze çeşitleri ve kısa tarifleri ile birlikte Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Kıbrıs'a Özgü Bazı Meze Çeşitleri ve Tarifleri

Meze Adı	İçerik
Bıldırcın Turşusu	Tüpleri soyulan ve içi temizlenen bıldırcınlar bir miktar kaynatılır ve akabinde cam kavanoz içerisindeki sirkeye konulur.
Bıldırcın Yumurtası Turşusu	Haşlandıktan sonra soğutulan yumurtalar kabukları temizlenir ve cam kavanoza yerleştirilir. Daha sonra üzerine sirke eklenir.
Saura Mezese	Özellikle Limasol bölgesine ait olan bu meze çeşidi küçük barbun balıklardan yapılır. Temizlenen balıklar unla karıştırılıp az yağda kızartılmaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru kafes şeklinde dizilmektedir. Kızgın yağ içerisine bir kaşık balığı belendiğimiz un, lazmarı otu, ezilmiş sarımsak ve sirke ilave edilerek karıştırıldıktan sonra kaynamaya bırakılır. İyice kaynadıktan sonra hazırlanan karışım balıkların üzeri örtülecek şekilde dökülür ve bekletilir.
Amberibulya (Pulya-Bağ Kuşu) Turşusu	Bu turşu kuşların iç organları çıkarılmadan yapılır. Fakat Bu kuşların turşuda kullanılabilmesi için yaralı olmamaları gerekmektedir çünkü turşu bozulur. Temizlenen kuşlar az su ile kaynatıldıktan sonra kurumasi için bir süre bekletilir. Sonra sirkeye atılır. Bu kuşlar iç organları ile birlikte yenildiğinden dolayı Kıbrıs'ta kavga edenle veya şakalaşanlar "seni amberibulya gibi yerim" deyimini sıkça kullanmaktadırlar. Kıbrıs adasını ziyarete gelen J. Lorke 1533 yılında, Amberibulya turşusunun Limasol'da yapıldığını ve Venedik'e ihraç edildiğini ifade etmiştir.
Salyangoz (Garavolli) Turşusu ve Salyangoz (Garavolli)	"Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz" densede Kıbrıs adasında garavolliyi (salyangozu) bolca tüketmektedir. Özellikle Karpaz bölgesinde yer alan köylerde (Erenköy, Dipkarpaz, Spahi) koç olarak bilinen iri büyük salyangozlar tutulup sıklıkla tüketilmektedirler. Salyangozun küçük olanı o bölgelerde tercih edilmemektedir. Kıbrıs adasında garavolliyi topladıktan sonra evlerinin bahçesinde yaptıkları kümeslerde besleyip mevsimi gelince meze yapıp yiyen kişilerin sayısı oldukça fazladır. Salyangozlar turşusu hazırlanmadan önce ilk etapta bir kaçgün bir kap içerisinde aç muhafaza edilerek temizlenmeleri sağlanır, daha sonra kaynatılarak kabuklarından tek tek çıkarılmaktadır. Kabuklarından çıkartılan salyangozlar cam kavanozlar içerisinde vakumlanıp sirkeye yatırılır. Ek olarak, Garavolli (salyangoz) turşusan ziyade, 2-3 kez kaynadıktan sonra limon, zeytinyağı ve sirke karışımı sos eşliğinde de tercih edilmektedir.
Ahtapot Turşusu	Kıbrısta ahtapot turşusu sıklıkla tüketilen bir kavanoz ürünüdür. Taza tutulan ahtapotların ağzı, iç organları ve mürekkebi çıkarılarak bir taş veya kaya üzerinde yaklaşık kırk defa veya daha fazla vurularak, oğuşturularak ağartılır. Yapılan bu işlemlerle köpüklerin artık çıkmaması hedeflenmektedir ve ahtapotun yumuşak eti sertleştiği görülmektedir. Ahtapot suda haşlanıp daha sonra suyu süzülür ve kurutulur/ Kurutulma 'lem'nden sonra ve küçük parçalara ayrılır (kuşbaşı) içerisine sarımsak ilave edilerek, vakkumlu kavanozlara yerleştirilir. Kavonozun içine aldığı kadar sirke ekleyerek çok az miktarda zeytin yağı dökülerek hazırlanır. Zeytin yağının kullanılma amacı kavonozun hava almasını sağlamaktır.
Girdama Turşusu	Yabancı bitki olan Girdama deniz kenarlarında yetişen bir bitkidir. Bu bitkinin kaktüs bitkisini andıran bir görünüşü olmaktadır. Bitki toplandıktan sonra 2-3 baş yıkanıp tuzundan arındırılıp kurumasi için bir yere serilir. Daha sonra cam kavanoz içerisine alınarak sirkesi eklenerek kavanoz sıkıca kapatılır. 1 gün beklektikten sonra turşumuz yemeye hazır hale gelir.
Bikla	Kuşbaşı doğranan sebzeler haşlandıktan sonra mustard, kari, un, sirke ve tuz karışımı ilave edilir. Hazırlanana bikla cam kavanozlara alınır. En gözde mezelerden olan Bikla özellikle Kıbrıs sandviç kültüründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Kıbrıslılar Biklasız sandviçin pek de tatı olmadığını düşünmektedirler..
Sıpya (Sıgga) Turşusu	Sıpya turşusu Ahtapotun küçüğü olan sıpya'dan (Mürekkap balığı) yapılmaktadır. Ahtapot turşusu ile aynı yöntemle hazırlanmaktadır.
Cikla Turşusu	Cikla turşusu diğer kuş türlerinden yapılan turşular gibi aynı yöntemle hazırlanmaktadır. Sivri gagalı, boz renkli, böcek ve olgunlaşmış yere düşen zeytinleri çokça yiyen cins bir göçmenkuş olan Cikla'nın turşusu da vazgeçilmez mezelerden birtanesidir.
Tahın Salatası	Türkiye'nin farklı bölgelerinde bilinen özellikle Antalya çevresinde tüketilmektedir. Tahın'a sarımsak, tuz ve limon (ekşi) eklenerek yapılmaktadır. Kıbrıs'ın vazgeçilmez mezelerinden olan Tahın salatası, tahın kokusunun giderilmesi için pekemet katılarak hazırlanır ve adına tahınlı pekemet denilmektedir. Halk dilinde farklı isimleri bulunan Tahın salatası "eşşek tepsin, ekşi saksın veya eşş s...in" olarak bilinmektedir. Ayrıca tahın salatasına haşlanmış ve ufalanmış balık da karıştırılmaktadır.
Hellimli Keklik	Öncelikle temizlenmiş keklığın karnına hellim doldurulur ve iyice kapatılır. Daha sonra ızgarası yapılarak meze olarak tüketilmektedir.

Kaynak: Altan, (2013)

Yukarıdaki Kıbrıs mezelerine ek olarak Tablo 2’de Kıbrıstaki popüler olan ve hemen hemen her meyhanede bulunan meze çeşitleri belirtilmiştir;

Tablo 2. Kıbrısta En Çok Tercih Edilen ve Tüm Meyhanelerde Bulunan Meze Çeşitleri.

Meze Adı	İçerik
Kıbrıs Enginarı:	Enginar limon eşliğinde yapraklarıyla servis edilir.
Patates Bullez:	Bullez, kolakasdan biraz küçük bir patates cinsi olup Patates ile birlikte kızartılarak servis edilmektedir.
Mücandra pilavı:	Bu pilav Kıbrıs mutfağında oldukça yer almaktadır. Zeytin yağında kavranan soğan ile pişirilerek servis edilmektedir.
Bulgur köftesi:	İçli köfte olarak da bilinen bu meze Türkiye kültürü mutfağında haşlanmış fakat Kıbrıs kültürü mutfağında kavranmış olarak servis edilmektedir.
Çakıstes:	Kıbrıs’ın en çok tüketilen mezelerinden olan çakıstes kırık yeşil zeytine verilen addır. Üzerine biraz gollandro tohumu (kişniş), sarımsak, limon ve zeytinyağı eklenerek karıştırıp servis edildi mi efsane bir lezzet olur.
Gappar turşusu:	Kıbrıs’ta “Gappar” olarak anılan ve sadece turşusu yapılan mucize bitki, al-ternatif tarım ürünleri arasında gösteriliyor.
Haşlanmış börülce:	Zeytin yağı ve sarımsak parçalarıyla servis edilmektedir. Mevsimine göre de pazı haşlanmış eklenir.
Tahın limon:	Tahınlı bol limonun karışımından oluşan vazgeçilmez bir mezedir.
Kıbrıs Makarnası:	Kıbrıslıların ‘Magarna Bulli’ diye adlandırdıkları olan kıbrıs makarnası kıbrıs hellimi ve kızarmış tavukla servis edilmektedir.
Ayrelli:	Türkiye’de de tüketilen Kuşkonmazın yabani türü olan kuşkonmaz daha sert, kalın ve karakterli olup, Ayrelli olarak bilinmektedir. Meyhanelerde zeytinyağlı veya kızarma olarak tüketilebilir.
Pulya:	Haşlanmış olarak üstünde hafif zeytin yağı ile tüketilir.
Pastırma:	Mangalda pişirilerek veya pide arası servis edilir.
Samerella:	Kıbrıs ve Kıbrıslılara özgü bir lezzet olan Samerella keçi veya koyun etinden yapılmaktadır. Etlerin tuzlandıktan sonra kurutulularak hazırlanan bir meze türüdür.

Kaynak: Refikanın Mutfağı, (2017), Gastronomi Cenneti Kıbrıs, <https://refikaninmutfagi.com/gastronomi-cenneti-kibris/>

Kıbrıs mezelerinin en belirgin özelliği, hemen hemen tamamında tuz, ekşi(limon) ve zeytinyağı, kullanılmasıdır. Ayrıca, Halk dilinde “Gaynanmış” olarak bilinen kaynanmış kuru fasulye, patates salatası, pancar, kuru bakla, kuru börülce gibi farklı sebzelerde haşlanarak meyhanelerde sıklıkla meze olarak tüketilmektedir.

YÖNTEM

Çalışma Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Gazimagusa bölgesinde yer alan meyhanelerden oluşmaktadır. Ayrıca araştırma kapsamında meyhane sahipleri mezelerin içerikleri ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Bu çalışmada köklü ve kültürel açıdan önem kazanan meyhaneler hedeflenmiştir. Araştırmada Nitel araştırma yöntemlerinden bire bir görüşme tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Görüşmeler, 20-30 dk arasında röportaj şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilere röportaj sırasında demografik soruların yanında aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

1. Meyhanelerin müşteri potansiyelleri nelerdir?
2. Kıbrıs’a özel meze çeşitleri varsa onların isimleri ve kısa tarifleri?
3. En çok tercih edilen mezeler nelerdir?
4. Sizce meze önemlidir? Cevabınız EVET ise neden önemlidir?
5. Ekleme istedikleri bir şey varmı?(bu yiyeceklerin tarihleri hikayeleri vs.)

Toplanan nitel veriler betimsel içerik kullanılarak analiz edilmiştir. Yazar tarafından oluşturulan katagoriler, alt katagori ve kodlar diğer yazar tarafından tekrar kontrol edilerek güvenilirliği sağlanmıştır. Kodlamalar verilerin işlenmesi açık kodlama yöntemi ile oluşturulmuştur. Toplanan veriler bu yöntem nezdinde ayrıntılı ve detaylı incelenerek alt problemler oluşturulmuştur (Baltacı, 2019). Çalışmada eksensel kodlama uygulanmış, açık kodlamada tartışılan görüşlerin, verilerden elde edilen detayların benzerliği ve ilişkisi tespit edilmiştir. Kodlar, temalar çerçevesinde verilerin bir araya getirilerek yorumlanmasını

sağlamaktadır(Aksal, 2015). Katılımcılar tarafından verilen cevaplar doğrultusunda oluşturulan, alt problemler, temalar ve kodlar Tablo 4’de yer almaktadır. Araştırmanın verileri 2020 yılı öncesinde toplanmış olup etik kurul izni bulunmamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Kıbrıs tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu sebepten dolayı yüzyıllardan beri önemli yere sahip olan Kıbrıs meyhane kültüründe yer alan lezzetlerinin vazgeçilmezi olan mezelerin neler olduğunu tespit edip kayıt altına almak ve bu lezzetlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayarak unutulmaması hedeflenmektedir. Araştırmamız ayrıca Kıbrıs gastronomi kültüründe yer alan meze çeşitlerini tanımlamayı amaçlamaktadır.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular; Kuzey Kıbrıs meyhanelerinde geleneksel mezeleri, mezelerin yapımı, meze çeşitleri ve mezelerin önemi hakkında ki bilgileri içermektedir. Bu araştırmada 15 kişiden (meyhane sahiplerinden) bilgi alınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda verilmiş olan alt Problemler kapsamında incelenmiştir:

- KKTC’deki meyhanelerinde meze önemlidir?
- KKTC’deki meyhanelerde en çok tercih edilen meze çeşitleri nelerdir?
- Kıbrıs’a özel meze çeşitleri varsa onların isimleri ve kısa tarifleri nelerdir?

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet K/E	Yaş (n)	Bölge
M1	K	69	Gazimağusa
M2	E	56	Gazimağusa
M3	E	45	Gazimağusa
M4	K	33	Gazimağusa
M5	E	44	Gazimağusa
M6	E	78	Gazimağusa
M7	E	38	İskele
M8	E	35	İskele
M9	E	73	İskele
M10	E	34	İskele
M11	E	43	İskele
M12	E	48	Topçuköy
M13	K	43	Topçuköy
M14	E	42	Boltaşlı
M15	E	34	Altınova

Tablo 3’de Meyhane sahipleri veya işletmecilerinden kadın katılımcı 3 kişi, 12 kişinin erkek olduğu görülmektedir. Bu da yüzdeler olarak %13 kadın ve % 87 erkek olduğu anlamına gelmektedir. Katılımcıların yaş oranlarına bakıldığında ise 35 yaş altı yalnız 2 katılımcı, 7 katılımcı 35-45 yaş aralığında olduğu, 1 kişinin 48 yaşında olduğu, 4 kişinin ise 50 yaşın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Meyhane sahipleri veya işletmecilerinin ilçe dağılımı incelendiğinde 6 kişi Gazimağusa, 5 kişi İskele, 2 kişinin Topçuköy, 1 kişinin Boltaşlı, 1 kişinin Altınova olduğu görülmektedir. Meyhane sahipleri veya işletmecilerin %40’u Gazimağusa, %33’ü İskele, %13’ü Topçuköy de %7 Boltaşlı ve %7 Altınova da ikamet eden kişilerdir.

Tablo 4. Alt Problemler, Temalar ve Kodlar Tablosu

ALT PROBLEMLER	TEMALAR	KODLAR
KKTC'deki meyhanelerinde meze önemlidir?	1. Mezelerin Önemi	Kıbrıs Meyhane Kültürü Göze hitap eder İlk olarak istenir Fazla tüketilir Kalite simgesi
KKTC'deki meyhanelerde en çok tercih edilen meze çeşitleri nelerdir?	2. En Çok Tercih Edilen Meze Çeşitleri	Pancar salatası Humus Garavolli Gulumra Kereviz Çakısdez Ahtapot Bildircin yumurtası Pulya Keklik
Kıbrıs'a özel meze çeşitleri varsa onların isimleri nelerdir?	3. Kıbrıs'a Özel Meze Çeşitleri	Kısır Cacık Tahin Pancar salatası Patlıcan Humus Böğrülce salatası Çakısdez Lalangı Garavolli Gulumra Kereviz Tavşan Fava Kelle Ahtapot Bildircin yumurtası Pulya Keklik Ekşili tahin Acılı ezme

Mezelerin Önemi

Yapılan görüşmeler KKTC'de hizmet veren meyhane sahipleriyle yapılmıştır. Kıbrıs'ın meyhane kültürünü yaşatmak ve bir konsept oluşturmak için menülerinde bir çok meze çeşidi yer almaktadır. Mezelerin çeşitleri ve servisleri farklı olsada KKTC meyhane kültürü için önemi konusunda görüş birliği söz konusudur. Analizler bu tema kapsamında 15 katılımcı görüşünden 14. katılımcıda veri doygunluğuna ulaşmıştır. 1 Katılımcı dışında tüm katılımcılar Mezenin Kıbrıs meyhanelerindeki önemli olduğunu aktarmışlardır. Bunu destekleyecek şekilde katılımcı M3 aşağıdaki anekdotu aktarmıştır;

"Mekanın kalitesi mezesinden belli olur"

Diğer bir katılımcı M9 ise;

"Mezenin fazla olması mideden önce göze hitap eder, göz doyurur."

Katılımcı M7 ise fazla meze olmasının olumsuz yönüne vurgu yapmıştır ve aşağıda ki cevabı vermiştir;

"Fazla meze tüketen et veya tavuğu çok yeyemez. Fazla meze tüketen kişiler fazla et yemeği yemezler."

En Çok Tercih Edilen Meze Çeşitleri

KKTC meyhanelerinde en çok tercih edilen mezeler ile ilgili sorulan soruya ise katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda, Pancar salatası, Humus, Garavolli, Gulumra, Kereviz, Çakısdez, Ahtapot, Bildircin yumurtası ve Pulya olduğu vurgu yapıldı. Bu bulgu ile ilgili anekdotlar şu şekildedir;

"Genellikle Çakısdez, Ahtapot, garavolli, humus en çok tercih edilir."(M1)

Diğer bir katılımcının cevabı ise;

“Pancar salatası, Gulumra, Kereviz, Humus, Çakıdes.” (M7)

“Genellikle “Çakıdes, Ahtapot, garavolli, humus, Bildırcın yumurtası ve Pulya, en çok tercih edilir.”(M13)

Katılımcılardan M13 ise diğer katılımcıların en çok tercih edilen meze çeşitleri nelerdir sorusuna verdikleri cevaplar dışında Bildırcın yumurtası, pulya olduğunu belirtmiş olup aktarmış olduğu anekdot yukarıdaki gibidir.

Kıbrıs'a Özel Meze Çeşitleri

Bu temada diğer temalardan farklı olarak, katılımcıların Kıbrıs'a özgü meze çeşitlerine vurgu yapabildiğini sağlamak amacıyla, derinlemesine düşünmeye teşvik etmek için sondaj sorular barındırmıştır. Kıbrıs'a özgü Meze çeşitlerini katılımcıların tamamı bildiğini ve büyük talep gördüğünü aktarmıştır. Katılımcılar, Kıbrıs'a özgü meze çeşitlerini tüm katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda; garavolli, ahtapot, gabbar, hellim ızgara, magarına bulli, pancar salatası, pulya, çakıdes, enginar, bullez olduğu görülmektedir.

“Genellikle haşlama olarak soslu veya yahni olarak yaparık sos olarak, zeytinyağı, sirke ve limonla servis edilir.”(M1)

“Menüde mutlaka 3-4 çeşit Kıbrıs'a özgü meze çeşidi bulunur en çok ahtapot, gabbar turşusu, pulya, hellim ızgara ve garavolli bulunur.” (M4)

Ayrıca katılımcılara Kıbrıs'a özgü mezelerin tarifleri sorulmuş olup, vermiş oldukları cevaplar aşağıdaki gibidir;

“Garavolli doğadan toplanarak ilk etapta iyice kaynatılır, 2 veya 3 kez bu durum tekrarlanır ardından garavolli sos (zeytinyağı, sirke ve limon) ile servis edilmektedir.”(M5)

“Gabbar Kıbrıs'a özgü bir tikenli ot türüdür doğadan toplanarak iyice yıkandıktan sonra sirkede bekletildikten sonra servis edilmektedir.”(M11)

“Pulya Kıbrıs mezeleri arasında en ünlü ve zengin meze diye adlandırılan bir meze çeşididir. Devlet pulya yakalama hakkında yasak getirilmeden önce tüketilmekte idi. Yasak getirilmesinin sebebi nesli tükenmekte olan bir kuş türü olduğundan dolaydır. Pulya, kuş ağı kurarak ve ekse yapışkanlı çubuk ile yalanmaktaydı. Genelde su da kaynatılarak yapılmakta ve tuz, limon karışımı eşliğinde tüketilmekte idi. Aynı zamanda Pulya meze çeşidi damak tadına göre Turşu olarak veya mangalda (Izgara) da pişirilip tüketilirdi.” (M12)

“Enginer yine bahar döneminde ekildikten sonra tüketilen bol vitaminle kıbrıs mezelerindedir. Atıldıktan sonra saplarıyla birlikte limon ve tuzlayıp servis edilmektedir.”

“Hellim ızgara Kıbrıs meyhanelerinin olmasa olmazdır yarım ekmek pidenin içinde bir dilim ızgarası yapıldıktan sonra pişmiş domatez eşliğinde servis edilmektedir.”

“Magarına bulli sadece meyhanelerde değil kişilerin günlük hayatlarında da kullanılan çok yaygın bir meze çeşidi olarak bilinmektedir. Tavığu haşladıktan kızartıp, makarınayda tavuk suyunda pişirerek, makarınanın üstüne hellim rendeleyip tavukla birlikte servis edilmektedir.”

“Çakıdes Kıbrısın yeşil zeytini (kırık zeytin) olarak ta bilinmektedir. Çakıdes gollandro tohumu ve sarmısak kesikleriyle birlikte zeytinyağı sosuyla eşlik edilmektedir.”

Kıbrıs'a Özel Meze Çeşitleri teması altında 'Kısır,Cacık (Talatır),Tahin, Pancar salatası, Patlıcan,Humus, Böğrölce salatası, Çakıdes, Lalangı, Garavolli, Gulumra, Kereviz, Tavşan , Fava, Kelle, Ahtapot, Bildırcın yumurtası, Pulya, Keklik, Ekşili tahin, Acılı ezme' kodları ortaya

çıkıştır. Elde edilen bu kodlar Kıbrıs'a özel meze çeşitleri ve onların tarifleri konusunda meyhane sahiplerinin bilgi sahibi olduklarını ve müşterilerine servis etmekte özen gösterdiklerine dikkat çekmiştir.

SONUÇ

Bu araştırma, Kıbrısta var olan meyhane ve taverna kültürünün unutulmamasını sağlamak ve kültürümüzü gelen turistlere aktarılması amacıyla incelenmiş ve Kıbrısa özgü mezeleri tarifleriyle keşvedip incelemeyi hedef almıştır. Kıbrıs kültürüne ait olan kültürel mirası mutfak kültürüne ait kayıt oluşturmak ve gelecek nesillere aktarmak ve aktarılması ile alakalı olarak yapılması gerekenler hakkında öneriler bulmayı hedeflemiştir. Bu çalışma Kıbrıs türk Mutfağı ve, gastronomi meze literatürüne katkı sağlayacaktır. Kültürel küreselleşme, çağımızdaki teknolojik gelişmeler, ürünlere ulaşım kolaylığı veya ürünlerin fazlalığı gibi nedenlerle yerel mutfak kültürü gelecek nesillere kalitesiz ve yetersiz olarak ve kültür azalarak aktarılabilmektedir, bu nedenle bu çalışma, gelecek nesillerinde kendi kültürünü ve mutfağını doğru bir şekilde turistlere aktarılmasına katkı sağlayacaktır, ek olarak meze kültürünün Kıbrıs halkı tarafından benimsendiği ve genel olarak tüm meyhanelerde bulunan mezeler ve tarifleri hakkında meyhane sahiplerinin bilgi sahibi oldukları bununla birlikte turist olarak gelenlere kıbrıs mutfağını ve mezelerini bilinçli olarak bilgilendirildiği ortaya çıkararak gelecek nesillere Kıbrıs mezeleri ve tarifi hakkında katkı sağlamıştır.

Geçmiş çalışmalarda literatürde Kıbrıs mutfağı ve sokak lezzetleri ile ilgili (Çavusoglu, 2018), yunan, türk ve kıbrıs mutfakları konusu ele alınarak Kıbrıs mutfağı (yemekleri, tatlıları vs.) ile ilgili (Oktay ve Guden, 2021), Kıbrıs mutfağındaki macun kültürü ile ilgili (Ertürk, 2018) yine geçtiğimiz yılların çalışması olan Kıbrıs mutfağındaki yerel ürünler ve tarifleri hakkında Kıbrıs Türk mutfağı literatürüne katkı sağlamıştır (Adalier, 2020). Literatürde daha önce Kıbrıs kültürünün kendi meyhanelerini ele alarak Kıbrıs meze çeşitleri ve tarifleri hakkında araştırma yapılmamıştır dolayısı ile bu çalışma Kıbrıs Türk mutfağı literatürüne Kıbrıs mezeleri ve tarifleri hakkında geniş katkısı olacaktır.

Çalışmanın, yalnızca Gazimagusa ve İskele ilçesi ile sınırlı tutulması sınırlılıklarını ve kısıtlarını oluşturmaktadır. Gelecekte Lefkoşa, Girne ve Güzelyurt gibi diğer ilçelerde yapılarak daha geniş bilgi ve bakış açısı kazandırabilir ve literatüre daha fazla katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Adalier, M. (2020). Kıbrıs Mutfağında Yerel Ürünlerde Kullanılan Malzemelerin ve Pişirme Yöntemlerinin Bölgelere Göre Analizi (Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi).
- Akbaba, A. ve Kendirci, P. (2016). Gastronomi Turizmi ve Coğrafi İşaretleme Ürünler. İçinde O. N. Özdoğan (Ed.), Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler 2. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aksal, N. ve Kırkaya, İ. (2015). Gömülü Teori: Spor Bilimlerinde Kullanılabilirliği. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-10.
- Alonso, A. D. and Liu, Y. (2011). The potential for marrying local gastronomy and wine; the case of the fortunate islands, *International Journal of Hospitality Management*, 30,974-981.
- Altan, Z. (2013). Kıbrıs mezeleri, Yeni düzen gazetesi, <http://www.yeniduzen.com/kibris-mezeleri-80694h.htm> (Erişim tarihi: 11 Eylül 2013).

- Bağışkan, T. (2016). Kıbrıs arkeolojisinde zeytin ve zeytinyağı üretimi Kaynak: Kıbrıs arkeolojisinde zeytin ve zeytinyağı üretimi, <https://www.yeniduzen.com/kibris-arkeolojisinde-zeytin-ve-zeytinyagi-uretimi-81427h.htm>
- Bağışkan, T. (2019). Kıbrıs'ın Geçmişine Yolculuk, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği, 2. Hamur, karton, 685 pages, ISBN: 9789925749409
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Boyne, S., Hall, D. and Williams, F. (2003). Policy, Support and Promotion for Food Related Tourism Initiatives. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 14(3-4), 131- 154.
- Boz, N. (2019). Gastronomi ve mutfak sanatları alanında öğrenim gören öğrencilerin yaratıcı düşünme düzeylerinin incelenmesi (Master's tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Bozis, S., (2020). *İstanbul'dan Anadolu'ya Rumların Yemek Kültürü*, YKY, İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. ve Çavuşoğlu, O. (2018). Gastronomi turizmi ve Kıbrıs sokak lezzetleri üzerine bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 637-651.
- Çelik, B. (2018). Kıbrıs Mutfağı, http://users.metu.edu.tr/kktctntm/KKTC_tarihi/kultur.html, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2018)
- Cohen, E. and Avieli, N. (2004). Food in Tourism - Attraction and Impediment. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755-778.
- Cömert, M., ve Sökmen, A. (2017). Türkiye'de gastronomi turizmi: Antalya'da konaklayan turistler üzerine bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 6-26.
- Correia, A., Moital, M., Costa, C. F. DA and Peres, R. (2008). The Determinants of Gastronomic Tourists' Satisfaction: A Second-Order Factor Analysis. *Journal of Foodservice*, 19(3), 164-176.
- Du, R and Ge, Heath, E. (2006). Towards a framework for food tourism as an element of destination marketing, *Current Issues In Tourism*, 9, 206-34
- Durusoy, Y. Y. (2017). Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin bölge halkı tarafından algılanması üzerine analitik bir araştırma: Kars Kaşarı Örneği. Haliç Üniversitesi.
- Eroğlu, G. (2021). Türk Mezeleri | Anadolu'da Meze Kültürü Üzerine, <https://www.rehbername.com/gurme/turk-mezeleri-anadoluda-meze-kulturu-uzerine> (Erişim tarihi: 22 Haziran 2021)
- Ertürk, M. (2018). Kıbrıs Türk Mutfağı'nda Macunlar (The Preserves of Turkish Cypriot Cuisine). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2),317- 333.
- Güler, S., (2010). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları, Dumlupınar Üniversitesi, Sos.Bil.Dergisi, Sayı 26. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/22726/22726.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hall, M., Mitchell, R. and Sharples, L. (2003). Consuming places: the role of food, wine tourism in regional development, *Food Tourism Around The World*, London.
- Hall, M.C., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N. and Cambourne, B. (2003). *Food Tourism Around The World: Development, Management And Markets.*, Butterworth-Heinemann: Elsevier.
- Hall, M. and Mitchell, R. (2005). Gastronomic tourism: comparing food and wine tourism experiences, In *Niche tourism* (pp. 87-102). Routledge.

- Harrington, R. J. (2005). Defining Gastronomic Identity: The Impact of Environment and Culture on Prevailing Components, Texture and Flavors in Wine and Food. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2), 129–152.
- Hatipoğlu, A., Batman, O. ve Sarişik, M. (2009). Gastronomi ve Din., 3. Ulusal Gastronomi Sempozyumu Bildirisi, Alanya.
- Hong, J. S. and Tsai, C. T. (2010). Government Websites for Promoting East Asian Culinary Tourism: A Cross-National Analysis. *Tourism Management*, 31(1), 74–85.
- İslamoğlu, M. (2013). *Geleneksel Kıbrıs Türk Mutfağı*. Lefkoşa: Gökada Yayınları.
- İslamoğlu, M. (1981). Kıbrıs Türk Mutfağı ve Etkinlikleri, Türk Mutfağı Sempozyum Bildirileri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi, 12-31 Ekim-1 Kasım: 9-24.
- Kıbrıs gazetesini, (2018). Meyhane Kültürümüz, <https://www.kibrisgazetesi.com/meyhane-kulturumuz-makale,5792.html> (Erişim tarihi: 5 Ağustos 2018).
- Kivela, J. and Crotts, J. C. (2005). Gastronomy Tourism: A Meaningful Travel Market Segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2–3), 39–55.
- Kivela, J. and Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: La Martinique, Sustainable Tourism with Special Reference to Islands and Small States Conference Malta: 25-27 Lisans Tezi. Melbourne: RMIT Üniversitesi Mayıs 2006.
- Kozak, N. (1997). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, Turan Kitabevi, Ankara.
- Oktay, S., ve Guden, N. (2021). Yunan, Türk ve Kıbrıs Mutfaklarının Gastronomik Kültürel Yansıması.
- Okumuş, B., Okumuş, F. and Mckercher, B. (2007). Incorporating Local and International Cuisines in The Marketing of Tourism Destinations: The Cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28(1), 253–261.
- Özdemir, G., ve Altın, D. D. (2019). Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-14.
- Refikanın mutfağı, (2017). Gastronomi Cenneti Kıbrıs, <https://refikaninmutfagi.com/gastronomi-cenneti-kibris/> (Erişim tarihi: 17 Şubat 2017).
- Resfam (2022). meyhane-i kültür, <https://restaurantsfamagusta.com/meyhane-i-kultur.html> (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2023).
- Şah, M. (2017). *Kıbrıs'ın Tatları*. Lefkoşa: Zoom Yayın Grubu.
- Şahin, G. G., and Ünver, G. (2015). Destinasyon pazarlama aracı olarak gastronomi turizmi: İstanbul'un gastronomi turizmi potansiyeli üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 63-73.
- Şan, H. İ (2021). Gastronomi turizmi nedir?, Kültür ve Sosyal İşler Müdürü, Bağcılar belediyesi, <https://tr.linkedin.com/pulse/gastronomi-turizmi-nedir-halil-i-%CC%87brahim-%C5%9Fan> (Erişim tarihi: 19 Nisan 2021).
- Sormaz, Ü., Özata, E. ve Güneş, E. (2015). Turizmde Gastronomi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 67–73.
- T.C Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). Yiyecek İçecek Hizmetleri, Modern Usullerde Servis. Ankara, Turkey. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Modern%20Usullerde%20Servis.pdf (Erişim Tarihi:10 Ocak 2023)

Uçan, S. (2022). Geçmişten günümüze meze kültürü, en iyi meze tarifi, <https://blog.obilet.com/gecmisten-gunumuze-meze-kulturu-en-iyi-meze-tarifleri/> (Erişim tarihi: 9 Aralık 2022).

Ulusoy, B. H., Hecer, C. and Berkan, Ş. (2020). Investigation of Microbiological Hazards in Traditional Halloumi/Hellim Manufacturing Process. *Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi*, 15(3), 196-206.

Ek 1. Örnek Meze Resimleri

Resim 1. Bildırcın Yumurtası Turşusu

Resim 3. Pulya Turşusu

Resim 5. Ahtapot Turşusu

Resim 7. Bikla Turşusu

Resim 9. Çakıstes (Yeşil Zeytin)

Resim 11-Haşlanmış Kuru Böğrülce

Resim 2. Gabbar Turşusu

Resim 4. Garavolli(Salyangoz) Turşusu

Resim 6. Sıpya(Sipga) Turşusu

Resim 8. Tahın Salatası

Resim 10. Girdama Turşusu